

LEIDSCH JAARBOEKJE.

P. J. MULDER & ZOON — LEIDEN.

1935

JAARBOEKJE

JAARBOEKJE

VOOR

GESCHIEDENISENOUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN RIJNLAND

TEVENS ORGAAN VAN DE
VEREENIGING „OUD-LEIDEN”

1934-1935

(ZEVEN-EN-TWINTIGSTE DEEL)

LEIDEN — P. J. MULDER & ZOON

EEN WOORD VOORAF.

Terwijl wij ons verheugen wederom en niet te laat het jaarboekje te kunnen **aanbieden** aan allen die Oud-Leiden liefhebben, betuigen wij onzen dank aan het Stadsbestuur voor zijn steun en **onzen mede-
werkers** voor hunne bijdragen. Van enkele Leidsche uitgevers was de firma P. J. **Mulder** en Zoon de laagste inschrijfter, zoodat wij, tot ons groot genoegen, haar de uitgave, als reeds **zoovele** jaren, gunnen **mochten**. In onze redactie kwam **geene** wijziging.

MAART 1935.

DE REDACTIE.

VEREENIGING „OUD LEIDEN”.

Verslag over het jaar 1934.

De eerste bijeenkomst voor de leden had plaats op 15 Januari, toen Mr. S. J. Fockema Andreae een lezing hield over Middeleeuwsch Oegstgeest. Den 16en Maart sprak Prof. Prinsen uit Amsterdam over Jan van Hout.

Zeer kort daarop, 29 Maart, organiseerde de vereeniging een vertooning van de collectie film-journalen, betrekking hebbende op Leidsche gebeurtenissen sedert ± 1910, welke collectie, oorspronkelijk bijeengebracht door den heer Eskens, door dezen aan de gemeente is geschonken en thans door een gemeentelijke commissie beheerd wordt.

Deze collectie is inderdaad voor de jongste geschiedenis van onze stad niet zonder belang, zij vereeuwigt lustra, 3-October feesten, **eerste-steenleggingen**, het eere-doctoraat van Hare Majesteit de Koningin en nog tal van andere gedenkwaardige gebeurtenissen.

In de maand Juni volgde een tentoonstelling in de Lakenhal van foto's en teekeningen, welke een beeld gaven van onze stad omstreeks vijftig jaar geleden, toen er nog zooveel **schoone**, zuivere architectuur te bewonderen was, waarvan sedert een

VIII

bedroevend groot gedeelte is vernield om plaats te maken voor karakterlooze moderne gebouwen en moderne winkelpuizen. Vele foto's waren in bruikleen afgestaan door den heer Van der Zanden, die in den loop der jaren een groot aantal oude platen met zorg heeft gerestaureerd en er nieuwe afdrukken van gemaakt. De teekeningen en ook een aantal foto's waren verkregen van het gemeente-archief. Verder werd aan deze tentoonstelling verbonden een kleine expositie van voorwerpen van oudheidkundig belang, binnen Leiden gevonden, die door particulieren waren bewaard. Het doel van deze laatste expositie was voornamelijk om het verzamelen en bewaren van zulke vondsten eenigszins te stimuleeren.

Deze tentoonstelling was werkelijk een succes, hetgeen wij mogen afleiden uit het groote aantal bezoekers, en een voldoening voor den heer Verburgt en Mej. Versprille, die er het meeste werk aan gehad hebben.

De laatste bijeenkomst had plaats op 18 December, toen Mej. Versprille een lezing hield over „Het Groote of St. Agnieten Begijnhof aan het Rapenburg”.

In het bestuur had een enkele mutatie plaats, nml. de heer Pelinck, die Leiden metterwoon ging **verlaten**, werd opgevolgd door den heer Kranenburg als vertegenwoordiger van het L.S.C.

Het ledental is in het afgelopen jaar belangrijk toegenomen.

HET BESTUUR.

STATUTEN

Overgenomen uit „Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 23 en Zaterdag 24 Juni 1933, n°. 121.

VEREENIGING: Oud-Leiden - te Leiden.

1. De vereeniging: Oud-Leiden is gevestigd te Leiden en stelt zich ten doel de bevordering van de kennis van en de belangstelling in de geschiedenis van Leiden en omstreken en het behoud der aldaar nog aanwezige bouwwerken en voorwerpen, belangrijk voor de locale en kunstgeschiedenis.

2. Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het houden van voordrachten en tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften en het steunen van pogingen, door anderen in den geest der vereeniging ondernomen;

b. het steunen van de pogingen van de commissie voor het stedelijk museum tot het bijeenbrengen van voorwerpen, belangrijk voor de geschiedenis van Leiden en omstreken;

c. het verzamelen van gegevens over in Leiden en omgeving nog aanwezige oude gebouwen en historische voorwerpen;

d. alle andere wettige middelen, die aan het doel bevorderlijk zijn.

3. Lid der vereeniging is ieder, die zich **hiertoe** bij het bestuur opgeeft en de vastgestelde contributie betaalt.

Lid-begunstiger is ieder, die een contributie betaalt van minstens *f* 10.— per jaar of een bedrag in eens van minstens *f* 100.—.

Het lidmaatschap zoowel van gewone leden als leden-begunstigers en corresponderende leden eindigt door overlijden, bedanken en royement bij besluit van de algemeene vergadering, op voorstel van het bestuur.

4. De contributie der gewone leden bedraagt minstens *f* 4.— per jaar of zooveel meer of minder als door de algemeene vergadering zal worden vastgesteld. Het vereenigingsjaar loopt van 1 Januari tot en met 31 December. Het bestuur kan corresponderende leden benoemen, buiten Leiden woonachtig. Deze betalen geen contributie, 'doch hebben gelijke rechten als de leden, behalve ten opzichte van de door de vereeniging uit te geven werken.

5. De leden hebben recht van toegang tot alle ledenvergaderingen en door de vereeniging te houden tentoonstellingen.

Zij ontvangen de door of met steun van de vereeniging uit te geven werken gratis of tegen verminderd tarief.

De corresponderende leden genieten alleen van deze laatste bepaling, indien zij de voor de gewone leden vastgestelde contributie betalen.

6. Het bestuur bestaat uit minstens 5 leden, op

XI

de binnen de eerste 3 maanden van het jaar te houden **algemeene vergadering** door de leden te benoemen.

Zij nemen voor één jaar zitting, doch zijn terstond herkiesbaar.

In die **jaarvergadering** wordt **verslag** gedaan van het afgelopen vereenigingsjaar en rekening en verantwoording afgelegd.

7. De besluiten worden in alle **vergaderingen** genomen bij volstrekte meerderheid van stemmen, uitgebracht door de aanwezige leden.

Bij staking van stemmen over zaken is een voorstel **verworpen**, bij staking van stemmen over personen beslist het lot.

Blanco stemmen worden beschouwd als niet te zijn uitgebracht.

Leden-begunstigers en **correspondeerende leden** hebben gelijk stemrecht als de gewone leden.

8. Naast de door de **algemeene vergadering** te benoemen **bestuureleden** kunnen zitting **nemen** een lid, aan te wijzen door burgemeester en wethouders van Leiden, een lid, aan te wijzen door het **collegium** van het **Leidsch Studentenkorps** en een lid 'door het bestuur der **Vereeniging van Vrouwelijke Studenten** te Leiden.

Deze 3 bestuursleden moeten lid zijn der **vereeniging**.

9. Het bestuur benoemt uit zijn midden een voorzitter, een ondervoorzitter, een secretaris en een

penningmeester en regelt onderling de werkzaamheden.

10. De inkomsten der vereeniging bestaan uit **contributies**, legaten, giften in eens, **entree's** op te houden tentoonstellingen, **opbrengst** van uit te geven werken en andere 'mogelijke baten.

11. De **vereeniging**, oorspronkelijk opgericht 5 November 1902, is, te rekenen van 5 October 1932, opnieuw aangegaan voor den tijd van 29 jaren en 11 maanden, en ein'digt **alzo** 4 **September** 1962.

12. Niet in deze statuten **voorzienne** gevallen **worden** door het bestuur beslist.

13. Wijzigingen in deze statuten mogen alleen gebracht worden door besluit van de volstreckte meerderheid der leden, aanwezig op een **algemeene** vergadering, nadat het voorstel hiertoe minstens een week te voren aan de leden is medegedeeld.

Deze wijzigingen treden eerst in werking, nadat hierop de Koninklijke goedkeuring is verkregen.

Bij **ontbinding** der **vereeniging** wordt bij het ontbindingsbesluit **geregeld** op welke wijze gehandeld zal worden met de eventueel in het bezit der **ver-**eeniging zijn'de voorwerpen.

Het archief wordt aan het gemeentebestuur van Leiden **aangeboden** ter plaatsing in het gemeente-archief en het eventueel aanwezig batig saldo, na aftrek van alle lasten, wordt aangeboden aan de gemeente **Leiden**, om te strekken tot aankopen

XIII

ten behoeve van het stedelijk museum, behoudens de inachtneming van de voorschriften van art. 1702 B. W.

(Volgen de onderfeekeningen)

Guedgek. bij Koninklijk besluit d.d. 17 Mei 1933
no. 81.

Mij bekend,
De Minister van Justitie,
Namens den Minister,
De Secretaris-Generaal,
J. P. DE MEIJERE.

Vereeniging „Oud-Leiden”

Bestuur:

DR. L. KNAPPERT, *Voorzitter.*

DR. MR. J. W. VERBURGT, *Onder-Voorzitter.*

DR. W. C. BRAAT, *Secretaris,*

Emmalaan 67, Oestgeest.

E. W. WICHERS ROLLANDET, *Penningmeester,*

Koninginnelaan 6, Oestgeest.

FELIX DRIESSEN.

G. F. E. KIERS.

A. KRANTZ.

DR. J. E. KROON.

MR. A. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

B. W. KRANENBURG.

MEJ. D. VLES.

Commissie voor de redactie van het Jaarboekje:

Dr. L. KNAPPERT, *Voorzitter.*

MEJ. A. J. VERSPRILLE, *Secretaresse.*

W. J. J. C. BIJLEVELD.

DR. MR. J. W. VERBURGT.

MR. S. J. FOCKEMA ANDRAE.

Ledenlijst der Vereeniging „Oud-Leiden”

Andaeae, Mr. S. J. Fockema	P. J. A. Bselse.
Andreae, W. H. Fockema	Boltjes, Dr. P. M. Kingma.
J. Baak.	Ir. D. Boogerd.
Bakhuyzen.	Ir. A. B. Bosman.
Mr. A. van de Sande	Dr. W. C. Braat.
Jhr. C. H. Beelaerts van	C. M. Briët.
Blokland.	Mr. P. E. Briët.
Jhr. Mr. M. A. Beelaerts van	P. E. E. Briët.
Blokland.	W. Briët.
Jhr. Dr. W. A. Beelaerts van	Burgersdijk en Niermans.
Blokland.	C. G. W. van Buuren.
Dr. A. Beets.	Bern. Buurman.
F. W. v. d. Berg.	Dr. T. Bijleveld.
Mr. H. A. van Beuningen.	W. J. J. C. Bijleveld.
J. Blankenaer.	Prof. Dr. A. W. Bijvanck.
A. M. de Blauw.	Cate, C. A. O. Nau'din ten
Mej. Mr. M. E. Blok.	W. v. Rossum du Chattel.
Prof. Mr. D. v. Blom.	Intercorporeel Dispuut „ Clio ”
H. W. Blöte, Arts.	Dames Coebergh.
J. E. Boeke.	Mr. H. M. A. Coebergh.
Prof. Bakhuizen v. d. Brink.	J. A. P. Coebergh.
H. Batenburg.	A. Coert.
W. F. van der Burgh.	A. E. Cohen.
A. D. Boerma.	B. Corts.

Ledenlijst der Vereeniging „Oud-Leiden”

Andreae, Mr. S. J. Fockema	P. J. A. Boelse.
Andreae, W. H. Fockema	Boltjes, Dr. P. M. Kingma.
J. Baak.	Ir. D. Boogerd.
Bakhuyzen.	Ir. A. B. Bosman.
Mr. A. van de Sande	Dr. W. C. Braat.
Jhr. C. H. Beelaerts van	C. M. Briët.
Blokland.	Mr. P. E. Briët.
Jhr. Mr. M. A. Beelaerts van	P. E. E. Briët.
Blokland.	W. Briët.
Jhr. Dr. W. A. Beelaerts van	Burgersdijk en Niermans.
Blokland.	C. G. W. van Buuren.
Dr. A. Beets.	Bern. Buurman.
F. W. v. d. Berg.	Dr. T. Bijleveld.
Mr. H. A. van Beuningen.	W. J. J. C. Bijleveld.
J. Blankenaer.	Prof. Dr. A. W. Bijvanck.
A. M. de Blauw.	Cate, C. A. O. Naudin ten
Mej. Mr. M. E. Blok.	W. v. Rossum du Chattel.
Prof. Mr. D. v. Blom.	Intercorporeel Dispuut „Clio”
H. W. Blöte, Arts.	Dames Coebengh.
J. E. Boeke.	Mr. H. M. A. Coebergh.
Prof. Bakhuizen v. d. Brink.	J. A. P. Coebergh.
H. Batenburg.	A. Coert.
W. F. van der Burgh.	A. E. Cohen.
A. D. Boerma.	B. Corts.

F. J. Kranenburg.	F. H. Nieuwenhuizen Segaar.
A. Krantz.	Gemeente Noordwijk.
Mevr. We'd. C. H. Krantz- van Dijk.	Mr. G. H. E. Nord Thomson.
Dr. L. P. Krantz.	Ir. H. van Oerle.
Prof. Dr. N. G. Krom.	B. Offringa.
Kroese, H. E. Stenfert.	Prof. Dr. J. C. v. Oven.
Dr. J. E. Kroon.	Mevr. Wed. Mr. Dr. J. C. Overvoorde-Gordon.
Ir. Jan A. van der Laan.	G. J. Paré.
Mr. J. C. van Laer.	G. H. Pel.
Mej. M. de Lange.	E. Pelinck.
H. R. Lammers.	J. J. Planjer.
Dr. C. S. Lechner.	Hugo v. Poelgeest.
J. Lindner.	Mej. F. A. Le Poole.
Mr. J. J. v. d. Lip.	G. Le Poole.
L. Loopuyt.	Mevr. O. A. Le Poole- van Beek.
Mevr. J. v. Leur-De Loos.	G. J. ter Poorten.
W. de Loos.	Prof. Mr. N. W. Posthumus.
Stud. Gezelschap „Lugdunum Batavorum”.	Dr. F. v. Praag.
J. H. A. Manders.	Jhr. J. A. de Ranitz.
P. J. v. d. Mark.	W. M. C. Regt.
H. M. Markusse.	Jhr.. C. C. Röell.
Jhr. H. J. van Meeuwen.	P. H. Romeijn.
H. J. H. F. Modderman.	Prof. Dr. Ph. S. v. Ronkel.
J. F. A. Modderman.	Rosenthal, L. H. F. M. Bosch, Ridder van
J. P. Mulder.	Rijksbureau voor de Monumentenzorg.
Mulder, W. G. Borgerhoff.	H. D. Sala.
Prof. Dr. J. W. Muller.	W. Samsom.
J. Neisingh.	
Prof. Dr. H. M. van Nes.	

XVIII

J. F. X. Sanders.
 J. R. Schaafsma.
 H. N. Baron Schimmel-
 penninck van der Oye.
 W. A. A. J. Baron Schimmel-
 penninck van der Oye.
 Mevr. J. Schots.
 Dr. H. A. Schouten.
 J. Schreuder.
 M. Schreuder.
 Slingeland, D. van Oosten.
 Mr. A. J. Sormani.
 J. Irish Stephenson.
 Jhr. G. J. Stoop.
 A. C. J. Stork.
 W. J. P. Suringar.
 Mevr. de Wed. Timmermans.
 Dr. H. P. Veldhuyzen.
 Dr. Mr. J. W. Verburgt.
 H. D. Verdam.
 W. H. Vermaes.
 J. Vermeulen.
 Mevr. Wed. Dr. P. Vermeulen

Mej. A. J. Versprille.
 Virtus Concordia Fides.
 J. de Visser.
 Mej. D. Vles.
 Mevr. Wed. Mr. W. v. d.
 Vlugt-Rauwenhoff.
 Prof. Dr. J. Ph. Vogel.
 Vereen. t. bev. v. h. Vreem-
 delingenverkeer.
 Prof. Dr. J. de Vries.
 Mevr. C. Chr. de Vries-
 Baartz.
 Th. A. de Walle.
 L. J. Welter.
 M. B. v. d. Werk.
 Mej. A. M. Wepdung.
 E. W. Wichers Rollandet.
 R. de Wilde F.Gzn.
 F. H. J. A. Wilmar.
 N. J. Woensdrecht.
 W. F. Verhey v. Wijk.
 J. v. d. Zanden.

KORTE KRONIEK

VAN

LEIDEN EN RIJNLAND

KORTE KRONIEK.

1934.

- 2 Jan. Dr. D. Timmermans, arts te Oestgeest, op 65-jarigen leeftijd overleden.
- 4 „ Dr. Mr. N. G. Veldhoen, Ned. Herv. pred. te Voorburg, tevoren te Alphen a. d. Rijn, op 50-jarigen leeftijd overleden.
- 4 „ Herdenking v. h. 350-jarig bestaan van het H.G.- of Arme Wees- en Kinderhuis aan de Hooglandsche Kerkgraacht.
- 6 „ J. Mansvelt, oud-wethouder van Wasse-naar, op 72-jarigen leeftijd overleden.
- 7 „ Afscheid van Ds. P. Zwier, pred. bij de Gereformeerde Gemeente te Alphen a/d Rijn, beroepen te Overschie.
- 7 „ Afscheid van Ds. H. C. Touw van de Ned. Herv. Gemeente te De Kaag.
- 7 „ Intrede van Ds. Th. J. H. Steenbeek bij de Ned. Herv. Gemeente te Valkenburg.
- 10 „ 125-jarig bestaan van de Fa. Wed. P. de Wilde en Zonen.
- 12 „ J. Romanesko, oud-directeur van den markt- en havendienst (1895—1923), op 74-jarigen leeftijd overleden.

XXI

- 14 Jan. Cornelis Ouwehand, reeder te Katwijk aan Zee, op 80-jarigen leeftijd overleden.
- 14 „ Intrede van Dr. Ds. Bouman bij de Geref. Gemeente te Noordwijk aan Zee.
- 1 Febr. Prof. Dr. H. A. Kramers benoemd tot hoogleeraar in de natuurkunde en de mechanica.
- 3 „ Mej. A. Zuiderbaan, onderwijzeres te Aalsmeer-Oost, op 53-jarigen leeftijd overleden.
- 6 „ Gouden jubileum van 'den heer A. Meyer, Magazijnmeester bij de firma Tieleman en Dros.
- 6 „ Schenking van Mevr. dr. A. Weber-van Bossen te Eerdbeek van een zeer belangrijke collectie algen aan het Rijks-herbarium alhier.
- 8 „ Aanbieding huldeblijk (geschilderd portret) aan den heer Colijn, oud-burgemeester van Boskoop, thans burgemeester van Alphen, door de burgerij van Boskoop.
- 9 „ Gouden doctoraat van mr. H. A. Mees te R'dam, oud-voorzitter van den Universiteitsraad.
- 10 „ Het geschilderd portret van Prof. Dr. H. L. Drucker en van Prof. Dr. A. Eekhof aan den Senaat der Rijksuniv. ter plaatsing in de Senaatskamer aangeboden.

XXII

- 11 Febr. Afscheid van Dr. Tjalsma als pred. bij de Rem. Geref. Gemeente.
- 11 „ Bevestiging en intrede van ds. E. Warmolts, van Scherpenzeel, te Katwijk a/d Rijn.
- 21 „ Dr. Murk Jansen benoemd tot eerelid van de Vereeniging van orthopaedische chirurgen in Leningrad.
- 23 „ Mevr. wed. Prof. Mr. J. E. Heeres heeft aan den Senaat der Rijksuniversiteit het portret van wijlen haar echtgenoot, geschilderd door J. L. Kleintjes, aangeboden.
- 27 „ Prof. Dr. W. J. de Haas benoemd tot ridder in de orde van den Ned. Leeuw.
- 28 „ Afscheid van den Heer P. H. Snijders als hoofd der R.K. U.L.O.-school aan het Rapenburg.
- 4 Mrt. Intrede van ds. W. Hendriksen als pred. bij de Chr. Geref. Gemeente te Hillegom.
- 5 „ Ds. R. J. v. d. Weerd, tot 30 April 1933 pred. bij de Geref. Gemeente te Leimuïden, op 35-jarigen leeftijd overleden.
- 7 „ Inaugureele rede van Dr. G. G. Kloeke in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.
- 11 „ 50-jarig jubileum van Mej. Th. van Eck, als leidster van het Kerstfeest van de

XXIII

Zondagschool v. d. Ned. Protestantenbond.

- 16 Mrt. Gouden iubiläum der Chr. Werkliedenver-
„De Eendracht” te Katwijk aan Zee.
- 18 „ Prof. Mr. A. J. Blok, oud-hoogleraar in
het strafrecht en de strafvordering, op
66-jarigen leeftijd overleden.
- 22 „ Opening van de nieuwe Geref. Kerk te
Lisse.
- 24 „ Gouden jubileum van den heer A. van der
Vlist bij de N.V. Dakpannen en Klei-
warenfabriek v.h. D. van Oordt en Co.
te Alphen.
- 25 „ De heer H. F. Noordman, wethouder van
Zoeterwoude, op 50-jarigen leeftijd over-
leden.
- 28 „ Afscheid van den heer P. A. Hibma als
hoofd der Openbare Jongensschool voor
U.L.O. aan de Pieterskerkstraat.
- 28 „ Afscheid van Dr. A. H. Oort als eerste
geneesheer van Rhijnegeest.
- 1 April. Opheffing van de O.L. school aan den
Morsch, waardoor de heer J. van Noord
als hoofdonderwijzer gepensioneerd
wordt.
- 5 „ De heer B. Broers, havenrechercheur, op
58-jarigen leeftijd overleden.

XXIV

- 9 April Prof. Dr. Goester, hoogleeraar in de pharmacographie, de galenische pharmacie en receptuur, op 61-jarigen leeftijd overleden.
- 14 „ De heer N. Veldhuyzen van Zanten, oud-wethouder, ambtenaar van den Burgerlijken Stand van Hillegom, en oud-lid der Prov. Staten, op 69-jarigen leeftijd overle'den.
- 20 „ De heer J. D. Parlevliet, domeinopziener, op 64-jarigen leeftijd te Katwijk aan Zee overleden.
- 26 „ Afscheid van Kolonel J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst als commandant van het 4e Regiment Infanterie te Leiden.
- 30 „ Afscheid van den heer J. van der Meulen als burgemeester van Hazerswoude.
- 1 Mei. Afscheid van den heer H. van der Schaft als brigadier van politie.
- 5 „ Gouden jubileum van den heer J. H. van Egmond, meesterknecht bij de firma A. P. Papot, waskaarsenfabriek te Warmond.
- 10 „ Afscheid van den heer Frankhuyzen als onderwijzer der opgeheven O. L. school te Hoogmade.
- 12 „ De heer C. van Leeuwen Jz., Directeur 'der Coöp. Boerenleenbank te Lisse, op 67-jarigen leeftijd overleden.

XXV

- 12 Mei **100-jarig** bestaan van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, het z.g.n. Toonkunstkoor.
- 15 „ In gebruikneming van de nieuwe **Hofbrug** te Alphen.
- 18 „ De nieuwe Spanjaardsbrug voor het verkeer opengesteld.
- 18 „ Overdracht van de B. F. Krantz-bank aan het Bestuur van den Leidschen Hout.
- 19 „ In gebruikneming van de Geref. Kerk te Boskoop.
- 25 „ Inaugureele rede van Prof. Dr. F. A. F. C. Went, als bijzonder hoogleeraar in de **Plantkunde**.
- 25 „ De heer J. A. van Hamel 50 jaar Commisaris der Leidsche **Spaarbank**.
- 27 „ De heer C. J. Eggink, **ouderling** der Ned. Herv. Kerk, op 77-jarigen leeftijd overleden.
- 28 „ Mej. M. C. de Bruyn overleden.
- 29 „ Installatie van ~~den~~ heer A. Warnaar Jzn. als burgemeester te Hazerswoude.
- 29 „ — 15 Juli. Tentoonstelling in de Lakenhal van photo's en **teekeningen**, voorstellen-
de „Leiden vóór 50 jaren”.

XXVI

- 31 Mei Afscheidscollege van Prof. Dr. N. Ph. Tendeloo, hoogleeraar in de ziektekundige ontleedkunde, algemeene ziektekunde en gerechtelijke geneeskunde.
- 31 „ Deken J. C. F. Jansen te Zoeterwoude overleden op 66-jarigen leeftijd.
- 1 Juni. Inaugureele rede van Prof. Dr. J. N. Bakhuizen van den Brink als hoogleeraar in de geschiedenis van het Christendom en van de leerstellingen van den Chr. godsdienst.
- 5 „ De Leidsche Studenten-Roei vereeniging „Njord” bestaat 60 jaar.
- 5 „ 50-jarig bestaan der Roomsche-Katholieke Kerk te Noorden.
- 6 „ Bevestiging van ds. C. M. van der Loo van Appelscha als predikant bij de Geref. Kerk te Rijnsburg.
- 8 „ Inaugureele rede van Prof. Dr. G. G. Kloeke als hoogleeraar in de Nederlandse Taalkunde.
- 15 „ Afscheid van Mej. Dr. W. C. de Baat als leerares in de scheikunde aan de school „Mathesis Scientiarum Genetrix”.
- 20 „ Toekenning van den Prix-Janssen met gouden medaille aan Prof. Dr. W. de Sitter door de Société Astronomique.
- 21 „ Gouden doctoraat van Prof. Dr. J. W. Muller Sr.

XXVII

- 22 Juni Aan Prof. Dr. H. Boschma is opgedragen het onderwijs in de systematische zoölogie; hij wordt tevens benoemd tot directeur van het Rijksmuseum v. Nat. Historie.
- 22 „ De heer C. Eggink Sr., sedert 1925 wethouder der gemeente Voorschoten, op 77-jarigen leeftijd overleden.
- 23 „ Koninklijk besluit, waarbij Mr. J. J. Schrieke en Mr. F. D. Holleman belast worden met het geven van onderwijs resp. in het staats- en administratief recht van N.I., en in het adatrecht van N.I. aan de Rijksuniversiteit alhier, beiden als buitengewoon hoogleeraar, ter vervulling der vacature Prof. Mr. van Vollenhove.
- 25 „ Afscheid van Mej. A. C. Berends als directrice der Leeszaal Reuvens.
- 5 Juli. De heer **Huurman** treedt af als raadslid, na 19 jaar lang zitting te hebben gehad.
- 7 „ Afscheid van Prof. Dr. F. A. H. **Schreinemakers** als hoogleeraar in de anorganische chemie.
- 8 „ Gouden jubileum van 'den heer L. **Erades** als blikslager bij de fa. Tieleman en Dros.
- 8 „ Laatste godsdienstoefening in de Mon **Père** Kerk, wegens samenvoeging met de St. Josephparochie.

XXVIII

- 12 Juli Opening van de Kooikapel, gelegen aan den hoek Driftstraat-Ambonstraat.
- 20 „ Dr. W. T. M. Weebers, vroeger arts te Leiden, te Nijmegen op 70-jarigen leeftijd overleden.
- 24 „ Prof. Dr. W. J. de Haas en Dr. P. C. Wiersma hebben langs magnetischen weg 0.03 graad boven het A.N. bereikt.
- 1 Aug. Gouden jubileum van den heer O. C. van Hemessen te Woubrugge als ambtenaar dezer gemeente.
- 10 „ De heer C. W. Ch. Th. Visser, oud-burgemeester van Alphen a. d. Rijn, te 's-Gravenhage overleden op 84-jarigen leeftijd.
- 17 „ De heer A. A. Lukassen, tot 1928 recheur alhier, te Soesterberg op 61-jarigen leeftijd overleden.
- 18 „ 50-jarig jubileum van den heer J. Klinkhamer, spinner bij de N.V. v.h. J. C. Zaalberg en Zn.
- 24 „ 100-jarig jubileum der N.V. Gebrs. v. Hoekens Houthandel.
- 6 Sept. Intrede van Ds. H. Lichtenberg bij de Geref. Gemeente te Lisse.
- 6 „ Opening der nieuwe Geref. Kerk aan de Mauritslaan te Oestgeest.

XXIX

- 9 Sept. Intrede van Ds. A. Verwaal als predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te De Kaag.
- 11 „ De heer Johannes Adam de Best, oud-wethouder te Katwijk aan Zee, op 81-jarigen leeftijd overleden.
- 23 „ Installatie van Pater Smitz in de Harteburgskerk als pastoor der parochie.
- 24 „ Opening van het nieuwe pompstation te Hazerswoude.
- 28 „ Inaugureele rede van Prof. Dr. H. A. Kramers, hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde.
- 28 „ De heer Jac. van Leeuwen Adr.zn., wethouder van Zoeterwoude, op 49-jarigen leeftijd overleden.
- 29 „ Zuster J. Th. van der Hoeven, directrice van Huize „Welmoed”, overleden.
- 6 Oct. Gouden jubileum van den heer B. A. Starre als letterzetter bij de N.V. v.h. E. J. Brill.
- 7 „ De heer C. Peltenburg Pzn., oud-Directeur van de fa. Brill, op 81-jarigen leeftijd overleden.
- 8 „ Afscheid van Ds. A. de Bondt als predikant bij de Geref. Kerk.
- 12 „ Officieele opening van de nieuwe muziek-school der Mij. voor Toonkunst aan den Nieuwen Rijn nr. 19.

- 18 Oct. Raadslid C. Langeveld te Lisse op 57-jarigen leeftijd overleden.
- 18 „ Crematie van Ir. W. E. Kruytbosah, secretaris van den Protestantenbond, bekend astronoom, te Wassenaar.
- 23 „ Afscheidspredikatie van ds. N. de Jong, predikant bij de Chr. Geref. Gemeente te Rijnsburg, wegens zijn vertrek naar 's-Gravenhage.
- 26 „ Inaugureele rede van Prof. Dr. A. E. van Arkel als hoogleeraar in de scheikunde.
- 26 „ Dr. F. Sohreuder Sr. tot 1924 geneesheer te Zwammerdam, op 70-jarigen leeftijd overleden.
- 29 „ Herdenking van het 300-jarig bestaan van het Seminarium der Remonstranten in de Universiteit, onthulling van een gedenksteen in de Pieterskerk en tentoonstelling in de Lakenhal betreffende de geschiedenis der Remonstrantsche broederschap.
- 31 „ Afscheid van den heer G. B. Werther als gemeente-ontvanger te Katwijk.
- 2 Nov. Afscheid van den heer P. J. Verhoog als brandweercommandant.
- 3 „ Aan Prof. Dr. W. J. de Haas is door de Royal Society te Londen de Rumford-medaille toegekend.

- 3 Nov. In de gewone maandelijksche **ledenvergadering** van de Mij. der Nederlandsche Letterkunde van 2 Nov. is door dr. C. J. Wijnaendts Francken een nieuwe prijs ingesteld, groot f 500.—, welke om de 2 jaren kan worden toegekend aan een uitverkoren voortreffelijk werk, afwisselend op het gebied van biografie en cultuurgeschiedenis en op dat van essays en litteraire critiek.
- 3 „ De heer A. M. Vink, secretaris der Burgerwacht, secretaris van ~~den~~ Kring Rijnstreek v. d. Bond van Burgerwachten enz., te Bodegraven, bij een brand op de boerderij „Heining en Dam” om het leven gekomen.
- 20 „ Prof. Dr. W. de Sitter, hoogleeraar in de Astronomie en directeur van de Sterrewacht, op 62-jarigen leeftijd overleden.
- 27 „ Dr. Holwerda, directeur v. h. Museum voor Oudheden, benoemd tot directeur van het Museum Kam te Nijmegen,
- 1 Dec. Afscheid van den heer W. v. d. Laan als hoofd der Openbare Opleidingsschool voor U.L.O. aan den Maresingel.
- 7 „ Mr. H. A. Sypkens, rentmeester van het Hoogheemraadschap van Rijnland, op 62-jarigen leeftijd te Oestgeest overleden.

XXXII

- 9 Dec. Ingebruikneming van den nieuwen wind-
watermolen van den **Veenpolder** onder
Woubrugge.
- 23 „ De heer D. Beuth, oud-mede-directeur van
de dekenfabriek der firma R. M. Beuth
en Zonen, op 83-jarigen leeftijd over-
leden.
- 28 „ Afscheid van Burgemeester J. E. Boddens
Hosang te Woubrugge.
-

IN MEMORIAM

Mr. A. J. BLOK,
geboren te Hees bij Nijmegen, 25 Februari 1868,
overleden te Leiden, 19 Maart 1934.

Mr. Anthony Johannes Blok stamde uit een enkuuizer regentengeslacht, dat in de 17e en 18e eeuw in die stad de gestoelten der eere bekleedde, doch in de 19e er niet meer vertegenwoordigers telde. Blok zelf werd geboren den 25 Februari 1868 te Hees bij Nijmegen. Hij volgde de lessen aan het gymnasium in laatstgemelde stad (1881/1887). Zijn vader was predikant te Cuijk in Noord-Brabant. Blok verried in zijn tongslag zeer duidelijk, dat hij zijn jeugd in Nijmegen en omstreken had doorgebracht. Hij was van zijn jongste jaren af bekend als een rondborstig, eerlijk, nauwgezet en plichtsgetrouw mensch. Ik hoorde eens iemand zeggen: als ik twijfel wat ik moet doen en weten wil wat behoort gedaan of gelaten te worden, 'dan ga ik naar Blok en houd mij aan zijn raad. Blok was behalve een nobel mensch ook een scherpzinnig jurist. Het is dus niet te verwonderen, dat in het bezit van al de vermelde qualiteiten, niet alleen zijn studie ook te Leiden vlot verliep, maar dat hij, gelijk op het gymnasium, zoo ook aan de universiteit achting en eerbied inboezemde en zich trouwe vrienden wist te verwerven en de oude te behouden. Na in 1893 cum laude te Leiden

gepromoveerd te zijn op een proefschrift „Over het onderscheid tusschen medeplegen en medeplichtig zijn”, vestigde hij zich als advocaat te 's-Hertogenbosch. Vervolgens was hij ambtenaar bij het Openbaar Ministerie te Schiedam en daarna te Amsterdam, en eindelijk substituut-officier te Rotterdam. Den 14 October 1908 aanvaardde hij het hoogleeraarschap in het strafrecht te Leiden, met het uitspreken eener inaugureele oratie over „Positie en taak van het Openbaar Ministerie”. Blok volgde zijn leermeester van der Hoeven op, een man, met wien hij zeer sympathiseerde, die zelf hem als zijn opvolger had gewenscht. Noch als hoogleeraar, noch in zijn vroegere ambtelijke bedieningen en noch als mensch, in welke levensverhoudingen ook, heeft Blok het zich gemakkelijk gemaakt. Hij eisohte veel van zichzelf. Veel meer van zich zelf dan van anderen. Veel van anderen te eischen, dat lag niet in zijn karakter; hij was bevreesd onrecht te doen of onverdiend leed te veroorzaken. Nadenken en strijd kostte het hem, om tot een besluit te komen. Mijn ambtgenoot Meyers heeft in den Studenten-almanak-1935 naar **waarheid** getuigd: „Bij menig van zijn oud-leerlingen zal het bevreesd'ing wekken te vernemen, dat de zoo streng uitzierende examinerator herhaaldelijk over een noodzakelijke afwijzing meer en langer is ter neergeslagen geweest dan 'de ongelukkige candidaat zelf”. Ook over zijn goed voorbereide en pijnlijk nauwkeurig overwogen requisitoiren, die hij nimmer ab irato nam, heeft hij trotsdien later nog wel eens twijfelingen voelen opkomen, die vaak hem meer zullen gehinderd

hebben dan de delinquent hinder heeft gevoeld over wat hij misdreef.

Nimmer golden bij hem overwegingen, die buiten het geweten omgingen. Oogendienarij kende hij niet. En wat anderen van zijn gedragingen zouden zeggen of denken, was voor hem geen richtsnoer voor zijn handelen. Het is niet te verwonderen, dat een zoo scherpzinnig, nauwgezet, werkzaam jurist en rechtschape mensch als Blok was, overal in zijn werk is gewaardeerd. Wat uit zijn handen kwam was af, wat hij sprak of schreef, was goed doordacht en van alle zijden bekeken. Hij muntte meer uit als schrijver dan als spreker. Van zijn geschriften noemde ik reeds zijn verdienstelijk proefschrift, waarop hij cum laude verwierf. Ik breng verder het straks te vermelden werk in herinnering, dat hij tezamen met Besier in het licht gaf. Daarnaast verschenen van zijn hand verscheiden doorwrochte opstellen in het Tijdschrift voor Strafrecht, waarover men kan naslaan het korte In Memoriam, dat in dit zelfde Tijdschrift, dl. XLIV, afl. 1-2, aan Blok is gewijd. Als spreker, in de collegezaal b.v., had hij een overdreven angst niet begrepen te zullen worden, wat zijn betoog schaadde. Hij miste daardoor, hoe vlot hij overigens sprak, de noodige kalmte in zijn voordracht, kalmte, die zijn geschriften zoo zeer kenmerkte. Hij was meer een man voor het 'debat dan voor de allocutie. In het debat wist hij voortreffelijk de saillante punten naar voren te brengen, dank zij zijn kennis, zijn scherpzinnigheid en zijn ongeëvenaard degelijke voorbereiding. Blok sprak goed; hij haperde niet. Hij was

XXXVII

het type van den officier van justitie, maar dan van een van den allereersten rang. Wie hem niet kende en slechts op het uiterlijk afging, dacht, dat die imposante, groote, knappe verschijning, met zijn donker uiterlijk, zijn ernstig gelaat, zijn ietwat norschen blik, niets liever deed dan „dieven vangen”. Hoe vergiste men zich, en hoe spoedig zag men zijn vergissing in, als men met hem in nadere aanraking en onder de bekering kwam van de goedheid en trouw-hartigheid, die uit zijn open en eerlijk gezicht straal-den, zoodra het zich ontplooi-de en hij zich met be-langstelling wendde tot wie hem aansprak. En hoe gemakkelijk viel het Blok's belangstelling te winnen voor een persoon of zaak. Hij, die bij ervaring wist, hoe moeilijk de mensch het in dit leven met zich zelf kon hebben, deed niets liever dan anderen den last des levens te helpen verlichten.

Hoe prezen in 1924 allen, die ingewijd waren in de geheimen van het universitaire leven te Leiden, het toeval, dat had gewild, dat in 1925 Blok het zou zijn, die als rector-magnificus Hare Majesteit de Konin-gin met het eeredoctoraat in de rechtsgeleerdheid zou voorzien bij gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de Universiteit. Want wie zou dat waar-diger kunnen doen dan Blok, die door zijn uiterlijk, hou'ding, manieren, door zijn klankrijke stem, waarin hij zooveel ernst en warmte wist te leggen, Blok, die door zijn zin voor orde en nauwgezetheid, door al deze eigenschappen de aangewezen man zou zijn ge-weest, ook als de aanwijzing bij keuze had moeten geschieden. De uitslag beantwoordde volkomen aan

de verwachting. Het is het gloriepunt van zijn rectoraat geweest, een glorie door zijn ambtgenooten hem hartelijk gegund, intusschen allermintst door hem zelf gezocht. Want welke qualiteiten hij ook had, om een universiteit waardiglijk in het openbaar te vertegenwoordigen, zijn aard bracht mee, dat hij liever op den achtergrond zou gebleven zijn. Er was weinig wat dermate in staat was in anderen hem te hinderen als het zich op den voorgrond dringen. Constateerde hij dat, dan liet „de goeie Blok”, zooals wij zoo vaak hem noemden, alleen reeds door het zwartste gezicht, dat hij kon zetten, ondubbelzinnig merken, hoe hij er over oordeelde; dan was de mondelinge kritiek, die hij er soms aan toevoegde, gespeend aan de ‘mildheid, waarmede hij de daden zijner medemenschen bij nauwgezette overweging placht te beoordeelen. Maar dan kon hij toch ook weer, een oogenblik later spijt gevoelende, zeggen: „je begrijpt, dat is met eenige overdrijving gezegd”.

Tragisch dat zoo kort na ‘dit tijdperk van zijn glorie, die hij niet had gezocht, maar toch behaald, de inzinking is gevolgd, voorbode van een, o zoo langzaam, naderend einde van zijn leven. Toen Blok in de beslommingen, die zijn rectoraat meebracht, viel, had hij een periode van hard werken achter den rug. Tezamen met Besier had hij het standaardwerk over het Wetboek van Strafvordering bezorgd en een deel van dit werk viel nog tijdens zijn rectoraat. Hebben deze gelijktijdige inspanningen te veel van hem gevorderd? Wie zal het zeggen! Zooveel is helaas zeker, dat al spoedig daarna het zenuwlijden

voor hem aanving, dat hem zoo bitter leed heeft bezorgd. Hij had, naar den mensch gesproken, beter lot verdiend. Hoe groot de zielestrijd moet geweest zijn, die hij in zijn lijden heeft moeten doormaken, beseft ieder, die weet, dat hij door de omstandigheden zijns levens als 't ware voorbestemd scheen voor waarachtig geluk. Want grooter harmonie in doen en denken dan tusschen hem en de leden van zijn gezin heerschte, kan men zich niet voorstellen. Het was aangrijpend hem in de laatste levensjaren te ontmoeten in den kring van degenen, die hem het meest dierbaar waren. Hij ging, in letterlijken zin, gebukt onder de ellende van zijn zwaarmoedige gedachten, die hij niet van zich kon afzetten. Soms gelukte het, hem gedurende korten tijd in opgewekte stemming te brengen, vooral als men over de herinneringen van zijn nijmegen'sche jeugd begon. Hij was van huis uit een man, die gezelligen omgang op prijs stelde en hield er van met zijn vrienden en bekenden zich in het verleden te verdiepen. Dan ontbraken zelden herinneringen aan zijn vader, en aan den rector van het nijmegen'sche gymnasium, Meuleman — een man naar het hart van Blok — en aan den burgemeester van Nijmegen, Bijleveld, bij wien hij veel aan huis verkeerde. Steeds had hij op zijn studeerkamer hun portretten voor oogen.

Blok heeft tot aan het einde zijns levens zijn helderen geest behouden. Maar zijn lichaam was door het zenuwlijden gesloopt, Nog vrij onverwachts, kwam het einde, zonder strijd of pijn.

Volgens zijn uitdrukkelijk verlangen, zoo geheel in

zijn geest, geen toespraken bij zijn graf; zijn vriend Knappert had zijnerzijds de aandoenlijke opdracht slechts het Onze Vader te bidden. Op het oogenblik dat het stoffelijk deel van Blok in 'de groeve werd neergelaten, brak de zon door de wolken en zond haar stralen over dit graf: Pax homini bonae voluntatis!

A. S. DE BLÉCOURT.

Leiden, 10 April 1935.

M. C. DE BRUYN.

Op 25 Mei 1934 overleed zij; een zeer geachte en geziene figuur in den kring van hen die zich wijden aan maatschappelijk werk.

Zij was geboren 25 Maart 1856 te Geertruidenberg, waar haar vader wijnhandelaar was. Tot haar 52ste jaar heeft zij daar gewoond in het ouderlijk huis; haar vier broers en zusters verlieten de stad, de een na de ander, trouwden en vormden gezinnen, en zij bleef, in vele opzichten het middelpunt van dat bijzonder prettig tehuis waar familie en vrienden altijd welkom waren. Voor de neven en nichten was „tante Kee” wel de hoofdpersoon bij de gezellige familiebijeenkomsten, voor wie zij wel wat bang waren als er een ondeugend was geweest, maar aan wie al het goede en aangename in die dagen te danken was !

Maar toen 11 November 1907 haar vader overleden was is zij ook heel gauw naar Leiden verhuisd. Zij wist, dat er hier in de stad twee middelpunten van maatschappelijk werk waren, die altijd helpende handen te kort kwamen: het Volkshuis en het Wijkgebouw „Geloof, Hoop, Liefde” in de Langestraat. Belangstellingen liefdevoor dergelijkenarbeid was haar niet vreemd; haar broeder, de heer G. A.M. de Bruyn te Rotterdam is jaren lang voorzitter geweest van Pro Juventute. En zoo vestigde zij zich het jaar

naarna hier ter stede. Bijna van het begin van haar verblijf hier is zij aan die beide instellingen werkzaam geweest; ook jaren lang in het bestuur. Verder was zij lid van de vereeniging Armenzorg, en daarin ook van de bijzondere commissie, die zorgde voor het naaien van het goed voor de schoolkinderkleeding, en van het bestuur van de Leidsche afd. van de Vereeniging tot Steun van Verwaarloosden en Gevalle-
nen, waardoor zij voogdes was van drie aan de ouderlijke macht onttrokken kinderen. Ten slotte zat zij jaren lang in het bestuur der afd. alhier van Pro Juventute. Hoewel zij dat nooit zocht bekleedde zij in al die commissies en besturen vanzelf een voor-
aanstaande plaats. Met haar helder verstand en haar uitstekend geheugen wist zij altijd terstond den besten weg aan te geven om uit allerlei moeilijkheden te
geraken, zooals degenen, die daar met haar samen hebben gewerkt zich wel zullen herinneren. Ook zullen zij nog wel weten hoe zij, waar het geldzaken betrof behoorde tot een ouder geslacht, dat uitgaven wist te beperken en er niet altijd vóór was de jeugd
terwille te zijn, waar het gold het aanschaffen van iets, dat mooi en nieuw was. En vooral; de gezinnen van Armenzorg, die speciaal aan haar zorg waren toevertrouwd, haar pupillen van „Tot Steun”, de jongens en meisjes die Vrijdags avonds op het Volks-
huis boeken kwamen ruilen, de vrouwen en meisjes van haar naailessen, zij voelden bij alles, wat zij deed en zei haar warme belangstelling, haar mede-
leven met hen in hun dagelijksch leven; zij kon in-
komen in hun moeilijkheden, die zij dikwijls met hen

besprak, en wie, onder die laatstgenoemden, wou **leeren** van wat zij zei en voordeed, hebben er voor hun verder leven, ook in hun huwelijk groot voordeel van getrokken. Wel kon zij, ook in dien wijderen kring, streng zijn; zij eischte van zichzelf strikte plichtsbetrachting en verwachtte die ook van anderen, als iets vanzelfsprekends, maar door de manier, waarop dit gebeurde, trok zij deze aan, zou zij nooit afstooten of neerdrukken. En zoo is zij velen, die met haar in aanraking kwamen, zonder het zelf te weten, door woord en voorbeeld ten zegen geweest; ook voor wie korter of langer tijd haar huisgenooten waren.

Een ziekbed is haar bespaard gebleven; heel plotseling nam de dood haar weg, uit haar werkzaam leven.

Eere zij haar nagedachtenis !

C. S. M. KUENEN.

Dec. 1934.

C. J. EGGINK.

19 Sept. 1856-27 Mei 1934

Cornelis Johannes Eggink werd den 19 September 1856 als kind van een burgergezin geboren en ontving een opvoeding, als in zoo'n kring gebruikelijk was. Als jongeman koos hij zich een handwerk, werd koperslager en is dat gebleven tot zijn dood toe. Zoo hebben de meesten hem gekend en gewaardeerd, want hij was een bekwaam vakman. Zijn werk bracht hem in vele woningen. Om zijn vakkennis wilde men hem **zelven** hebben en, typisch, als hij dan aan den arbeid was, voelden velen uit allerlei, ook de hoogste kringen, zich door zijn persoonlijke eigenschappen tot hem aangetrokken. Gesprekken werden aangeknoopt. 't Werd een sympathieke verhouding, die veelal uitbotte tot een hartelijke vriendschap. 't Was op den duur bij de meesten niet meer de **zakelijke** verhouding, die op den voorgrond trad. Wederzijdsche sympathie bond samen en toen de dood ook hem had weggeraapt, zagen velen een ledige plaats in hun leven. Deze eenvoudige man had zich een hoekje veroverd in veler hart.

Bij zijn verscheiden is sterk gevoeld, dat deze bescheiden man een belangrijke plaats in onze plaatselijke gemeenschap innam. De verklaring van dit feit moeten wij behalve in zijn persoonlijke eigenschappen nog in iets anders zoeken.

Ook nu zal men, wil men onzen tijd verstaan,

telkens den invloed ontmoeten, die van de kerk uitgaat en dat Eggink het kerkelijke leven zoo intens heeft meegeleefd en in de ontwikkeling der kerkelijke zaken zulk een werkzaam aandeel heeft genomen, dat heeft hem voornamelijk gestempeld tot een meer dan particuliere persoonlijkheid.

Als jongeman behoorde hij tot de velen, die onder den invloed kwamen van de sterke figuur van Ds. S. H. J. de Wolff en die van hem leerden een principieel scherpe instelling te paren aan een zekere soepelheid van bewegingen in den kerkelijken strijd. Zonder eenig voorbehoud schaarde Eggink zich aan de zijde der z.g. rechtzinnigen, doch dat wilde bij hem wat anders beteekenen dan bekrompenheid en het accentueeren van bepaalde vormen en opvattingen. Hij wilde wat naar zijn overtuiging het leven was, doch verder wilde hij dat leven geen voorwaarden stellen in het zoeken van zijn levensvormen. Hier was Eggink de man van de vrijheid, maar de vrijheid onder de allerhoogste gebondenheid. Zoo getuigde en werkte hij, waar hij slechts kon en zoo werd hij door den loop der dingen allengs op de voorste rijen gedrongen. De kerkelijke kiesvereeniging „de Ned. Hervormde Kerk”, mede door hem in 1895 opgericht, begeerde hem later als haar Voorzitter, gelijk hij in 1911 gekozen werd tot ouderling der Herv. Gemeente, welke functies hij tot zijn dood bekleedde. Natuurlijk zullen velen het niet zoo grif toestemmen, maar Eggink is als drijfkracht in die kringen een groote zegen geworden voor de Hervormde Gemeente te dezer stede.

Dat hij als leerling van de Wolff een hart had, dat warm klopte voor diens levenswerk, de Chr. Wijkvereniging aan het Levendaal, die hij jarenlang als Bestuurslid en Penningmeester diende, behoeft in dit verband slechts herinnerd te worden; dit was, goed bezien, niet dan eene uiting van die centrale belangstelling voor de ontwikkeling van het kerkelijke leven, waarover wij hierboven spraken.

De laatste jaren zijn voor Eggink niet gemakkelijk geweest. Wel kon hij zich verzekerd houden van de vriendschap van velen en het respect van allen, doch hij kon soms moeilijk mee in het tempo van de snelle ontwikkeling van sommige geestelijke opvattingen. Hij vreesde zoo, dat de vrijheid losbandigheid zou worden en daarover kon hij zich uittermate ongerust maken. Wat moest een schip, dat uit het roer liep!

God heeft hem op tijd uit deze onrust weggeroepen. Na een langdurig lijden, dat toch eindelijk een einde maakte aan zijn werkzaam leven, ging hij den 27sten Mei 1934, voor ons gevoel altijd nog te vroeg van ons heen.

Den 31sten Mei hebben wij hem ter rustegebracht. En toen wij naar huis keerden, hebben wij heel sterk gevoeld, dat wij in dien eenvoudigen, vriendelijken, eerlijken mensch veel hadden verloren. De groote belangstelling bij zijn begrafenis zeide het, echter klaar, dat dezen bescheiden werker naar het woord van den Psalmist „genade en eere” was gegeven.

M. J. PUNSELIE.

Zr. J. Th. VAN DER HOEVEN.

Eind September 1934 overleed te Leiden op 60-jarigen leeftijd zuster J. Th. v. d. Hoeven. Allen, die haar gekend hebben (en dat zijn er velen, onder alle klassen van de Leidsche bevolking) zullen met grooten weemoed en droeve verslagenheid het bericht van haar dood hebben vernomen. Wel moest de gedachte, dat er thans, goddank, een einde was gekomen aan het langdurige en zeer moeilijke ziekbed, dat haar te dragen werd gegeven, eenigen troost brengen, vooral aan wie haar zeer na stonden, en die met voorbeeldige toewijding haar tot het laatste toe bijstonden, maar de leege plaats, die haar heengaan achterliet in den kring van familie en vrienden, zal nog heel lang zeer sterk gevoeld worden.

De waarde van haar persoonlijkheid was bovenal gelegen in haar trouw, haar stiptheid, haar bescheidenheid. Trouw was zuster v. d. Hoeven in hooge mate: als zij eenmaal iets beloofd had, een toezegging had gedaan, dan moest deze worden nagekomen, al ging het soms ook bijna boven haar krachten. Dit heeft zij bovenal getoond als direktrice van het adresbureau voor particuliere ziekenverpleging te Leiden, waarvan zij sinds de oprichting aan het hoofd stond, en waarvan zij de stuwende kracht was. Alleen ingewijden weten, hoeveel takt, geduld, menschen-

XLVIII

kennis en wegcijferen van eigen gemak er vaak noodig is, om aan alle aanvragen, die binnenkomen, zooveel mogelijk en zoo goed mogelijk te voldoen. Met groote toewijding en stiptheid heeft Zr. v. d. Hoeven deze moeilijke taak vele jaren trouw vervuld.

Als direktrice van het kleine rusthuis „Welmoed” heeft Zr. v. d. H. getracht den geest van het oude, zoo beroemde Hôpital wallon te doen voortleven, dat jarenlang een toevlucht was voor zeer velen, en een plaats, waar talloozen uit het heele land nog vaak met innige dankbaarheid aan terugdenken, als een huis, waar zij niet alleen genezing vonden voor hun lichamelijk lijden, maar waar zij bovenal vaak vandaan gingen als een geestelijk rijker, gelukkiger, rustiger mensch. Die zelfde sfeer van vrede en blijmoedige overgave, die Hôpital wallon zoozeer gekenmerkt had trof men ook aan in huize Welmoed, en het was vooral de persoon van Zr. v. d. Hoeven, die hiervoor, geholpen door haar medewerksters, de voorwaarden schiep.

De stiptheid, waarmee zij haar taak vervulde, was boven allen lof verheven, en weleens beschamend, voor wie van dichtbij hiervan getuige was.

Als mensch was Zr. v. d. H. zeer bescheiden; hoe weinigen, zelfs in haar naaste omgeving, wisten, dat zij, die zich eerst op lateren leeftijd geheel aan de verpleging kon wijden, reeds in een andere richting zich bekwaamd en haar sporen verdiend had.

Voor zich zelf had Zr. v. d. H. het vaak heel moeilijk, omdat zij het leven wel eens wat al te zwaar opnam, en zich zelf liever alles zou ontzeggen,

XLIX

dan ook maar een oogenblik te kort te kunnen doen, aan dat, wat zij als haar plicht beschouwde.

In dankbare waardeering zal haar nagedachtenis bewaard worden door allen, die haar gekend hebben, en wien zij een voorbeeld was van ernst, plichtsgetrouwheid en offervaardigheid.

Zij ruste in vrede.

C. HOVENS GRÉVE

DEKEN J. C. F. JANSEN †

Joannes Cornelius Florentius Jansen werd geboren te Schiedam 29 Aug. 1868. Zijn rijke gaven van geest en hart, in haar ontwikkeling begunstigd door een zorgzame diep godsdienstige opvoeding, deden reeds spoedig in hem het verlangen rijzen om eenmaal als priester God te dienen. Na de lagere school te hebben doorgemaakt bereidde hij zich door succesvolle studies te Hageveld en aan het Groot-Seminarie te Warmond op het priesterschap voor en werd 15 Augustus 1892 gewijd.

Achtereenvolgens werd hij benoemd tot Kapelaan te 't Veld (10 Oct. 1892), Castricum (23 Mei 1893), Rotterdam, H. Hildegardis (31 Maart 1894), Amsterdam, Posthoorn (31 Aug. 1901). Tot Pastoor werd hij benoemd 14 Nov. 1908 te Zuid-Zijpe, 22 Maart 1913 te den Haag, en 29 Januari 1921 te Zoeterwoude, waarbij hij tevens Deken werd van het Dekenaat Zoeterwoude.

Hier in de onmiddellijke omgeving van Leiden heeft hij ruim 12½ jaar zijn priesterlijke functie in stille plichtsbetrachting volbracht. In het belang zijner ver van de parochiekerk afwonende parochianen heeft hij met volle sympathie meegewerkt tot de vestiging van een Studiehuis der Kruisheeren in zijn parochie, en later tot de oprichting van een nieuwe parochie door deze Kruisheeren aan den Vrouwenweg bediend. Naast de behartiging der zuiver godsdienstig-zedelijke

belangen toonde hij een open oog te hebben voor de speciale eischen van dezen tijd. De opbloei van een rijk gevarieerd vereenigingsleven in het landelijk Zoeterwoude had zijn volle aandacht en daadwerkelijken steun. Uitbreiding en vernieuwing van de scholen kwam onder zijn leiding tot stand. Vooral de jeugdbeweging, zoowel mannelijke als vrouwelijke, had in hem een krachtigen promotor. Dank aan zijn stimuleerende activiteit bezit Zoeterwoude aan den Schenkelweg en de Zuidbuurt jeugdgebouwen, waarop menige stadsparochie jaloersch kan zijn. Bij dit alles hield hij zichzelf op den achtergrond. Hij was van een zwijgzame, in zichzelf gekeerde, natuur, zocht niet zichzelf en was goed voor zijn medehelpers in de zielzorg en voor al zijn parochianen. Daarom zal hij in aller herinnering voortleven als een stille, goede Pastoor, terwijl zijn bouwwerken zullen spreken van zijn vooruitziende zorg.

Een doodelijke ziekte dwong hem om in December 1933 zijn parochie te verlaten. Opgenomen in de Dr. Nolet-Stichting te Schiedam overleed hij daar 31 Mei 1934, in zijn 66e levensjaar, het 42e van zijn priesterschap. Hij ruste in vrede.

J. H. NIEKEL
Directeur v/h Philosophicum
te Warmond.

WARMOND, 5 Jan. 1934.

PROF. DR. JOHAN HENDRIK KERN

LEIDEN, 24 Jan. 1867-19 Dec. 1933.

Met Johan Hendrik Kern is een der voortreffelijkste taalgeleerden in Nederland van ons heengegaan. Den 24sten Januari 1867 als zoon van een reeds lang beroemden vader te Leiden geboren, genoot hij alle voorrechten, die aan deze gelukkige afstamming verbonden waren. Strenge leiding in zijn **geheelen** schooltijd en studietijd, het vrije gebruik van een omvangrijke taalwetenschappelijke bibliotheek in eigen huis, opwekking tot eigen onderzoek en aanwijzing van richting zonder eenige inperking van zijn geestelijke onafhankelijkheid, de aanraking ook met mannen als Cosijn en de Vries, hadden hem reeds tot philoloog en linguist gevormd op een leeftijd, dat menig ander nog kinderlijk en weifelend rondtast. Tot die vorming hadden echter ook buitenlandsche geleerden rijkelijk bijgedragen. Zijn eerste studiejaar had hij te **Tübingen** doorgebracht, waar vooral Eduard **Sievers** een **duur-**zamen invloed op hem had geoefend, en na zijn doctoraal examen studeerde hij een jaar te Leipzig om zich onder het gehoor van August **Leskien** met alle geheimenissen der Baltische en Slavische **philologie** vertrouwd te maken. Ook van **Karl Brugmann**, den onovertroffen neogrammatischen systematicus op Indogermanistisch gebied, ging een niet geringe invloed op zijn linguïstisch denken uit. Toen hij op

27 Juni 1891 op een „**Klankleer** der Limburgsche sermoenen”- pionierswerk op onontgonnen gebied — met lof promoveerde, vereenigde hij in zich alle hoedanigheden om hem voor een Germanistisch of Nederlandsch **hoogleeraarschap** geschikt te maken. De wijde belangstelling in alles wat taai is, die zijn vader bij hem had opgewekt, werd bij hem toen reeds beheerscht en beteugeld door het **critische** scepticisme, dat hem zijn gansche leven heeft gekenmerkt, en dat in de school der neogrammatici een bepaalde kleur en richting had gekregen. Hij had toen, evenals later, een diepen weerzin tegen oppervlakkigheid en **geleerdheidsvertoon**, een zelfbeperking, die bij laatste analyse in een onkreukbare eerlijkheid en een in het verborgen brandende waarheidsliefde geworteld was. Het blijft te betreuren, dat hij niet terstond na zijn promotie een hem waardige plaats aan een **hoogeschool** heeft verworven, al wordt door iedereen erkend, dat hij ook als journalist bij de „Nieuwe Rotterdamsche Courant” uitnemend werk heeft geleverd. Maar zijn eigenlijke roeping lag toch in wetenschappelijk onderzoek. Het is niet op mijn weg om hier de geschiedenis van zijn loopbaan te verhalen, zijn Slavisch privaats-docentschap te Leiden, zijn Engelsch professoraat te Groningen, zijn Nederlandsch **hoogleeraarschap** te Leiden. Ook niet om een biografisch overzicht te geven van zijn talrijke, door onmisleidbaar oordeel en zeldzaam nauwkeurige geleerdheid uitmuntende geschriften. Dit alles vindt men beter dan ik het **zoude** kunnen doen in zijn korte, maar **veel**-bevattende levensbeschrijving door **Kluyver** in de

„Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde” (1933 -- 1934).

Den 19den December 1933 overleed Kern na een sloopende ziekte van eenige maanden. Nu wij aan hem terugdenken, staat hij vóór ons als de man van eer en stille bescheidenheid, dien hij zich altijd en in elke omstandigheid heeft betoond. Hij had niet het geniale romantisme van zijn vader, diens neiging tot vermete, niet zelden oncontroleerbare, gissingen, wellicht ook niet diens breede visie op de geheele menschheid, maar in koel afmeten van alle mogelijkheden en graden van waarschijnlijkheid, in onmeedoogende **critiek** op eigen invallen heeft hij hem stellig overtroffen.

Bij zijn vrienden en leerlingen blijft hij voortleven als een voorbeeld van mannelijken ernst en trouwe plichtsbetrachting.

C. C. UHLENBECK.

C. PELTENBURG Pzn.

1852 -1934:

Door de Redactie hiertoe aangezocht, voelde ik mij gaarne bereid een kort woord te wijden aan de nagedachtenis van mijn vriend Peltenburg, met wien ik voor het eerst in kennis kwam in 1888, toen ik als volontair bij de Firma E. J. Brill in dienst trad. Van dien tijd af heb ik hem leeren kennen als de onvermoeide werkkraft voor deze zaak. Hij was toen reiziger voor de Firma, en velen van de oude generatie zullen zich hem in die hoedanigheid nog wel kunnen herinneren. Ook in Leiden zelf zal menig inwoner zijn stoere, militaire figuur, hem nog bijgebleven van zijn diensttijd bij de Schutterij, voor den geest staan, en men zal hem op zijn dagelijkschen tocht van zijn woning naar zijn kantoor op den Ouden Rijn missen. Ijverig en volhardend lid van de Burgerwacht te Oegstgeest, hoogst bekwaam schutter, die tot zijn laatste jaar nog op 100 meter de roos wist te raken, waarvan de talrijke medailles en prijzen kunnen getuigen. Hij zou 28 December 82 jaar geworden zijn, niemand zou hem dien leeftijd gegeven hebben! Bij zijn 80en verjaardag is hij in zijn kwaliteit van Directeur der N.V. E. J. Brill, en ook in andere functies, van heinde en ver gehuldigd, en men was verbaasd over de gemakkelijheid, waarmee hij alle toespraken, hetzij in het Nederlandsch

of Fransch beantwoordde. De voornaamste geleerden en afgevaardigden van genootschappen kwamen hem toen de hand drukken. Verdiend heeft hij dat zeker, want veel heeft de zaak Brill aan hem te danken. Steeds vond hij werk, en van zijn talrijke reizen naar het buitenland bracht hij altijd opdrachten mede, wel bewijzende hoe de Firma, waarvan hij de leider was, te goeder naam en faam bekend staat. Met ijzeren hand regeerde hij de werkkrachten, zich zelf zeker niet sparende, want van 's morgens tot dikwijls in den avond was hij op zijn kantoor te vinden. Zeer eenvoudig levende, gunde hij zich weinig ontspanning, dank zijn sterk gestel kon hij dit verdragen. Alleen in de laatste jaren ging hij met vacantie naar Zwitserland of elders, en dat dan nog hoogstens voor een paar weken! Met Peltenburg verliest Leiden een krasse en markante figuur, die nog lang in den kring van vrienden en bekenden zal voortleven.

Hij ruste in vrede!

J. B. J. KERLING.

J. ROMANESKO.

Op 11 Januari 1934 overleed te Zuilen onder Utrecht Jozef Romanesko, die gedurende een lange reeks van jaren in onderscheidene betrekkingen aan de gemeente Leiden uitnemende diensten heeft bewezen; een enkel woord ter blijvende gedachtenis aan dezen hoogst verdienstelijken ambtenaar moge hier plaats vinden.

Geboren te Papendrecht op 22 Juli 1859 werd de jeugdige Romanesko opgeleid voor het timmervak en andere ambachten. Aldus practisch onderlegd en verlangend wat meer van de wereld te zien, **teekende** hij in 1879 een vrijwillige militaire verbintenis voor den tijd van 6 jaren; als mineur trad hij in dienst bij het corps genietroepen, bij welk wapen hij in 1880, resp. in 1882 den graad van korporaal, resp. van sergeant verwierf. Na afloop van dezen dienst-tijd in 1885 werd hij benoemd aanvankelijk tot adjunct-, in 1887 tot inspecteur van politie te Gouda.

Op 1 Juli 1888 trad hij in gelijke functie in dienst bij de gemeente Leiden, alwaar hem reeds in 1891 een rangsverhooging ten deel viel en hij zoodanig de aandacht trok van den toenmaligen burgemeester De Laat de **Kanter**, dat deze niet schroomde den nog jeugdigen politie-inspecteur te bestemmen om met de hoog noodige reorganisatie van den Markt- en Havendienst te worden belast. De Raad hechtte

op 10 Januari 1895 met algemeene stemmen zijne goedkeuring aan deze keuze.

Van 1 Februari tot 1 October 1923, d.i. gedurende een tijdvak van 28 jaren, heeft Romanesko, aanvankelijk als algemeen Markt- en Havenmeester, sinds 1918 als Directeur van den Markt- en Havendienst, zijne krachten aan de belangen van dezen dienst kunnen wijden. De voorspoedige ontwikkeling onzer gemeente na de eerste grensuitbreiding in 1896 heeft haar invloed ook op het gebied van het algemeen bedrijfsleven geoefend en aan Romanesko komt zeer zeker de eer toe de behoeften van het mede groeiend marktverkeer tijdig te hebben gepeild en met vooruitzienden blik maatregelen te hebben voorgesteld om aan deze nooden volledig tegemoet te komen, ten einde aldus ook het marktwezen tot **hoogeren** bloei te brengen.

Het is hier niet de plaats eenvolledige opsomming te geven van de talrijke uitbreidingen en wijzigingen, die de Leidsche Markt- en Havendienst onder het krachtig en voortvarend beheer van Romanesko heeft ondergaan. Het zij voldoende er op te wijzen, dat de meeste veranderingen en verbeteringen te danken zijn aan het initiatief van het hoofd van dezen diensttak, wiens schriftelijke voorstellen en adviezen, in helderen overzichtelijken vorm geuit, veelal een willige ontvangst bij het Gemeentebestuur vonden. Het geschiedde herhaaldelijk dat R. bovendien in de gelegenheid werd gesteld zijne denkbeelden in het voltallig College van Burg. en Weth. mondeling toe te lichten en op overtuigende wijze te verdedigen.

Overigens uitte zijn kracht zich niet alleen in het ontwerpen en voorbereiden van het betere, doch ook in het doelmatig gebruiken en **beheeren** van het bestaande. In weerwil van alle geleidelijke verbeteringen voldoen de Leidsche markten en met name de veemarkt nog geenszins aan hooge, zelfs **niet** aan wettelijke eischen; de beperkte ruimte en ongunstige situatie vormen daartegen een afdoend beletsel. Veel overleg en goed begrip van den markthandel worden daarom steeds van het personeel van het Marktwezen gevorderd om in weerwil dezer gebreken de markten te doen slagen.

Ook is er wel **geene** betrekking, die **hooger** eischen stelt wat betreft den vlotten en vreedzamen omgang met het publiek en een oordeelkundige en soepele toepassing van tallooze voorschriften omtrent orde en verkeer, als het ambt van chef van den Markten Havendienst. Van Romanesko kan getuigd worden, dat hij zich ook in dit opzicht ten volle heeft gegeven, dat zelfs de lastigste en luidruchtigste marktbezoeker zich steeds gaarne aan zijn helder oordeel en juiste beslissing onderwierp en dat hij dus ook hier bleek te zijn „**the** right man on the right place”.

Hoewel den pensioengerechtigden leeftijd nog niet bereikt hebbende, meende R. in verband met zijn gezondheid tegen eind 1922 den tijd gekomen om zijn taak aan jongere krachten over te dragen. Met ingang van 1 Januari 1923 werd hem door den Raad eervol ontslag verleend, doch aangezien de vervulling

der ontstane vacature niet wilde vlotten, bleef hij op verzoek van Burg. en Weth. tot 1 Oct. 1923 in tijdelijken dienst der gemeente. Na zijn ontslag bleef hij nog eenige jaren in Leiden wonen om zich daarna blijvend in Zuilen, prov. Utrecht, te vestigen en aldaar na een werkzaam en druk ambtsleven van een welverdiende rust te genieten.

Met Romanesko is een trouw en uitnemend dienaar der gemeente Leiden heengegaan.

DR.

PROF. DR W. DE SITTER

geb. te Sneek 6 Mei 1872 gest. te Leiden 20 Nov. 1934.

De band, die de Sitter aan Leiden bond, moge niet den geboren Fries gelden noch van een langeren duur dan ruim een kwart eeuw zijn, toch is zijn verscheiden een óók voor Leiden onherstelbaar verlies.

De Leidsche sterrewacht, wier vierde directeur hij was in haar van 1860 dateerende behuizing, heeft zich bij den gemiddelden Leidenaar steeds mogen verheugen in een belangstelling, ver uitgaande boven die, welke hij de meeste andere academische instellingen toedroeg; dus ook zij, die leiding geven aan haar wetenschappelijke werkzaamheden.

De Sitter kwam in 1908 als opvolger van den aftredenden hoogleeraar H. G. van de Sande **Bak-**huyzen naar Leiden, uitsluitend belast met het onderwijs in de theoretische sterrenkunde. Pas na het overlijden van den buitengewonen hoogleeraar E. F. van de Sande Bakhuyzen in 1918 werd de Sitter's **hoogleeraarschap** wederom vereenigd met het directoraat der Leidsche sterrewacht.

Het is de Sitter's ruim ziende blik geweest, die meende, dat toen ook de tijd was aangebroken de werkzaamheden van het aan zijn zorgen toevertrouwde instituut uit te breiden tot de gebieden der moderne astronomie, de astrophysica en de statistische **sterren-**

kunde, die sinds het begin der 20e eeuw een overweldigenden opbloei hadden tentoongespreid.

Het waren de Sitter's organisatorische gaven, die hem in staat stelden aan die plannen een vorm te geven, die den naam der Leidsche sterrewacht, zoo goed bekend op het terrein van de klassieke astronomie, ook heeft gevestigd onder de beoefenaren der jongere takken der sterrenkundigen wetenschap.

Door zijn persoonlijke invloed kwam in 1923 het contract tot stand tusschen Leiden en Johannesburg, sinds welk jaar steeds een Leidsch vertegenwoordiger in het bijna ideale Zuid-Afrikaansche klimaat werkt en door welke samenwerking zeer belangrijke resultaten op het gebied der veranderlijke sterren zijn verkregen.

De waardeering voor dit en veel ander werk blijkt ook in 1930, als de Rockefeller Foundation hem de toezegging van een gift van meer dan honderdduizend dollar doet voor het bouwen en exploiteeren van een groot en nieuw instrument in een eigen gebouw te Johannesburg.

De belangen der plaatsbepalende astronomie behartigde hij daarnaast met volle energie. Aan zijn toewijding is het te danken, dat het reeds van jaren her dateerende plan van zijn leermeester Kapteyn tot uitvoering kwam en de Leidsche sterrewacht in 1931 een expeditie kon uitzenden naar een station op den evenaar in Oost-Afrika tot het meten van fundamenteele declinaties volgens een nieuwe methode.

Betroffen al deze werkzaamheden, met inbegrip van de omvangrijke verbouwing van de sterrewacht-

gebouwen, eigenlijk de behartiging van de belangen van de leden van zijn staf, daarnaast heeft de Sitter zich een persoonlijke naam opgebouwd, die hem deed **behooren** tot de vier of vijf meest bekende astronomen van zijn generatie.

De twee belangrijkste problemen, waarmede de Sitter's geest zich heeft beziggehouden zijn: het probleem van Jupiter en zijn vier Galileïsche manen, en de astronomische gevolgen van Einsteins relativiteitstheorie.

De aanvang van zijn Jupiter onderzoeken dateert reeds van zijn verblijf in 1897-1898 in Kaapstad. Toen is de grondslag gelegd voor de dertig-jarige campagne, waarin langs fotografischen weg met medewerking van de **sterrewachten** te Greenwich, Kaapstad, Pulkowa, Washington, en Leiden het materiaal is verzameld, dat de Sitter in staat stelde in 1930 het Jupiter vraagstuk als een, althans tijdelijk, opgelost probleem ter zijde te leggen.

Voor al voor dit werk ontving hij in 1931 **de gouden** medaille der „Royal Astronomical Society” en werd hem de eer de „Darwin lecture” voor dit genootschap te houden.

De aanvang van zijn relativistische onderzoeken ligt in Leiden, waar Lorentz's invloed hem met zijn bij uitstek mathematischen en filosofischen aanleg tot dit probleem aanlokte.

Reeds in 1917 gaf de Sitter een tweede oplossing der relativistische veldvergelijkingen, die in de physica en astronomie den gangbaren naam kreeg van het „de Sitter heelal”.

Pas de allerrecentste ontdekkingen, de groote van ons af gerichte snelheden der spiraalnevels hebben dit heelal in het brandpunt van het moderne onderzoek geplaatst en de Sitter bewogen nà 1930 wederom zijn groote geestesgaven er op aan te wenden.

Het „uitdijend” heelal, de kernachtige naam, die de Sitter er voor zijn Hollandsche publicaties en lezingen voor heeft bedacht, zal, ook al wijzige zich het beeld in den loop der jaren, tot in lengte van dagen met den naam de Sitter verbonden blijven en getuigen van zijn eminente gaven van geest.

De internationale naam van de Sitter en zijn gave te vereenigen, wat gescheiden was, leidde in 1925 tot zijn voorzitterschap der Internationale Astronomische Unie. Het was het congres dezer unie, in 1928 te Leiden in de stadsgehoorzaal gehouden, dat voor het eerst na **den** wereldoorlog de vroegere tegenstanders wederom vereenigd zag.

Er is analogie tusschen deze geslaagde **verzoenings**-poging en de Sitter's rectoraatrede in 1926 over „**De** eenheid der Wetenschap”.

Vertegenwoordigers van meer dan 30 landen hebben toen Leiden's naam en het beeld van de schoonheden van stad en omstreken naar hun haardsteden mee teruggenomen en voor allen was de Sitter's naam aan dien van Leiden nauw verbonden.

De Sitter bewoog zich weinig buiten het academische milieu, maar daarin des te intenser.

Geen universiteitsbelang of het vond hem op de bres. Zoo is o.a. aan zijn medewerking voor een

groot deel de oprichting van het Nederlandsch Historisch Natuurwetenschappelijk Museum te danken.

De Sitter moge dan geen Leidenaar geweest zijn „par droit de naissance”, met hem is heengegaan één der beste Leidenaars „par droit de conquête”.

DK C. H. HINS.

MR. H. A. SYPKENS.

Op 8 December 1934 overleed in den ouderdom van 62 jaren na een kortstondige ziekte Mr. H. A. Sypkens.

In 1872 te Elburg geboren, genoot hij van zijn vijfde jaar af zijn opvoeding in Groningen, waar hij het gymnasium afliep, aan de Universiteit studeerde en tot doctor in de rechtswetenschappen promoveerde.

Na zijn promotie was hij eenige jaren in het Noorden werkzaam, o.a. als adjunct-commies le Klasse aan de Provinciale Griffie te Groningen, tot hij op 27 September 1907 het ambt van rentmeester van het hoogheemraadschap van Rijnland aanvaardde, hetgeen hij tot zijn overlijden, dus ruim 27 jaren, heeft vervuld.

Gedurende dat lange tijdsverloop heeft Sypkens al zijn krachten beschikbaar gesteld ten dienste van Rijnland, waaraan hij zich had gehecht. Zijn werkring is in den loop der jaren voortdurend in omvang en belangrijkheid toegenomen, zoodat hij steeds meer van zijn persoonlijkheid is gaan vorderen.

Den dag van zijn ziek worden, heeft hij nog den vrijen Zaterdagmiddag in Rijnlandshuis voor zijn schrijftafel doorgebracht. Thuis gekomen is de ziekte, welke onmiddelijk bleek van heel ernstigen aard te zijn, als het ware op hem gevallen. Zijn gedachten zijn tot het laatst toe van Rijnland vervuld geweest.

Een trouw, rechtschapen ambtenaar van Rijnland is met hem heengegaan.

Naast zijn rentmeesterschap heeft Sypkens ook nog den tijd weten te vinden zich op maatschappelijk gebied verdienstelijk te maken.

Zoo is hij van 1912 af tot 1934 als secretaris en daarna tot zijn overlijden als ondervoorzitter van het genootschap „Mathesis Scientiarum Genetrix” verbonden geweest, in welke beide functies zijn verdiensten hoog zijn gewaardeerd. Verder had hij zitting in het bestuur van de Vereeniging tot bevordering van den bouw van werkmanswoningen, in het bestuur van de Leidsche Hulpbank en ook is hij vele jaren lid geweest van de Commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs.

Om den persoon van Mr. H. A. Sypkens recht te laten wedervaren dient echter in de eerste plaats het oog te worden gevestigd op hem als mensch.

Sypkens was bescheiden, eenvoudig en waar; hij ging rustig zijn weg en zocht zich zelf niet. Hij had een stille, eenigszins gesloten natuur, maar kon op zijn tijd onder vrienden en kennissen vroolijk en opgewekt zijn, zonder in uitbundigheid te vervallen.

Zijn doen en laten werd bepaald door hetgeen hij voor recht en billijk hield. Zoo was zijn levensweg aangewezen door een hooge opvatting van moraal en fatsoen.

Ook was hij — hij stamde uit een predikanten-geslacht — een innerlijk godsdienstig en geloovig man, zooals nog in de laatste dagen van zijn leven duidelijk is gebleken.

LXVIII

Met Sypkens is een man weggenomen, voor wien ieder, die hem goed kende, eerbied en achting moest gevoelen, waaruit dan als vanzelf genegenheid en vriendschap volgde.

In zijn aaneengesloten gezin hebben zijn **echtge-**noote en kinderen een onherstelbaar verlies geleden en is een groote, droevige leegte gebleven.

P. A. P. H.

DIRK TIMMERMANS.

De heer Dirk Timmermans is 19 September 1868 te Oegstgeest geboren. Te Doetinchem bezocht hij de H. B.S. en kwam 2 Juni 1899, na zijn artsexamen gedaan te hebben, te Oegstgeest terug, waar hij tot zijn overlijden op den 2en Januari 1934 gewoond heeft.

Hij was de zoon van Jacob Casper Timmermans en Sophia Adriana Maria Velo Heyn. Hij is eerst gehuwd geweest met Petronella Berkhout; daarna met Closina Maria Margaretha Gosewina Sparnaay.

Timmermans was Voorzitter van de **Oranje**vereeniging te Oegstgeest, Voorzitter ook van de Oegstgeester **Ijsclub** en bestuurslid van de Burgerwacht.

Op kerkelijk gebied is hij een tijdlang lid geweest van het Kiescollege te Oegstgeest en **Secretaris-Kerkvoogd**, terwijl de Burgemeester van Oegstgeest, de heer J. G. H. van Griethuizen, Voorzitter was.

Hij is een geacht en knap Medicus geweest, die alles voor zijn patienten overhad en wiens practijk van **grooten** omvang was en zich niet slechts tot Oegstgeest uitstrekke.

Alle patienten van hem, die nu nog in leven zijn, zien hem met weemoed na. Voor zijne **echtgenooten** en kinderen vooral is zijn heengaan een groot verlies. Te Oegstgeest op het kerkhof van de „Groene Kerk” werd zijn stoffelijk overschot ter aarde besteld.

U.

A. J. R.

C. W. C. T. VISSER.

Burgemeester van Alphen 1901-1923.

Carl Wilhelm Christiaan Theodoor Visser werd te Workum geboren 7 Febr. 1850 als zoon van Feike Lolke Visser en Sara Leonora **Troste**. Hij werd 19 April 1880 burgemeester van Hemelum Oldephaert en Noordwolde en drie jaar later van Wonseradeel, aan welke groote gemeente hij achttien jaar verbonden bleef. In 1901 benoemd tot burgemeester van Alphen, werd hij als **zoodanig** geïnstalleerd op 3 April van dat jaar. Was Wonseradeel **grooter** gemeente met talrijker bevolking: Alphen opende **grooter** perspectieven. In 1905 was de heer Visser 25 jaar burgemeester; hij had toen reeds in Alphen een nieuwe gasfabriek doen bouwen en een waterleiding, een der beste uit het gansche land, tot stand gebracht. Zijn huldiging door een **comité** uit de burgerij, onder voorzitterschap van Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman, destijds kantonrechter alhier, was dan ook wel verdiend. Een groote zilveren beker, met voorstellingen van wat het hoofd der gemeente tot stand had gebracht, werd hem bij die gelegenheid aangeboden. Zeer gemakkelijk heeft burgemeester Visser het niet gehad; de man met zijn ver **vooruit**-zienden blik had te kampen met behoudzucht en bekrompenheid. Een voorbeeld. Toen de waterleiding, die kostelijke instelling, zou worden gesticht, werd deze

gedacht voor de drie gemeenten Alphen, Oudshoorn en Aarlanderveen te doen dienen. Maar de beide laatstgenoemde gemeenten onttrokken zich aan medewerking. Burgemeester Visser heeft toen doorgezet, dat Alphen het werk alleen tot stand bracht. De stichting van een *hoogere* burgerschool kon hij niet verwezenlijken. Dat er behoefte aan bestond bleek vooral toen een christelijke *hoogere* burgerschool werd gesticht. Een gymnasium en een elektrische centrale voor de Rijnstreek, mede lievelingsdenkbeelden van den overledene, kwamen om vermelde redenen niet tot stand. En zoo meer. In het begin van zijn ambtstijd waren er in de drie gemeenten nog verscheidene potentatjes (waarlijk niet altijd politieke antipoden!) met wier eigenaardigheden, hoe dan ook, rekening moest worden gehouden. Zodoende is niet alles verwezenlijkt wat de flinke man zich had voorgesteld, maar toch is veel tot stand gebracht.

Werd de heer Visser reeds lang erkend als degelijk en flink hoofd der gemeente: in den mobilisatietijd leerde men hem achten als burgervader die van 's morgens vroeg tot 's avonds laat op de secretarie werkzaam was, die meeleeft met zijn gemeentenaren, ten allen tijde voor hen toegankelijk was en in dien moeielijken tijd steunde waar hij kon. In 1918 werd zijn lievelingsdenkbeeld, waarover hij lange jaren had nagedacht, verwezenlijkt: combinatie der gemeenten Alphen, Oudshoorn en Aarlanderveen tot een groote gemeente Alphen aan den Rijn. En hij heeft alles *z66* goed georganiseerd en alle wetten en verordeningen in zoo goede orde gebracht, dat bij zijn af-

treden deze zaak als afgedaan kon worden beschouwd.

Dat ook de gemeente zijn arbeid op **hoogen** prijs had **leeren** stellen bleek, toen burgemeester Visser 19 April 1920 zijn veertig-jarig **ambtsjubilé** mocht herdenken. Hem werd toen een indrukwekkende hulde gebracht, terwijl een 30 à 40 tal vereenigingen uit de gemeente voor hem defileerden. Een hem bij die gelegenheid ter hand gestelde som **gelds** besteedde hij nog weer ten voordeele der gemeente door de schenking van electriche klokken op verschillende punten in Alphen.

Burgemeester Visser, in ditzelfde jaar 70 jaar geworden, achtte de tijd gekomen om zijn ontslag aan te vragen. Dit werd hem 1 Januari 1923 op de meest eervolle wijze verleend, met dankbetuiging voor de vele goede en langdurige diensten aan de gemeente bewezen. Noode zag men hem vertrekken, maar men respecteerde zijn besluit, ook met het oog op zijn hooge jaren. Hij vestigde zich toen te Toulon in Frankrijk (Rue du Cap Brun, villa „Frisia”), maar keerde eenige jaren geleden naar het vaderland terug, waar hij eerst op de Koninginnegracht (no 61) en sedert November 1933 in zijn flat op het **Carnegie**-plein woonde. Hier ontsliep hij 9 Aug. 1934, oud 84 jaar. ‘s Maandags d.a.v. werd hij in zijn oude gemeente Alphen ter aarde besteld, waar zijn opvolger burgemeester P. A. Colijn hem namens gemeentebestuur en ingezetenen een laatsten groet bracht. Ook werd hem bij die gelegenheid hulde gebracht door den heer B. **Ijsma**, directeur der levensverzekeringsmaatschappij „De Philantroop” te Bolsward, waarvan

de heer Visser mede-oprichter en langen tijd president-commissaris was. Bijna een halve eeuw was hij aan de maatschappij verbonden en tot het laatste toe heeft hij deze gediend met zijn zeer gewaardeerde adviezen.

Burgemeester Visser was sedert 5 Jan. 1917 weduwnaar van Maria Adriana Ribbius; hij het geen kinderen na. Behalve legaten aan kerken en stichtingen te Alphen, vermaakte hij aan de gemeente de zathe en landen „**Doniawier**” onder **Wons**, die ten goede zou moeten komen aan den bouw van een nieuw raadhuis in de gemeente Alphen en aan het onderhoud van het Burgemeester Visserpark.

W. M. C. R.

W. TH. M. WEEBERS.

Willem Theodoor Marie Weebers werd op 1 Mei 1864, als oudste zoon van Dr. Willem Petrus Weebers en Johanna Antonia Coebergh geboren in hetzelfde huis, — Oude Rijn 23, — waarin later Abraham Kuiper gewoond heeft.

Hij bezocht de lagere school van den Heer G. Japikse, waar o.a. de onvolprezen S. P. **Perdijk** hem les gaf; maar het vroegtijdig overlijden van zijn moeder in 1875 en een schouderontsteking, die hem drie jaren aan 't ziekbed bond, versomberde zijn jeugd.

In 1878 kwam hij op het gymnasium aan de **Lokhorststraat** onder rector Dr. H. W. v. d. **Mey**.

Een jaar vóór zijn eindexamen, in 1883, maakte hij den feestelijken overgang naar het nieuwe gymnasium aan de Douzastraat mee.

Van 1884 tot 1892 studeerde hij voor medicus aan de Leidsche Universiteit, onderbroken in 1890 door een halfjaarlijksch verblijf in Zürich, waar toen o.a. Prof. Eichhorst doceerde. Op 25 Maart 1893 volgde zijn promotie bij Prof. Treub op een proefschrift, getiteld : „**Over** puerperaal psychosen”.

Hierna vestigde hij zich tevens in Leiden, en **nam** allengs de praktijk van zijn vader over.

Spoedig mocht hij zich in een drukke fonds- en particuliere praktijk verheugen, waarop nog in Januari 1900 zijn benoeming tot stadsgeneesheer en later tot

schoolarts volgde. Als een der eersten onder zijn collega's besteed hij een rijwiel, — een Rover, — die toemaals fl. 315,— kostte! Totdat hij na 34 jaren, in 1927 zijn praktijk neerlegde, heeft hij zijn praktijk per fiets willen doen. Een toen zich spoedig openbarende hartkwaal zal hieraan wel niet vreemd zijn geweest.

Ondanks zijn drukke bezigheden, vond hij toch tijd en lust om ook in het Maatschappelijk leven vele functies te verrichten. Zoo was hij jarenlang eerst secretaris, en later penningmeester van de Afdeeling Leiden en Omstreken der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunde. Bij zijn vertrek in 1927 werd hij tot eerelid dezer afdeeling benoemd.

Van Maart 1919 tot Juli 1927 was hij voorts curator van het gymnasium.

Verder richtte hij in Leiden een afdeeling op van de Vereeniging „Geloof en Wetenschap”, en van de Nederlandsche Postzegelvereeniging. De „philatelie” was zijn groote liefhebberij.

In 1927 legde hij na een welbesteed medisch leven de praktijk neer, om in Nijmegen te gaan rusten. Maar al deed hij hier geen praktijk meer, van „rusten” was geen sprake. Ondanks de zich openbarende hartkwaal toog hij ook hier weer aan 't werk.

Zoo werd hij gekozen tot Voorzitter van het Bestuur van het St. Canisiusziekenhuis, verder tot lid van den Raad van Beroep der Ned. Maatschij van geneeskunde en richtte hier een afdeeling van de R.K. artsenevening op, wier eerste voorzitter hij werd.

Zoo ~~was~~ weer midden in vele bezigheden ~~was~~, werd op 18 Juli 1.1. zijn levensdraad plotseling afgesneden.

Dat dit onverwachte gebeuren ook in Leiden een schok te weeg bracht, bleek uit de vele vrienden, die hem van de sleutelstad uit de laatste eer kwamen bewijzen.

DR. W. WEEBERS.

NIJMEGEN, 17 Dec.

GROOT-HAESEBROEK

zoals het was ten tijde van wijlen den heer J. J. L. Heldring.

GROOT-HAESEBROEK

Het schrijven van de geschiedenis **eener** buitenplaats is in den regel een weinig dankbaar werk, aangezien slechts zelden bijzonderheden van beteekenis bekend zijn nopens den aanleg, den bouw van het landhuis en de wijzigingen in een en ander gedurende den loop der jaren. Doorgaans moet men zich bepalen tot het beschrijven van de lotswisselingen, d.w.z. het geven van de reeks der bezitters. Kan men die hoog opvoeren en heeft men het geluk, dat onder de bezitters personen voorkomen, die eene rol in de geschiedenis hebben gespeeld, of uit anderen hoofde van eenige bekendheid zijn geweest, dan is er althans eenige stof tot schrijven.

De bekende buitenplaats Groot-Haesebroek te Wassenaar behoort tot dezulke, die kunnen bogen op eene eerbiedwaardige reeks van bezitters, en al hebben deze niet steeds een vooraanstaande plaats bekleed, toch verdienen verscheidene hunner eenige aandacht, zoodat het der moeite loont **Groot-Haesebroek** en zijne bezitters hier eens te behandelen.

De naam van dit goed komt reeds vroeg in de middeleeuwen voor en vereischt geene nadere opheldering, aangezien bekend genoeg is, dat waarthans het villapark de Kieviet — een gedeelte van Groot-Haesebroek — ons met zijn vroolijke landhuizen en bloemenpracht lokt, nog in den aanvang dezer eeuw laaggelegen, dus broekig, grasland was.

Omstreeks 1300 leefde een zekere Floren s van Ha s e b r o e k e, leenman van den Burggraaf van Leiden, wiens goed bij zijnen dood, vóór 1323, aan zijnen leenheer verviel. Zijn naam doet vermoeden, dat hij herkomstig was van Wassenaar, doch dit staat niet vast, en in ieder geval hield hij Haesebroek niet in leen van den Burggraaf’).

De kern van de buitenplaats Groot-Haesebroek was destijds eigen goed, want wij vinden, dat zekere Gheret Gale 30 Augustus 1320 „de woninghe tote „Haesbroeke met al dien lande, dat gheleghen es „tusken den Rughenbroecke ende Willaem Machtelde „soens lande ende tusken der wateringhe in der „clinghen”, aan den Hollandschen Graaf opdroeg en van dezen in leen terugontving. Dank zij dit feit, kunnen wij, te beginnen met dezen eersten leenman, de reeks der bezitters van Haesebroek geven.

Gerrit Gal e, of Gael, behoort tot een bekend, wijd vertakt geslacht en had verscheidene familieleden, die ook te Wassenaar gegoed waren. Ik vond hem het eerst vermeld in eene oorkonde van

1) Hij is mogelijk indientiek met heer Floris Gale, die in 1315 den Graaf van Holland diende tegen Vlaanderen.

11 November 1304, waarbij de toenmalige heer van Wassenaar, **D i r i c van W a s s e n a i r**, die hem zijn neef noemt, hem een jaargeld van vijf pond geeft, waarvan zijne vrouw **Machte l d** het genot zou hebben. Evenzoo trok hij een jaargeld van tien pond uit 's Graven renten van Noord-Holland, welke inkomsten, evenals het goed Haesebroek, later aan zijn oudsten zoon, Jan, zijn gekomen. Deze wordt voor het eerst in 1332, met zijn vader, vermeld, toen deze door **J a n van E g m o n d** werd beleend met land bij ter **Wadding** onder Voorschoten, en komt als leenvolger zijns vaders voor in 1343. Zelf werd hij 8 November 1364 in het bezit van „Hasebroec”, alsmede van de tien pond 's jaars uit het rentmeesterschap van Noord-Holland „ende den wint van siinre wintmolen” door zijn zoon **Ba e r t o u d Ga e l** opgevolgd. Vooralsnog ben ik er niet in mogen slagen dezen windmolen nader te localiseeren; in andere, uitvoerige leenacten — van de beleening van 1364 is slechts kortelijks aantekening gehouden — wordt daarvan geene melding gemaakt.

Bar to ut Gael stond in 's Graven dienst, want in 1373 is sprake van „sinen wedden”, vermoedelijk in verband met de houtvesterij van den **Haarlemmerhout**. Hij leefde in een kerkelijk te Wassenaar veel bewogen tijd, waaraan hijzelf niet weinig schuldig stond, en waarbij verscheidene familieleden, onder wie vooral is te noemen de toenmalige pastoor, heer **Dirk Gael**, ten nauwste waren betrokken. Bartout schijnt een sterk gevoel van eigenwaarde te hebben gehad en heeft twist gekregen met Jacob van den

Stienhuysen over den voorrang in de kerk¹⁾), welke zoo hoog is geloopen. dat de Burggraaf van Leiden, heer Dirk van Wassenaer, dienaangaande uitspraak heeft moeten doen. Deze besliste, dat Bartouts tegenpartij den voorrang zou hebben, als gesproken uit het geslacht van Raephorsts). Hiermede is echter nog niet alles verhaald, want de pastoor en zijne magen blijken het dermate met de familie van den Stienhuysen aan den stok te hebben gehad, dat zij slaags zijn geraakt en over en weêr gewonden zijn gemaakt, onder wie de pastoor zelf. Ook hierin heeft de Burggraaf uitspraak moeten doen, welke mijns inziens merkwaardig genoeg is om die hier mede te deelen ³⁾.

Als erfgename haars vaders werd Joncfr. Ba e r t o u t van Haesbroec 30 April 1398 door den Graaf van Holland beleend. Dat zij haren geslachtsnaam liet varen en zich naar haar vaderlijk erfgoed noemde, is niets bijzonders. Een familielid van haar, in de onmiddellijke nabijheid gegoed, deed hetzelfde. Immers wij lezen, dat Dirc van Haesbruec in 1409 aan den Abt van Egmond opdroeg en door dezen beleend werd met „een sate lants mitter husinge ende boemte”, groot volgens de morgentaal 11 morgen, in het ambacht van Wassenaar, belend

1) Dergelijke geschillen hebben zich vooral in de veertiende eeuw herhaaldelijk voorgedaan: zie hierover Nijhoff's Bijdragen 4e Reeks dl. X blz. 308 e.v.

2) Zie Bijlage I. Bartouts borg Heynric Pieter Galensoen was de bezitter van het huis Rijksdorp te Wassenaar.

3) Zie Bijlage II.

ten westen de wildernis der grafelijkheid van Holland, ten oosten „die clinghenslote”, ten zuiden Heynric Willemsz. en ten noorden Aernt van den Boemgaert, welk goed bij kinderloos overlijden moest komen aan zijnen broeder Jan van Galen, en als ook deze zonder leenvolger mocht sterven, aan de abdij, mits „Joffr. Dirc Janne, Dirx zuster”, het vruchtgebruik van de helft zou blijven genieten.

Joncfr. Berthout van Haesbroec voornoemd werd nogmaals beleend 31 December 1420 en 5 Juli 1429. Zij was toen getrouwd met Dirc van Bakenesse, die tot een bekend Haarlemsch geslacht behoorde, en overleed zeer kort na laatstgenoemden datum, want reeds 14 November d.a.v. legde haar zoon en erfgenaam, jonge D i r c v a n B a k e n e s s e den leeneed af voor „die woninge tot Haesbroeck mit allen den lande”, daartoe behoorende. Deze heeft zich na verloop van jaren daarvan moeten ontdoen. Hij verscheen 23 October 1460 vóór den Raad van Holland en verklaarde te hebben verkocht aan „den proest van Vrieslant Phillips, broeder tot Wassenair, . . . die heerlicheit van Haesbroeck mit allen horen toebehoren”, en zulks met den wil en het consent van Vranck van der Boechorst, den man zijner zuster. Den 31sten dierzelfde maand deed hij vóór leenmannen van Holland ten behoeve van denzelfden, toen genaamd Phillips van Wassenaer heren Henricx z o o n, in welke acte het leen eenvoudig werd aangeduid als „die hofstede van Hazebroeck mit allen huren toebehoren”. Het duurde echter nog tot 17 November 1469, al eer de nieuwe bezitter zich met deze hofstede

deed beleenen. Lang had hij daarvan niet genoeg, want hij overleed enkele jaren later, waarop Jan heer tot Wassenair, ridder, 15 Juni 1475 als leenvolger zijns broeders het leen verhief. Deze gevoelde blijkbaar weinig voor zijn nieuw bezit, want hij verkocht het weldra aan Adriaen van der Boechorst, die 24 Januari 1478 daarmede werd beleend. Adriaan was een zoon van Frank voornoemd en Catharina van Bakenesse, en dus een afstameling der Gael's.

In het geslacht van den nieuwen bezitter is **Haesebroek** gedurende eene lange reeks van jaren gebleven. Uit zijn huwelijk met Catharina van Swieten had hij **eenen** zoon Florys van der Bouchoirst, die als zijn erfgenaam 13 Mei 1501 den leened aflegde. Op nog jeugdigen leeftijd is deze overleden, waarna het goed kwam aan zijnen onmondigen zoon **Adriaen** van der Bouchorst, voor wien zijn oom **Dirck** van der Bouchorst 17 December 1510 vóór zijnen leenheer verscheen als **hulder**. Zelf legde Adriaen, mondig geworden, 18 Maart 1527 den eed af. Hij trouwde met eene jonkvrouw uit het Sticht van Utrecht, Engel **uten** Enge, en werd bij haar de vader van Amelis van der Bouchorst, wien hij op zijnen ouden dag al zijne goederen, zoowel leen als eigen, overdroeg tegen een jaargeld van honderd pond. Krachtens deze overdracht werd Amelis 29 November 1580 met Haesebroek beleend. Hij was raad in den Hoogen Raad van Holland en overleed in 1603.

Zijn zoon, **Joncheer Nicolaes** van der Bouchorst ontving Haesebroek 20 April 1604. Deze werd

in 1625 baljuw van Rijnland en was heer van Wimmenum in Noord-Holland, onder welke betiteling hij en zijn na te noemen zoon dikwijls voorkomen. In November 1640 overleed hij, en zijn zoon en leenvolger, Joncheer Amelis van der Bouchorst, baljuw en dijkgraaf van Rijnland, werd 30 October 1641 beleend.

Jhr. Amelis van der Boeckhorst, heer van Wimmenum, was een man van groot aanzien in zijnen tijd; behalve de evengenoemde hooge ambten bekleedde hij het voorzitterschap van Gecommitteerde Raden van Holland en is hij houtvester van Holland alsmede curator van de Leidsche Universiteit geweest. Op Haesebroek heeft hij evenmin als zijne rechtstreeksche voorouders gewoond. Wel trok Wassenaar hem dermate, dat hij zich daar vestigde, maar hij liet zich meer noordwaarts een vorstelijk verblijf bouwen, namelijk op Rijksdorp. Niemand minder dan de bekende bouwmeester Pieter Post was daarvan de ontwerper en uitvoerder in de jaren 1663-'68. Lang genoeg heeft diens opdrachtgever niet beleefd van zijn nieuwe huis, want hij overleed 27 September 1669. Met hem daalde de laatste manlijke telg van zijn geslacht ten grave en naar de zeden dier dagen werd ten bewijze daarvan zijn wapenschild mede begraven, hetgeen geschiedde in de Groote Kerk te 's-Gravenhage.

Zijn neef (oomzegger) Unico Ripperda, heere van Boxbergen, Hengelo etc. erfde niet alleen de ambachtsheerlijkheid Wimmenum, maar ook Haesebroek, waarmede hij 20 Maart 1670 werd beleend.

Slechts enkele jaren heeft deze **Geldersch-Overijsselsche** edelman van Groningsche afkomst zich mogen verheugen in dit Hollandsche bezit, en toen hij overleed verkeerde zijne nalatenschap, ondanks zijne hooge titels, blijkbaar niet in te besten staat, daar die onder beneficie van inventaris werd aanvaard. Erfgenaam was zijn neef (ook hij was een oomzegger) Jhr. Borchard **Amelis** van Coeverden, voor wien zijn vader Jacob van Coeverden tot den Stuyvelaer optrad, daar hij nog onmondig was. Deze deed, nog vóór hij beleening verzocht, „de oude heerlijke hofstadt Haesbroeck etc.” 23 October 1679 publiek veilen. **Kooper** werd **Harmanus** van der Nieupoort, mr. geschutgieter van Haar Ed. Groot Mogende, voor de som van 16200 gld. Als ware het een St. Nicolaasgeschenk, zoo werd deze **kooper** den 5den December d.a.v. met Haesebroek beleend.

Herman van der Nieupoort heeft Haesebroek blijkbaar gekocht om als aanzienlijk man dier dagen een landhuis te bezitten, en hij zal daaraan ongetwijfeld het noodige hebben ten koste gelegd.

Onze geschutgieter had geen kinderen en vermaakte het bij testament van 27 November 1703 aan zijne drie nichten, de gezusters Agnes **An g e l a**, **Ca t h a**-**r i n a** en Barbara Wegewaert, die alle drie getrouwd waren geweest, doch hare mannen door den dood reeds hadden verloren.

De oudste was weduwe van **Cornelis** Suyskens en woonde te Utrecht. Onder hulderschap van haren zoon Philippus Anthonius Suyskens liet zij

zich 13 Juni 1704 beleenen¹⁾). Zij verhuurde de bijbehorende boerderij en deed een gedeelte der pacht-penningen toekomen aan hare zusters, die in Spanje woonden ; van deze was Catharina weduwe van Francisco van Susteren en Barbara weduwe van kolonel Ventrís Colombine. Na haren dood verhief haar evengenoemde zoon 20 Mei 1724 het leen. Hij was toen vijftig jaren oud en evenals zijne moeder woonachtig te Utrecht, maar hij overleed in April 1741 „op de hofstede genaamt Groot Hasebroek, gelegen in de Baronnie van Wassenaer”. Als curator over zijne nalatenschap werd door het gerecht aldaar aangesteld Joan van Gybelant, baljuw en schout van de Baronie van Wassenaar en Zuidwijk, die als zoodanig 20 Juli 1742 beleening verzocht en verkreeg.

Na verloop van tijd, vermoedelijk door het uitblijven van het hun toekomend gedeelte der pachtpenningen, kwamen de medegerechtigden in Spanje, namelijk de kinderen van de bovengenoemde gezusters, tot de wetenschap, dat Haesebroek leengoed was — althans gedeeltelijk — en dat zij voor hun aandeel daarin zelf moesten opkomen. Naar leenrecht waren zij in verzuim en moesten zij ontheffing daarvan verzoeken, alvorens te kunnen worden beleend. Een en ander kwam in orde, zoodat 21 Augustus 1751 werden beleend Maria Evangelista van Susteren, echtgenoot van Thomas Lopes, kapitein ten dienste van den Koning van Spanje, wonende te Ceuta, zoo voor zich als voor Franciscus Colombine, die echter midde-

¹⁾ In de procuratie van 11 Juni 1704 wordt voor het eerst gesproken van Groot Haasbroek.

lerwijn overleed, zoodat zijne dochter J o h a n n a Co l o m b i n e, douairière van Everard Hendrik van Staveren, wonende te Rees, in zijne plaats kwam, en Johan Gybeland (bovengenoemde baljuw van Wassenaar) als curator in den boedel van wijlen Mr. Philippus Anthonius Suyskens.

Het laat zich begrijpen, dat dit gemeenschappelijk bezit niet langer kon worden gehandhaafd en het van de hand moest worden gedaan.

Den 26sten Augustus 1751 werd ten overstaan van baljuw, schepenen en secretaris van Wassenaar en Zuidwijk publiek verkocht:

„Eerstelijk de Heerlijke Hofstad genaamt Groot Haasbroek, gelegen in den Ambagte van Zuydwijk onder de Banne van Wassenaar, bestaande in een logeabel heerenhuys, boerewooning, schuur en geboomte, mitsgaders boomgaard, bepotinge en beplantinge en verdere ap- en dependentien van dien met omtrent drie en veertig mergen, zoo wey-, hooy- als teelland, alsmede zekere klingen, groot omtrent seventien mergen, vóór de gemelde hofstad, wooninge en lande gelegen, en daarenboven nog zeker duyn of warande, groot omtrent twee en dertig mergen, tegenwoordig nog, als ook van oude tijden met conijnen gepopuleert geweest, met het regt van waranderijen over dezelve duynen, zooals hetselve regt daarover nog ten huydigen dage gebruykt wierd, en zulx te zamen in het geheel omtrent 92 mergen lands, dog alles bij den hoop en zonder maat”, en verder eene hofstede c.a., belend als volgt: „ten Noordwesten de Cassawatering, ten Noordoosten

de Heer Willem van Wassenauer, heere van Ruyven, en ten Zuidoosten de gemelde duynen en clingen, en ten Zuydwesten de Stoepweg en de voorsz. duynen en clingen, belend annex den anderen, ten Noordwesten de gemelde wooninge en landen, ten Noordoosten de erfgenamen van Jonkheer Hogelande", voor alle welke landen werd verwezen naar de kaart daarvan in 1658 gemaakt door den landmeter Douw. Bovendien was in dezen publieken verkoop begrepen eene partij wei- en hooiland ter grootte van 8 morgen 250 roeden, „van de Veenwatering tot de Scheydwatering”.

Van dit **geheele** onroerende bezit werd toen eigenaar Mr. Jan de Back, „geheyme raad, secretaris en requestmeester van wijlen Zijne Doorlugtige Hoogheid den Heer Prince van Orange en Nassau etc. etc. etc.“, die voor **zoover** het Hollandsch leen was, **daarmede** 25 Mei 1752 werd beleend, ingevolge willig decreet door het Hof van Holland d.d. 1 Mei 1752.

Een twaalfstal jaren later — 26 October 1764 — verkocht de nieuwe eigenaar Groot-Haesebroek, bestaande uit vijf kavels, zoo leen als allodiaal goed, voor 24267 gld, benevens duizend gulden „**weegens** overgenome meubilen, broeybakken, ramen, **tuyngereedschappen** en **cieraeden**, vis- en andere netten op Groot Haesebroek **sijnde**”, aan Jacob Cornelis Mattheus Radermacher, pensionaris honorair der stad Vlissingen, wonende te ‘s-Gravenhage. Deze werd beleend 1 November 1764, maar deed dit goed ijlings weder van de hand, en wel aan J a c o b M o s s e l, wonende te Rotterdam, die hem voor het geheel

25000 gld. betaalde; het Hollandsch leen werd toen — evenals het vorige jaar — geschat op een vijfde gedeelte dezer som en werd hem 28 Juni 1765 verleend.

Mr. Jacob Mossel was het meer ernst met zijn nieuwe bezit, hetwelk, zooals gezegd, bestond uit vijf kavels: 1° ongeveer 43 morgen wei-, hooi- en teelland, 17 morgen clingen en 32 morgen duinwarande, dus te zamen groot ongeveer 92 morgen; 2° het huis c.a. groot 22 morgen 1 hond en 13 morgen 520 roeden clingen; 3° een partij land „van outs genaemt Duinsteede ende nu Wiltrust”, groot omtrent 25 morgen 3 hond 35 roeden, 14 morgen en nog eens 4 morgen clingen en duinen, nog 11 morgen clingen en duinen, en nog 11 morgen duin, leen van Wassenaer; 4° zeker land en een afzanderij bij het dorp, groot 10 morgen 2 hond 78 roeden; en 4 morgen 3 hond wei- en houtland, en 5° 10 morgen 4 hond 81 roeden land met elzen beplant. Hijzelf was de zoon van den enkele jaren te voren overleden Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië Jacob Mossel en geboren te Negapatnam. In 1764 was hij getrouwd met Martha van Herzeele, met wie hij in hare geboortestad Rotterdam bleef wonen. Behalve raad in de vroedschap aldaar bekleedde hij de ambten van gecommiteerde raad van Holland, houtvester en meesterknaap van Holland en West-Friesland. Hij overleed 28 September 1797 en zijne vrouw 26 Januari 1799, waarna Groot-Haesebroek 7 Maart 1800 in eigendom overging aan hunne dochter Johanna Theodora Mossel, gehuwd met Mr. Isaäc van Schinne.

Mr. Van Schinne was Hagenaar van geboorte, maar heeft aanvankelijk ook te Rotterdam gewoond, waar hij zitting heeft gehad in de vroedschap tot de revolutie in 1795. Daarna te 's-Gravenhage teruggekeerd heeft hij zich daar aan de publieke zaak gegeven en is hij in den Franschen tijd (1811—'13) opgetreden als maire; hij woonde toen in het Voorhout. De Stassart getuigde van hem: „appartenait au parti orangiste, mais quoique médiocrement attaché à nos institutions il a de l'honneur et l'on peut compter sur son serment.” Aan zijne verknochtheid aan het huis van Oranje en de goede diensten door zijne voorvaders aan den lande bewezen had hij het ongetwijfeld te danken, dat hij bij Koninklijk besluit van 16 September 1815 in den Nederlandschen Adel werd verheven.

Zijne bezittingen te Wassenaar deed hij opnieuw in kaart brengen ¹⁾ en de gezworen landmeter Dr. Munro van Tilpen verklaarde 28 December 1810 „te hebben opgemeten den Ridder Hofstad Groot Haezebroek met alle deszelfs daarbij behorende gronden, en heb dezelve groot bevonden tweehonderd vijftig morgen, vierhonderd drie en tagtig roeden of in Fransche maat gereduceerd 2133465,9820 Metre's, zijnde 213 Hectare's, 34 Decare's, 65 Metre's, 98 Decimetre's 20 Centimetre's.” Op een vierkanten centimeter meer of minder komt het bij zulk een bezit zeker niet aan; hoofdzaak is, dat het geheele bezit destijds ruim 213 H.A. groot was, dus van

1) Deze kaart hangt thans in het Raadhuis te Wassenaar.

aanzienlijken omvang, zij het ook dat tot deze uitgestrektheid vele perceelen duinen en clingen behoorden, welke slechts geringe waarde hadden.

Blijkbaar placht van Schinne een gedeelte des jaars op Groot-Haesebroek door te brengen. Hij overleed in den Haag 29 Augustus 1831, waarna drie vierde gedeelten van zijne nalatenschap kwamen aan zijne eenige dochter Jonkvr. J a c o b a T h e o d o r a van S c h i n n e en een kwart aan zijne weduwe, hetgeen eene deeling noodzakelijk maakte, welke 3 Maart 1832 plaats had. De dochter, gehuwd met den commies van Staat Jhr. Hendrik de Gijselaar bekwam toen o.a. „de hofstede W i l t Rust, bestaande in een arbeiderswooninge, loots en steenen vinken-huisje, moestuin, boomgaard, bosschen en met zwaare opgaande boomen beplante laanen, tezamen groot ongeveer 22 bunder” en „een partij houtland met een arbeiderswoning genaamd K l e i n H a z e b r o e k . . . groot ongeveer 22 bunders, belend ten Zuid-Oosten de Kaswatering, ten Zuid-Westen Jonkheer van Schinne 1), ter halver sloot, ten Noord-Westen den-zelven 1) en de Graaflijkheidsduinen en ten Noord-oosten de voorgaande partij.” (t w. Wilt Rust), te zamen voor f 19.000.—.

De douairière van Schinne-Mossel, die in het bezit was gebleven van Groot Haesebroek, overleed te 's-Gravenhage 23 Januari 1835 en hare eenige erfgename ab intestato was hare evengenoemde dochter, die toen het geheele goed verkreeg. Haar

1) Hiervoor is te lezen: de douairière van Schinne met haar erf Groot Haesebroek.

man, wien 6 December 1842 de titel van Baron was verleend, stierf te 's-Gravenhage 14 Mei 1848 en zij volgde hem in Juli 1854 in het graf. Uit hun huwelijk waren geen kinderen geboren, vandaar dat zij kort na het overlijden van haren man — 29 Mei 1848 — een testament maakte, waarbij zij voor de ééne helft de drie kinderen van hare tante Andrea Helena Mossel, gehuwd met Gerard Brantsen, als erfgenamen benoemde en voor de andere helft twee zusters van haren man. Dit had tengevolge, dat na haar verscheiden Groot-Haesebroek te gelde moest worden gemaakt.

De buitenplaats genaamd de hofstad Groot **Haesebroek**, met heerenhuizing, stal en koetshuis, **tuinmans**-, **boschbaas**- en **jagerswoningen**, alsmede een **bouwmanswoning** met **koestalling** enz., **menagerie**, **bosch** en **onderscheidene perceelen wei**-, **hooi**- en **teellanden**, ter **gezamenlijke grootte** van circa 220 H.A., werd na **publieke veiling** 18 December 1854 voor f 148.000.— gegund aan Z.K.H. **P r i n s F r e d e r i k** der Nederlanden, die op huize de **Paauw** te **Wassenaar** woonde en daar reeds **groot-grondbezitter** was. Het **heerenhuis** op **Groot-Haesebroek** werd nadien betrokken door 's **Prinsen rentmeester** **Lodewijk Graaf van Limburg Stirum**. Veel is in de volgende jaren aan het landgoed ten koste gelegd, **verscheidene woningen** werden voor **personeel** gebouwd en een **groote hertenkamp** aangelegd. Maar deze tijd van bloei was niet van langen duur.

De oud-veldmaarschalk **Prins Frederik** overleed te **Wassenaar** 8 September 1881. Bij de verdeling

van diens nalatenschap, welke in het volgende jaar plaats had, werd Groot-Haesebroek toebedeeld aan zijne jongste dochter Prinses Wilhelmina Frederika Anna Elisabeth Maria der Nederlanden, sedert 18 Juli 1871 gehuwd met den Vorst von Wied.

H.K.H. de Vorstin von Wied, Prinses der Nederlanden, verkocht Groot Haesebroek in Januari 1898 voor f 170.000.— aan Dr. M. A. J. Geluk, die in het heerenhuis zijn intrek nam en, hoewel medicus, groote ondernemingsgeest ontwikkelde op landelijk gebied. Hij legde namelijk boomgaarden aan en besteedde veel aan zijne nieuwe bezitting. De grond was echter arm, zoodat hij daarvan weinig profijt trok.

Groot Haesebroek zou echter spoedig daarna ontwaken tot nieuw leven en in een villapark worden herschapen, waarvan de waarde heel wat grooter werd dan die, welke daaraan als buitenplaats was toe te kennen.

Van Dr. Geluk ging Groot-Haesebroek namelijk over in handen van de 15 Mei 1907 opgerichte naamlooze vennootschap Exploitatiemaatschappij Park Groot Haesebroek, gevestigde's-Gravenhage, die tot verkaveling overging.

De kern van het oude landgoed bleef echterbehouden en werd het eigendom van den bekenden Haagschen bankier Justinus Jacob Leonard Heldring, die zich daar met zijn gezin vestigde. Hij heeft daarvan slechts enkele jaren genoten, want hij overleed op Groot Haesebroek reeds 12 September 1911, op 62-jarigen leeftijd.

Het oude heerenhuis met de daarbij toen nog behorende gronden ging vervolgens in eigendom over aan de huidige bezitster, de N.V. William H. Müller en Co's Algemeene Exploitatiemaatschappij, gevestigd te 's-Gravenhage, **welker** directeur, de heer A. G. Kröll er, een in de zakenwereld niet minder bekende figuur, het betrok. Het huis voldeed echter niet aan moderne eischen, vandaar dat het een achttal jaren geleden werd afgebroken en door een nieuw vervangen. Het bijbehorende terrein werd nog vergroot door aankoop van eenige perceelen duingrond, welke deel uitmaakten van „Duinrell”, zoodat het thans ruim 87 H.A. groot is.

Veel is hier in de laatste jaren veranderd, maar niettemin is Groot-Haesebroek nog steeds eene buitenplaats van beteekenis, welke den aanschouwer, ondanks het huidige moderne huis, onmiddellijk doet gevoelen, dat hij hier met eene oude, deftige woonstede te doen heeft, eene „heerlycke hofstadt” zooals in 1679 werd getuigd.

W. A. BEELAERTS.

BIJLAGE I.

Dirc van Wassenair, burchgrave van Leyden, ridder, doe kont allen luden, dat een **gesceel** gheweest heeft twisken Jacob van den Stienhuyse **ende** Bar tou t **Galen** alse om tfoerdeel te Wassenair in der kerken, des sy **beyde** an mi ghebleven **sien** mijn segghen te houden op een pene van vijfhondert pont **Hollants**; wie van him **beyden** mijn segghen te brake, die **soude** dese voirscreven pene ghelden, **nochtant**

soude mijn segghen voirtgaen; des soude hebben die een helfte van de ghelde voirscreven die heer van den lande ende dander helfte sal ic Dirc van Wassenair voirscreven selve hebben. Ende hier of sien borghen Jacobs van den Stienhuysen Bartoud Mouwerijns soen ende Claes sijn broeder, mit ghesamender hant, ende mit Bartoud Galen is borghe Heynric Pieter Galen soen mit ghesamender hant. In den eersten is mijn segghen Dircs van Wassenair, burchgrave van Leyden, ridder, voirscreven, also als sijs an mij ghebleven sien van den ghesceel voirscreven: also also ic die wairheyte ondervonden hebbe(n) van den oudsten ende den vroetsten uut der prochy te Wassenair ende elwaer mede, dair ic twair an vant ende ghevonden hebbe, dat die van Raephorst ghecome sien van enen jongheren broeder van Wassenair ende Jacob van den Stienhuysen ghecome is van zinen rechten zwairde van Raephorst, ende hierom so vinde ic Jacob van den Stienhuysen tfoerdeel in der kerken te Wassenair voirscreven voir Bartoud Galen.

Twickel: Leenregister van Wassenair A.A., fol. 17.

BIJLAGE 11.

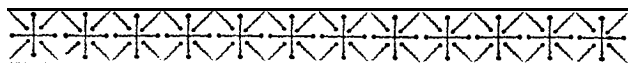
Dit is tsegghen, dat die burchgrave van Leyden als een overman, haer Aernt van Duvenvoerde, Dirc van den Bosch also maescmans heren Dirc Ga 1 en sinen maghen ende hulpers an die een side, Kerstand van den Berghe, Jan heren Symans zoen

alse maescmans Jan van den Stienhuys, sijnre
 maghe **ende** sijnre **hulpers** an die ander
 si de van allen gescele **ende** kive, die si onderlinghe
 hebben ghehadt tot **desen** daghe toe, tsie van leemten
 of van quetsinghen, ghesculticht of **onghescul-**
ticht: In den eersten is hair segghen, dat Dirc
 Stienhuys zoen mit zinen maghen gheven sel heren
 Dirc Galen hondert **ende** vijftich pont Hollants voir
 die leemte, die hi hem ghedaen heeft an zinen duum,
 voirt sal her Dirc gheven Jan van den Stienhuys
 voir sijn smarte XXXV pont Hollants, voirt sel Dirc
 van den Stienhuys Wouter Symon Galen soen gheven
 voir sijn smarte XXX pont Hollans, voirt sel gheven
 Dirc Gheryd Galen soen Jacob van den Stienhuys
 XX pont Hollans, voirt sel gheven Dirc van Sompwijk
 Mouwerijn Hughe zoen van sijn smarte VIII pont
 Hollans, voirt sel her Dirc gheven voir him **ende**
 voir sijn hulpers Gheryd Hughe soen, Jan Buysen
ende Mouwerijn Zyben soen elc I pont Hollans,
 voirt so sel Jan van den Stienhuys gheven Joseph
 Dirc Gheryd Galen soens soen voir sijn smarte III
 pont Hollans, voirt sel Pieter Dirc Gheryd Galen
 soens soen Jan van den Stienhuys een bedevairt
 gaen voir sijn smarte **ende** vrese, die hi hem dede
 met enen piec, totten heilighen sacrament t Aemster-
 damme, voirt sel Claes Mouwerijns soen **ende** Dirc
 Gheryds soen uut den Damme Symon Claes soen
 beide ene bedevairt doen t Egmonde tot sinte
 Aelbrechts voir sijn quetsinghe **ende** smarte, want
 hi selve niet clærlic **ende** wiste, wilc van hem beyden
 dattet hem ghedaen hadde, voirt sel Symon Claes

soen Claes Mouwerijns soen een bedevaert doen voir
sijn vrese **ende** smarte, die hi him ghedaen heeft,
t **Egmonde** tot sinte Aelbrechts, voirt sel Claes
Mouwerijns soen Mechtelt **Dirc Gheryd Galen** soens
dochter een bedevaert doen **tsGravensande** voir dat
hi se ghequetst **zoude** hebben op haren arm, voirt
sel Dirc Hughe soen Florys **Dirc Gheryd Galen**
soens soen ene bedevaert doen **tsGravensande** voir
sulke misdaet als hi him misdaen heeft, voirt so sel
hair Symon Vincke bidden Jan van den Stienhuyse,
overmits dat **Dirc** zijn broeder hier niet en es, heeft
hi yet misseit teghens him, dat hi him dat vergeheve
om **Gods** wille. **Ende** van allen **desen** ghelde voir-
screven **sel** men betalen een derdendeel des **Sonnen-**
daghes na onser Vrouwendach nativitas **ende** tander
derdendeel **tSonnendaghes** na **alre** Heilighendaghe
ende dat leste ghelt des **Sonnendaghes** na Kersdaghe
ende dat ze1 men betalen voir den scout die dan is,
voir Aernt Dircs soen van Delf **ende** Dirc van den
Boemgaert te Wassenauer in der kerken mit alsulken
payment als men in der tijt van der betalinge mede
copen mach broet, wijn **ende** bier; voirt so sel men
alle bedevaerden doen tuusken dit **ende** den eersten
dach van der betalinghen **ende** een yghelic zijn
betoech te **brenghe**n een van den segghers; voirt soe
sel Jacob van den Stienhuys gheven **Dirc Gheryd**
Galen soen voir zijn smerte voir hem **ende** voir zijn
hulpers 1 pont **Hollans** tot alsulken daghe als voirs.
is, voirt so **sel** Jan Stienhuys soen **ende** **Dirc Jans**
soen van Oestdorp heren Symon **Vincken** bidden,
hebben sij tieghens him misseyt, dat hi him dat

vergeve om Gods willen. Ende hiermede seyt **die** borchgrave van Leyden mitten vier segghers voir-screven een alinghe zoene van allen ghesceel voirs., tsie van Jan van Leyden of van anders yement besculticht of onbesculticht, dat gesciet is tot **desen** daghe toe op een pene van vijfhondert pont **Hollans**, soe wie dit segghen niet en hilde of brake, nochtan soude dit segghen voertgaen. Ende van **deser** pene soude hebben mijn heer die hertoghe **II** hondert pont, die borchgrave hondert pont **ende** die vier segghers elcs vijftich pont, **ende** alle borghe **borghen** te **bliven** also also an **elkers** zide borchtocht ghenomen is ter tijt toe dat alle die zoene **volcomen** is **ende** voldaan. **Ende** hier of is borghe van heren **Dirc Galen** wegghen **ende** sinen hulpers **Philips Aernts** zoen van den **Damme** **ende** **Jan Hugghen** zoen van den **Bosch**, **ende** voir **Jan Stienhuys** zoen **ende** **sijn** hulpers sien borghe **Claes Heynen** soen, **Hughe Mouwerijns** zoen **Dirc** van den **Boemgaert**, **Dirc** van der **Gheest**, **Hughe Walichs** soen, **Mouwerijns Zyben** soen, **Ysbrant** van den **Damme**, **Hughe Claes** soen, **Bartoud Mourijns** soen, **Jan heren Symons** soen, **Dirc Jans** soen van **Oestdorp**, **Gheryd Jans** soen van der **Laen**, **Hughe Heynen** soen, **Claes Mouwerijns** soen, **Dirc Gheryds** sone uut den **Damme**, **Dirc Stienhuys** soen **ende** **Aernt Reyners** soen. Dit segghen is gheseit int jair ons Heren **MCCC** ses **ende** tsestich des **Manendaghes** na **sente Ponciaensdach**. In oirkonde onse **zeggelen** hier op ghedruct.

Twickel : Leenregister van Wassenaer A.A., fol. 16.

De toren van de Abdijkerk te Rijsburg.

Mejuffrouw Maria Hüffer te Nijmegen heeft een zeer belangrijk en van veel studie getuigend boek geschreven : De Adellijke Vrouwenabdij van Rijsburg, 1133-1574. Op **bladz.** 270 veronderstelt Mej. Hüffer, als zou de tegenwoordige toren niet die van de Abdijkerk, maar van de Parochiekerk kunnen zijn. Deze stelling is in den laatsten tijd, ook door anderen, verkondigd. In 1901-1902 beweerde de toenmalige predikant van Rijsburg, Ds van Druten, zulks ook doch de archivaris van Leiden, Dr. Overvoorde, hield staande dat 't die van de Abdijkerk was. Ik meen in dezen, wat men noemt „**de steenen** zelf te laten spreken”.

De thans bestaande toren (behalve de spits) is volgens zijn Romaanschen bouwstijl van omstreeks 1180. Het is een bijzonder zware, vierkante, hooge toren; de muren zijn beneden 1,40 m. dik en bovenaan nog 1.20 m.; van buiten geheel van tufsteen en van binnen ook geheel van tufsteen.

Mej. Hüffer schrijft wel op **bladz.** 35 in haar boek „dat de Parochiekerk door Gravin Sophia is gebouwd”

en dat zij dus ook wei den toren zal bekostigd hebben. Doch de bestaande toren is veel **hooger** dan gebruikelijk was bij een parochiekerk, vooral in een dorpje, zooals Rijnsburg, toen moet geweest zijn.

In het beneden-portaal van den bestaanden toren was oorspronkelijk een half cirkelvormig kruisgewelf, zooals de bogen van het metselwerk nu nog aangeven; sporen van een trap zijn niet aanwezig. Het doorsnijden van het kruisgewelf door een houten trapje, als nu aanwezig, is constructief in dien tijd ondenkbaar.

Een traptoren aan de buitenzijde is daar ook niet geweest, binnen noch buiten zijn daarvan sporen te vinden. In het portaal was ook geen trap noodig, want men kon van de galerij door de thans dicht gemetselde poortopening en over 't „S o l d e r k e n” (bl. 271) van nu de slaapzaal af naar de kerk gaan „**daer** men nae die **kerk** gaet”. De ingang tot het torenportaal was vrij zeker in den noordmuur uit een nevengebouw toegankelijk. Die noordmuur is jammer genoeg tot portaal hoogte aan de buitenzijde met cement bestreken en het is niet na te gaan wat daar achter verborgen is; wel ziet men onderaan, waar de cement heeft losgelaten, gewone baksteen. Aan de binnenzijde van dien noordmuur, dus in het portaal, trof ik in 1902 een baksteen muurtje aan, terwijl de drie andere wanden van tufsteen waren. Dat baksteen muurtje is toen niet weggebroken, om te zien of daar een ingang kon geweest zijn, Kerkvoogden stelden daar geen belang in. Er is toen een tufsteen muurtje tegenaan gemetseld.

Waarschijnlijk is de toegang in den westgevel in 1618 gemaakt, **zoo** als 't Renaissance poortje aangeeft; aan de binnenzijde is aan 't metselverband te zien, dat daarin gebroken is. Aan de noordzijde van den toren ziet men aan de buitenzijde, ter hoogte van den eersten torenvloer twee diepe vlakke rondboognissen, die nagenoeg den **geheelen** torenmuur innemen; zij wijzen op een binnenarchitectuur van een aansluitende zaal ; en nog veel **hoogerop** de moeten van een aansluitend dak van een hoog nevengebouw. Onder deze moet van de **daklijn** is een poort-opening, niet in het midden van den torenmuur en uit den zolder van het nevengebouw toegankelijk geweest. Zulk een aansluitend groot gebouw is op talrijke teekeningen van lateren tijd te zien.

Ter hoogte van den vierden torenvloer zijn aan de West-, Zuid- en Oostzijde elk vijf vlakke ondiepe nissen aan de buitenzijde aanwezig, doch niet aan de Noordzijde; deze gevel is geheel vlak, behalve dan de twee zaalnissen voor **zoover** beneden de **daklijn**; daarboven zijn alle vier de torenmuren gelijk van architectuur en lichtspleten.

Het belangrijkste bewijs, dat men bij den bouw van den toren op een groot aansluitend gebouw gerekend heeft is: dat in den Westgevel vier **lichtspleten** boven elkaar aanwezig zijn en **evenzoo**, **daarmede** overeenkomende, ook **v i e r** lichtspleten in den Zuidgevel en dan nog met de hoogste lichtspleet overeenkomende, **één** in den Oostgevel boven het **kerkdak** en **evenzoo** de reeds genoemde lichtspleet in den Noordgevel boven de moet van het dak van

het nevengebouw; binnen noch buiten zijn dicht gemetselde lichtspelen te onderkennen.

Aan de Zuid-Westzijde van den toren zijn twee zeer zware steunbeeren aanwezig; de toren staat daar geheel vrij; doch aan de Noord-Westzijde, in de richting Noord is slechts één steunbeer, die voor een deel nog overblijfsel schijnt te zijn van het nevengebouw.

In de kerk liggen reusachtige, prachtige grafzerken, die wel altijd in de Abdij kerk gelegen zullen hebben.

In den toren hangt een kostbare luidklok van 1447.

Bij een Parochiekerk was nooit een groot, hoog aansluitend gebouw noodig en daar uit alles blijkt, dat met den bouw van den toren op een groot aansluitend gebouw gerekend is, zeggen de steenen: dat dit de toren van de A b d ij kerk moet geweest zijn.

H. J. JESSE, Architect.

Leiden, September 1933.

**Aanteekeningen bij het artikel van den heer
H. J. Jesse over den Toren van de
Abdijkerk te Rijnsburg.**

Met belangstelling heb ik kennis genomen van het artikel van den heer Jesse en wil gaarne mijn meening over deze kwestie zeggen, zonder die als eenig juist te willen opdringen. Dit te meer niet, daar ik niet onderlegd ben in bouwkundige kwesties.

Ik hel nog steeds over naar de opvatting, dat de toren van Rijnsburg t o c h die van de oude p a r o c h i e-kerk is. In hoofdzaak verwijs ik daarvoor naar hetgeen ik op blz. 268 v.v. van mijn boek over de adellijke Vrouwenabdij van Rijnsburg heb geschreven. Hier slechts enkele opmerkingen :

Aan de hand van de kaart in het kaartenboek van Symon Aerntsz. van Buningen van omstr. 1598 (Algemeen Rijksarchief Ridderschap van Holland 109) stel ik mij de ligging van de kerken en de abdij van Rijnsburg aldus voor: het zuidelijkst lag de Parochiekerk m e t t o r e n. Daarnaast aan den Noordkant een hoog gebouw met kruis, dat ik voor de abdijkerk houd. Aansluitend aan dit gebouw weer aan den Noordkant de overige abdij-gebouwen. Van d e z e gebouwen kon men dan langs het bewuste „solderken” (Rijnsburg blz. 271) „nae die kerc” gaan. Dus naar het hooge gebouw, dat de heer Jesse ten noorden

van de kerk met den toren vermoedt en dat m.i. evengoed als een hooge zaal de abdijkerk kan zijn geweest.

De abdij van Rijnsburg was in 1133 gesticht, toen werd er een kerk gewijd ter eere van de H. **Maagd Maria**, klaarblijkelijk het **n o o d z a k e l i j k** bij een klooster **b e h o o r e n d e** bedehuis, met andere woorden a **b d i j k e r k**.

In 1183 werd er dan weer een kerk gewijd te Rijnsburg, dat is dan blijkbaar de **p a r o c h i e k e r k** die zeer waarschijnlijk op dezelfde plaats kwam te staan als de oude St. Laurentiuskapel, die er in de 10de eeuw reeds bestond. Deze kapel, die voor de bewoners van den omtrek was bestemd, werd nu tot **parochiekerk** verheven en tevens omgebouwd, vergroot en van den bewusten toren voorzien. Deze parochiekerk van 1183 lag binnen de omheining van de abdij (zie Htiffer Rijnsburg 270) vlak bij de abdijgebouwen met hun eigen kerk. De parochiekerk was ook aan St. Laurentius gewijd, waardoor het vermoeden nog wordt versterkt, dat zij de voortzetting was van de oude St. Laurentiuskapel. Deze was door graaf Dirk II gesticht bij het jachtslot der graven, op welks terrein later de abdij werd gesticht. Daardoor is het goed verklaarbaar, dat ook de nieuwe parochiekerk **z o o** dicht bij de eigenlijke abdijgebouwen lag.

Het is ook m.i. heel goed mogelijk, dat er een verbinding bestond tusschen de naast elkaar liggende abdij- en parochiekerk, of dat er althans een opening bij wijze van venster in den muur was. In een stuk van 1524 is namelijk sprake van zingen en orgelspelen in de parochiekerk, als dat kon gebeuren

zonder de kloostergemeente te hinderen (Htiffer, Rijnsburg 202).

Ik meen, dat een toren, al is hij wat **hooger** dan gewoonlijk, toch beter bij een parochiekerk past, dan bij een abdijkerk. De menschen moesten toch door klokgelui uit den omtrek tot de godsdienstoefeningen bijeen worden geroepen. De kloosterlingen kon men wel door een klein klokje het — „convents”klokje komt in de rekeningen voor — bereiken, en daarvoor was geen hooge toren noodig.

Mijn conclusie is: de kerk met den toren te Rijnsburg was de parochiekerk, daarnaast (Noordzijde) stond geheel of althans grootendeels aansluitend een vrij hoog gebouw, namelijk de abdijkerk. M.i. is ook deze abdijkerk in 1613 afgebroken (zie Hüffer Rns 270.)

Natuurlijk blijven er moeilijkheden, bijvoorbeeld de grafzerken in de tegenwoordige kerk. Maar men zou precies moeten nagaan, uit welken tijd deze stammen. Na 1574 zal in de met de kloostergebouwen grootendeels verwoeste abdijkerk wel niet meer zijn begraven. En ik vermoed, dat bijv. Abdis Stefana van Rossum, die in 1603 overleed, wel dadelijk in de toenmalige gerestaureerde kerk der Rijnsburgsche gemeente (de oude parochiekerk met den toren) zal zijn begraven. Ook kunnen reeds in vroeger eeuwen personen van hooge afkomst, ook abdissen en nonnen, behalve in de abdijkerk, ook in de parochiekerk, die toch nauw met de abdij verbonden was, begraven zijn, zoodat wij niet in alle gevallen aan verplaatsing der zerken behoeven te denken. Er lagen bijv. ook abten van Egmond begraven in de parochiekerk van

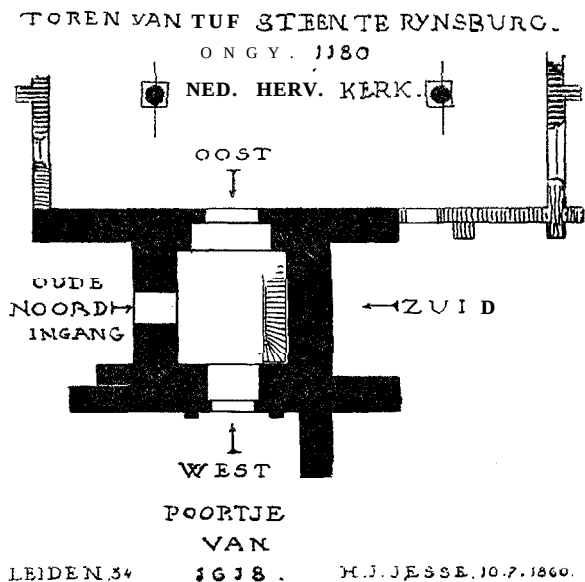
Egmond, die eveneens heel dicht bij de Egmondsche abdij was gelegen.

Nijmegen 26 Oct. 1933

w.g. M. HÜFFER.

N.B. Een reproductie naar de kaart, voorstellende de abdij van Rijsburg uit het kaartboek van S. Azn. van Buningen bevindt zich in „Dr. H. C. H. Moquette, De vrouw, huiselijk en maatschappelijk leven, blz. 41 (verschenen bij H. Meulehof, A'dam 1915).

T.

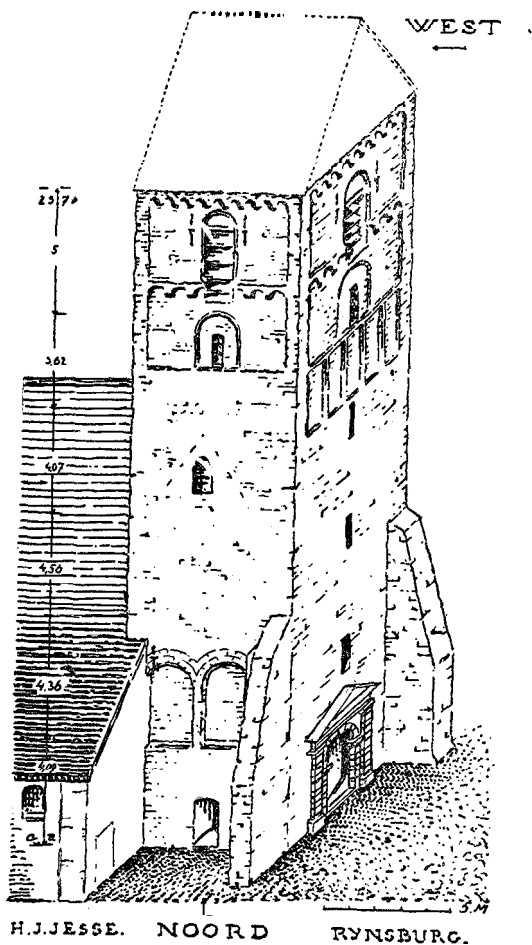

Naschrift November 1934.

Gaarne voldoende aan het verzoek van de redactie om eene teekening van den toren te maken ter verduidelijking van mijne gevolgtrekking, heb ik navraag gedaan bij het Bureau voor de Monumentenzorg. Daar waren geen opmetingen van den toren te Rijnsburg aanwezig en ook niet bij de Gemeente, zoodat ik met den Gemeente Opzichter, de heer van Iterson, de opmeting heb volbracht.

Een herhaald bezoek aan en in den toren is daarvan het gevolg geweest en niet zonder voldoening. Ter hoogte van den derden houten vloer bemerkte ik in den **Oostmuur** een doorgebroken gat, dat uitkwam op den kerkzolder. B. en W. heb ik medegedeeld, dat bij mogelijken brand in de kerk, de toren dan als goed trekkende schoorsteen dienst zal doen en de prachtige klokken onherroepelijk verloren zullen zijn. B. en W. hebben direct het gat soliede laten dichtmetselen en mij een brief van dankbetuiging gezonden. De poortopening tusschen orgel- of zang-galerij en ruimte boven het torenportaal was dichtgemetseld, waarschijnlijk in den tijd van Napoleon, toen alle torens eigendom van de Gemeente verklaard werden. De verbinding tusschen kerk en toren bestaat nu enkel door het torenportaal, wat weinig gevaar kan opleveren, als men bij brand de stevige eiken **kerkdeur** gesloten houdt.

Op mijn verzoek hebben B. W. bereidwillig aan de buitenzijde van den Noordmuur, waar de cement

had losgelaten en ik een doorgang naar het torenportaal vermoedde, een gat laten breken en in minder dan geen tijd kon men een doorgang zien, breed 1.05 m. en hoog $\pm$ 2.— m. van boven flauw gebogen. Over de geheele breedte was vroeger een halfsteens muurtje gemetseld en gecement ter hoogte van 4,— m.

En nu blijkt achteraf mijne ontdekking geen ontdekking te zijn. Dezer dagen vertelde de oude grafmaker mij, dat in zijn jeugd, ongeveer in 1873, tegen den noordmuur van den toren de woning van den schoolmeester stond en naast zijn woning de school. De schoolmeester ging dan Zondags uit zijn huis, binnendoor, door den hier ontdekten ingang naar den toren om den klepper te luiden (de kleine klok).

Men kan zich nu eene voorstelling maken hoe de situatie was **vóór** de verwoesting. Voor den toren en daaraan sluitend gebouw was een voorplein. De algemeene toegang was door het genoemde gebouw, ook tot het verdere kloosterterrein. In dit gebouw zullen beneden dienstvertrekken geweest zijn; daarboven was de zaal, waarvan de beide vlakke **rond**-boognissen aan de buitenzijde van den Noordmuur van den toren nog een overblijfsel is, daarboven de slaapzaal, in de kap, en nog **hooger** het zolderken dat op het poortje hoog in den toren uitkwam. De gesluisde nonnen zorgden voor den gebedendienst in de kerk, die soms nacht en dag doorging; daarom was 't noodig, dat des **nachts** de kerk binnendoor te bereiken was. Uit de kerk kon men met een trap bij de orgel-galerij komen en **zoo** door de **poort**-opening verder naar boven. Het poortje komt uit op

den luizolder van den toren en deze zolder kon bereikt worden zonder den dienst te storen.

Boven aan den toren naast elk der vier galmgaten zijn twee zware ankers zichtbaar; deze zijn aan de muurstijlen bevestigd, die een sterk raamwerk vormen van balken en schoren; aldaar zijn de klokkenstoelen met klokken opgesteld.

Op de teekening ziet men, dat de galmgaten naar beneden verlengd zijn, waardoor het bogenfries aldaar is doorgebroken.

De lichtspleten zijn alle ongeveer 1,40 m. hoog, de twee onderste, d.i. boven het portaal, zijn ongeveer 0,46 m. breed, evenzoo de vier van den luizolder; de overige vier zijn 20 c.m. breed; alle verwijden zich sterk naar binnen tot ongeveer 1.50 m., waardoor bij helder weer het inwendige goed verlicht wordt. Omtrent de beeindiging van den toren is niets bekend; ter wille van de teekening is daarom de eenvoudigste vorm in stippellijnen aangegeven. De tufsteenentoren heeft zijn 750 jaren met eere geleefd tot helaas voor eenige jaren een aannemer aanbood voor f 1500,— den toren als nieuw op te knappen; reeds was een groot gedeelte van boven gecement, toen Monumentenzorg ingreep en de verminking gestaakt is.

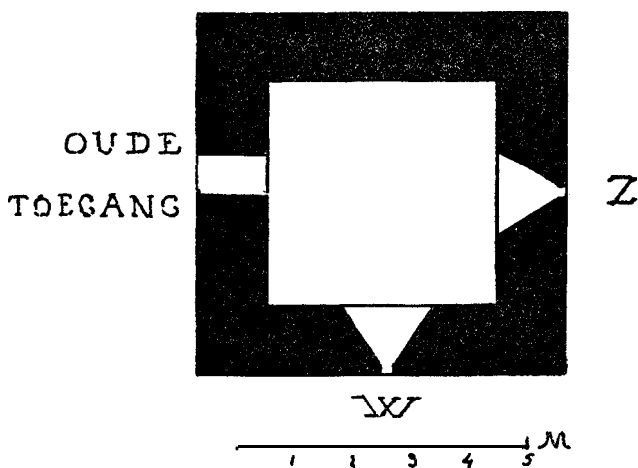
Er is nog gezocht naar de fundeering van een mogelijk bestaan hebbenden beer tegen de Noord-Westzijde van den toren met een peilijzer tot een diepte van ruim een meter onder de straat, doch tot die diepte is niets ontdekt.

Een Kloosterschuur, waarvan Mej. Hüffer vertelt

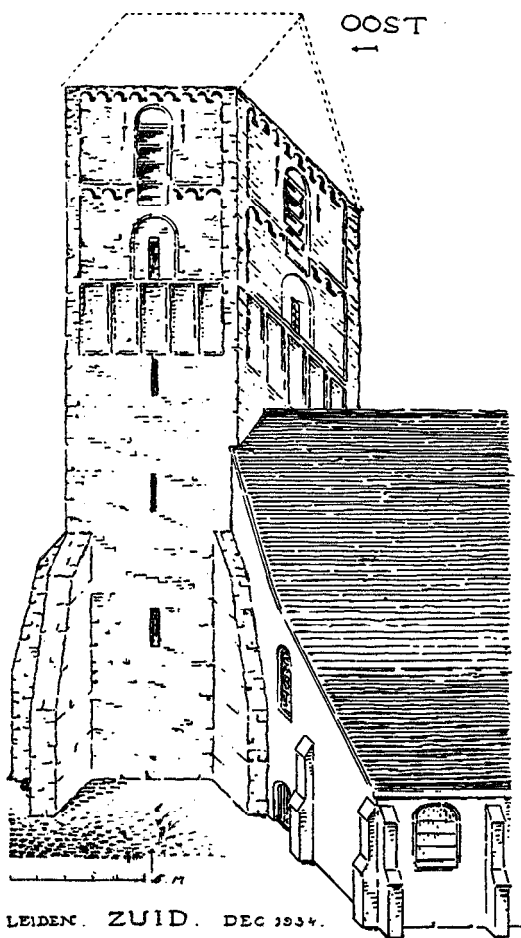
bestaat nog, nu een boerderij aan de overzijde van het kanaal zijnde, op den weg naar Noordwijk een landweg in. In de boerderij treft men nog onderdeelen aan uit den tijd, dat de boerderij aan de Abdij toebehoorde en een plaats van verpoozing was voor de Adellijke Vrouwen.

H. J. JESSE,
Architect M. 0.2.

DERDE ZOLDER KERK

RYNSBURG. H. J. J.

Aanteekeningen bij het Naschrift van den heer H. J. Jesse van December 1934.

Zeer geïnteresseerd heeft mij de ontdekking, of zoo men wil, herontdekking van het poortje in den Noordmuur van Rijnsburg. Het is dus wel bewezen, dat er doorgangen waren van de abdijgebouwen via den toren naar de daarachter liggende kerk, maar m.i. blijkt daaruit nog niet noodzakelijk, dat deze kerk nu ook de abdijkerk moet zijn geweest.

ik ben het met den heer Jesse eens, dat naast de kerk, respectievelijk den toren, een hoog gebouw moet gestaan hebben, meen echter ook nu nog, op grond van de oude teekeningen en kaarten, in dat gebouw de oude abdijkerk te moeten zien, zooals ik in mijn boek (bl. 268 vv.) en ook in mijn aantekeningen van 26 Oct. 1933 reeds zeide.

De kerk met den toren blijf ik nog steeds houden voor de p a r o c h i e-kerk. Daar bij den bouw van den toren ca. 1180 blijkbaar gerekend is op een hoog gebouw tegen den Noordmuur zou ik de veronderstelling willen opperen, dat toen aan de sedert 1133 bestaande abdijkerk is verbouwd en dat door een soort voorhal met verdiepingen en de poortjes in den torenmuur de verbinding is tot stand gebracht met de nieuwe kerk. De nonnen konden dan bij bijzondere gelegenheden binnendoor in de parochiekerk komen, terwijl ook de pastoor en de kapelaans, die ook dienst deden in de abdijkerk, daarheen vanuit de parochiekerk een directen toegang hadden.

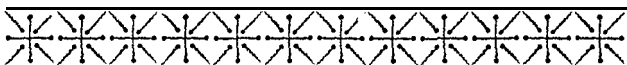
Een aanduiding, dat de toren inderdaad bij de parochiekerk behoorde, meen ik te mogen zien in de mededeeling uit de Rijnsburgsche Rekening 1492/3, fol. 76a (Hüffer, Rijnsburg, blz. 167), dat namens de abdij bij gelegenheid van een uitvaart a a n d e k e r k-meesters van Rijnsburg 10 stuiver werden betaald, „van die grote clocken te luyden”.

Het zal den Heer Jesse zeker bekend zijn, dat op een gravure, volgens onderschrift voorstellende „de Kerk te Rijnsburg 1730” en voorkomende in „Het verheerlijkt Nederland, 3e deel, Behelzende Honderd Gezigten van Gelderland, Zuid-Holland en Rijnland (Amsterdam 1750, Bij Isaak Tirion) n. 286, een poortje in den Noordmuur van den toren duidelijk te zien is. Het is gedekt door een driehoekigen gevel. De steunbeer richting Noord is eveneens te zien.

Ten slotte zou ik de vraag willen stellen, of er uit het metselverband met zekerheid blijkt, dat er vóór 1618 geen toegang in den Westmuur van den toren kan geweest zijn? Is er soms een kleinere poort geweest, die in 1618 werd vergroot en versierd?

MARIA HÜFFER.

UBBERGEN BIJ NIJMEGEN, 15 Jan. 1935.

De Reformatie in de Rijnstreek

Door W. M. C. Regt.

Wat weten wij toch maar uitermate weinig van de reformatie in de Rijnstreek! Wat weten wij van de opkomst, van de organisatie der Geref. gemeenten en van de alleroudste voorgangers? Rutgers en Reitsma en van Veen lichten ons een weinig in over de indeeling der classes en over de gehouden synoden, maar bepalen wij ons tot de Rijnstreek, dan zijn die mededeelingen toch maar buitengewoon schaarsch te noemen. Ds. J. Brouwer, Geref. pred. te O. Wetering, gaf in 1906 een boekje uit over de Classis van Woerden en Over-Rijnland. Heel verdienstelijk! Maar zijn gegevens gaan voornamelijk op Rutgers en Reitsma en v. Veen terug.

Een speciaal onderzoek door mij in vrijwel alle gemeente- en kerkelijke archieven in den omtrek ingesteld, leverde een negatief resultaat. Er was niets te vinden! Archiefstukken van **vóór** 1574 waren er bijna niet; althans niet voor mijn doel. Ze waren denkelijk in dien onrustigen tijd een prooi der vlammen geworden. Of door de oude pastoors meegenomen. Stukken **vóór** 1620 ontbraken mede overal.

Waarschijnlijk voor een groot deel door de Remonstrantsche predikers achtergehouden. (Zooals zou kunnen blijken uit de zaak tusschen den contra-remonstrantschen pred. van Nieuwkoop, die een vruchteloze poging deed om het oude kerkelijke archief van zijn remonstrantschen voorganger terug te krijgen). En elders (zooals in Alphen en Nieuwveen en mogelijk in andere plaatsen) door brand vernietigd. Maar ook in de archieven der Remonstrantsche kerken hier in den omtrek was niets meer aanwezig.

Een inventaris van de kerkelijke archieven in de gemeenten onder de classis van Woerden en Overijssel uit circa 1700 en aangevuld tot 1750 berust in het archief der N.H. gemeente Alphen aan den Rijn. Waarschijnlijk heeft het boekje vroeger tot het classicaal archief behoord. Hoe dit zij: ook daaruit blijkt, dat men zelfs in 1700 vruchteloos naar oude archieven van vóór 1620 zou hebben gezocht.

Rest ons nu nog: wat is er van de oudste predikanten bekend? Onze kennis dienaangaande gaat terug op een boekwerkje van Ds. Martinus Soermans, getiteld: Kerkelijk Register van de plaatsen en namen der predikanten van alle de Classes, gehorende onder de Synodus van Suydt-Holland, van 't begin der Reformatie tot nu toe: le druk gedateerd 6 Sept. 1695; 2e druk (merckelijk verbeterd, vermeerdert en vervolgt tot het jaar 1701,) gedateert 9 Nov. 1701. Van de gegevens uit dit boekje hebben de hh. A. Ypey en I. J. Dermout in hun Gesch. N.H. kerk (4 dln. 1819-1827) een dankbaar gebruik gemaakt, terwijl nog in 1907 in

het N. Kerkel. Handboek (door v. Alphen) een naamlijst van de Z.-H.predikanten werd gepubliceerd die bijna een volledige copie is van het boekje van Soerman s en alleen aangevuld (met behulp van Bran s) tot den laatsten tijd. Ook bestaan de m.s.s. van Waldkirch Ziepprecht, maar ik vermeen te weten, dat die, (althans wat de Rijnstreek aangaat) niet veel van Soermans verschillen. De oudste predikant, bij Reitsma en van Veen uit deze omgeving vermeld, is: Johannes Nobelius, uit Koudekerk, 1586, daarna Franciscus Pythius, uit Alphen, 1587. Ook Ds. B r o u w e r, bovengenoemd, heeft zijn lijst van de alleroudste predikanten aan Soer m a n s ontleend. Alles bij elkaar genomen, zouden wij tot de conclusie komen, dat de hervormde gemeenten in de Rijnstreek pas in 1590 (een enkele maal wat vroeger) tot openbaring zijn gekomen.

Is het nu werkelijk **alzo**? Een speciaal onderzoek bracht wat anders aan het licht! Wij zouden geneigd zijn de organisatie der gemeenten in onze omgeving **véél** vroeger, ja tot 1574 terug te brengen en aan te nemen, dat, zooals op vele andere plaatsen, de reformatie den aftocht der spaansche overheerschers op den voet is gevolgd.

Hoewel alles nog niet is terug gevonden, **deelen** wij hieronder mede, wat ons dienaangaande bekend is geworden. Een rijke bron waren de beide zware **deelen**, bevattende de rekeningen van de ontvangers der geestelijke goederen, in het Rijksarchief berustend, gevolgd door die van den ontvanger-generaal van Coolwijck. Zij eindigen in 1581, om later weer

vervolgd te worden. Er is een gedeelte zoek. Misschien berustte dat in het uitgebreide archief van Coolwijk dat een paar jaar geleden door door den laatsten eigenaar onder de centrale verwarming is gestopt. (Nog wel een notarisi)

Door den heer J. Smits, commies bij het Rijksarchief werd mijn aandacht op deze rekeningen gevestigd; hij zelf heeft daaruit in het Nieuw Archief voor Kerkgeschiedenis van 1931, eenige mededeelingen gedaan. Maar overigens was deze bron nog nimmer aangeboord.

Het jaartal achter plaatsnaam geeft aan met welk jaar Soermans en van Alphen aanvangen.

Aarlanderveen. (1600)

De laatste pastoor, Johan Adriaensz van 'sGravenhage, stond hier nog 1573, en is wellicht in dat of het volgend jaar verdreven.

1574. Dirck Pietersz „dienaer des G.W. tot Aarl.” (vermeld in de 3e rekening van Andries Schodt, van geconfisqueerde goederen te Leiden over 1574, fol 124 v°.) In hetzelfde jaar te Bodegraven (zie op Bodegraven). Hij kan Aarl'veen en Bodegraven in combinatie hebben bediend en is misschien dezelfde, die later predt te Voorburg was. Ik houd hem voor lutherschgezind. †

1577. Johannes Fossius, Vossius, schoolmeester te A'veen, neemt den kerkedienst waar

vóór en na 1577. Waarschijnlijk daarna predt te Benthuisen.

1579. Claes Symonsz, „Aen de wede C.S., in syn leven geweest **predicant** te Nieuwkoop en **Aerl'veen** en naderhant gestorven te Woerden, over 't restant van haer mans diensten binnen de voorn. 2 dorpen gedaen in 1579, 96 ponden.” (Rekening **Geestel. Kantoor.** 96 pond = salaris voor $8\frac{3}{4}$ maand). Hij is dezelfde die te Woubrugge pastoor en luth. predt is geweest.
1579. Gerardus Horstius. Na korten tijd te Rotterdam en IJselmonde dienst te hebben gedaan, kwam hij hier als vast predt 15 Oct. 1579 (Rek. G. K.) In 1589 was hij hier nog; hij was toen lijdende. Volgens Reitsma en v. Veen 11 werd op de particuliere synode te Gouda, 29 Aug. 1589 gesproken om hier een anderen dienaar aan te stellen en aan Horstius onderstand te verleen.
1590. Florentius **Marci** ab Halle. Gekomen van Mijnsheerenland in 1590 en in Sept. 1601 naar Oegstgeest vertrokken.

Alphen **a/d** Rijn. (1587)

1578. **Tieleman** Cupus, vlucht uit **Veurne-am-bacht**, is hier in dienst geweest 1 Dec. tot 1 April 1579 (80 pond = 4 mnd.) Waarschijnlijk

toen naar Zeeland vertrokken. (Zie over hem: de Bie en Loosjes, II 333.)

1579. Mr. Gerbrand Jansz, onmiddellijke opvolger van Cupus, ontving 100 pond over 5 maanden, ingegaan 1 April 1579 en geëindigd 31 Aug. 1579.
Hij kan dezelfde zijn als Gerbrand Jansz Schagen, predt te Wassenaar, maar moet dan tijdens zijn dienst te W. alhier 5 mnd zijn ingevallen.
1579. Petrus Hackius, gekomen van Leimuiden, was hier zeker 1 Sept. 1579 tot 31 Aug. 1580 en vertrok toen naar Leiden. In 1582 hier weer bij Ieening van 1 Juni 1582 tot 30 Aug. 1582. (Alles maakt den indruk alsof P. H. hier van 1579 tot 1584 in vasten dienst is geweest.)
1584. Frans Jansz Pit, Franciscus Pythius, student te Leiden, alhier aangenomen tot predt 1584 en te Alphen overleden 1597.
1597. Wouter Evertsz de Wit, Gualtherus Wittius. Kandt, geëxamin. om hier te dienen 22 April 1597; overl. te A. omstreeks Januari 1600.

Benthuizen. (1608)

1576. Wijnand Gerritsz van Beeck, predt te Zoetermeer, neemt hier in 1576 en 1577 den dienst waar.
(Brieven van hem: Ned. Archief (1910) VII, 246; VIII, 92.)

1576. **Johannus Vossius** (een ander dan J.V. te Leimuiden.) Hij is vermoede]. dezelfde als J.V. (**J o h s F o s s i u s**) die in 1577 als schoolmeester te Aarlanderveen wordt vermeld (zie aldaar.) Nam hier in 1576 en 1577 den dienst waar en is waarsch. te Benthuizen in vasten dienst gekomen in Dec. 1578. Op den 4 April 1579 ontving hij in volle betaling van zijn dienst 76 pond dus was hij toen $3\frac{3}{4}$ maand in dienst. Zijn **tractement** wordt geregeld uitbetaald tot 4 Oct. 1580; verder gaan de rekeningen niet. Hij zou dezelfde kunnen zijn die in 1591? te Z. Scharwoude en in 1594 te Spijkenisse is gekomen. In 1596 was hij dan weduwnaar en wordt „**een** oudt man” genoemd.
- 1580? **Jan Jan sz**, predt te Hazerswoude, bediende waarschijnlijk H. en B. in combinatie, In 1592 kreeg H. een eigen predikant en in dat jaar komt Jan **Jansz** voor als „dienaer tot **Benthusen**”. In 1608 waarsch. emeritus verklaard of overleden. Wordt er 1575 gesproken van den blinden minister te Hazerswoude (Rekening van Andries **Jansz Schodt**, 1575 fol. 76): de resolutie der Staten van Holland 17 Juni 1611 vermeldt de weduwe van den blinden predikant te Benthuizen. (Suppl. op v. Alphen II. 85.)
1608. **Engelbertus Sibelius**, student te Leiden 10 Juni 1605. Geëxam. door de **Cl.** van Leiden om hier te dienen 17 Aug. 1608.
-

Bodegraven (1583.)

1574. Dirk Pietersz. Alhier als predt vermeld in de le rekening van Jan Wijtens van geannoteerde goederen in het quartier Bodegraven, Woerden en 's-Gravesloot, sedert 20 Nov. 1574 fol 8 v°. Zie op Aarl'veen.
1576. Cornelis Wolfaertsz v. de **Laer**. In 1572 luth. predt te Woerden, was hier al 1576 en stond hier tot 31 Mei 1594, toen hij ontslag kreeg doordat de calvin-partij de overhand kreeg. Waarsch. in 1601 overleden (zie N.N. Biog. Wdb. IX. 568.
1594. Seger Coninxbergen, predt te Woerden einde 1585 of begin 1586. Gaat (luth. predt zijnde) tot de Geref. Kerk over 1592; wordt naar Bodegraven verplaatst 1 Sept. 1594. Overleden begin 1600. (Zie N.N.B.Wdb. II, 312.)
1600. Jhr. Guiliam de Seeghers van Was-sen h ove (aldus schreef hij zich.) Gekomen van Rijnsaterwoude 1600, was hier nòg in Febr. 1608, maar 1617 wordt van zijn weduwe gesproken.

Boskoop. (1574. 1592)

1572. Gerrit Jacobsz. Douw(e), soms Roschius geheeten. Kloosterbroeder in den Hem bij Schoonhoven, gaat tot de hervorming over.
„Tot syn alimentatie geaccordeerd bij de

Camer van Reeckeninghe over een vierendeels jaers 25 gld.” (1572). Misschien hier in 1572 in dienst. Maar alreeds 1 Jan 1573 te Geervliet, waar hij 30 Mei 1574 een opvolger kreeg. Hij was toen als predt naar **Stolwijk** vertrokken. Te Boskoop terug 1575. In 1576 predt te Westmaas. Beroepen te Waddingsveen 8 Sept. 1577, trad hij aldaar op zekere voorwaarden in dienst en heeft **200** ‘t schijnt ook af en toe te Boskoop dienst gedaan tot 1592. Hij overleed 1595.

1578. Cornelis van Braeckel. Was in 1577 predt te Gouda en is vandaar alhier in dienst gekomen 15 Sept. 1578. Op den 30 April 1579 werd hem 150 pond uitbetaald (= $7\frac{1}{2}$ maand). Hij kan ook eerder dan 15 Sept. 1578 zijn gekomen. De laatste afrekening van zijn salaris is van 2 Juli 1580. De rekeningen gaan niet verder. Hij is van hier naar Koudekerk vertrokken, maar dáár was 31 Oct. 1580 nog een predikant in dienst.
1592. **Ijsbrand Reiniersz., Isbrandus Reineri.** Was hier al 2 Nov. 1592, maar ging al kort daarna naar Zoeterwoude.

Hazerswoude. (1592)

1575. Jan **Jansz.** „de blinde minister tot Hazerswoude”, ontving 100 gld. in mindering van „tractement ende onderhout als minister” in

1575. Was hier vermoedelijk al eerder. Zijn tractement werd (volgens de rekeningen van het Geestel. kantoor) geregeld uitbetaald tot 31 Oct. 1580. (Verder loopen de rekeningen niet). Hij zal toen te Benthuizen in dienst zijn gekomen.
1580. Adriaen Jansz. Taling. Te voren predt te Naaldwijk. Alhier 1580, maar reeds in 1582 of '83 vervangen door Claes Jansz. Verstroot (Deze mededeelingen berusten op N.N. Biog. Wdb. 11 333.)
- 1586? Anthonius van den Berghe, genaamd Montanus. Het is mogelijk, dat hij hier reeds was 24 Juni 1586. (Reitsma en van Veen II, 284). Maar de meeste gegevens vermelden zijn komst in 1592. Hij stond hier nog 15 Aug. 1595 en is, volgens sommige berichten, vertrokken naar Bekerke. Maar te Water, Gesch. Ref. in Zld. bl. 191, trekt dit in twijfel.
- 1596? Johannes Vonck, Funccius, student te Leiden 16 Mei 1591. Alhier als kandt bev. 1596? werd om zijn zedeloos leven in 1607 ontzet. Hij trachtte zich in 1609 te Babiloniënbroek in den dienst te dringen, maar tevergeefs. Een gelijke poging te Oyen en Megen in 1610 mislukte eveneens.

Hoogmade. (1589)

- 1565 Adriaen Jansz. Taling was pastoor alhier, werd predikant en was al in 1572 te Leiden. Zie op Hazerswoude.

1572. DirckHooymans, Hoymans, Heyman(s) was in 1566/67 Kapelaan te Wassenaar en werd hier pastoor (zie Ned. Leeuw XLV, 308). Hij stond hier nog in 1572, werd „de witte en zwarte pastoor” genoemd en preekte ‘s morgens voor de R.K. (in ‘t wit), ‘s middags voor de Hervormden (in ‘t zwart).
1577. Reyer Jansz bediende Leiderdorp, Koudekerk en Hoogmade. Hij woonde 10 April 1577 te Hoogmade en was toen merkelyk met zijn tractement ten achteren, waarop de Staten van Holland toen orde stelden. In de rekeningen van het Geestel. Kantoor is een post geboekt, waarbij hem voor zijn dienst te Koudekerk in 1577 25 pond werd uitbetaald.
- 158 . Frank Willemsz v. Dobben, Dubbius, geb. te Leiden 1539. Ridder van St. Jan en pastoor van Heemskerk tot 1576. Ging tot de hervorming over en werd 22 Nov. 1577 student te Leiden. Alhier onordentelyk in dienst gekomen 158., was zelfs geen lidmaat en in de Christel. religie gansch onbedreven. In 1593 door den heer van Hoogmade (buiten het voorgaande om) gewoonweg afgedankt. In 1608 scheen hij nog te H. te wonen.

Kalslagen. (1594)

1586. In 1586 wordt te Kalslagen van een predikant gesproken. (Suppl. op van Alphen 1, 113.)

Koudekerk, (1581)

1577. Reyer Jansz, Reynier Jansz. Zie op Hoogmade.
1578. Gillis van Wyckentoon. Volgens sommigen eerder predt te Damme. Hij wordt hier de opvolger van Reye r Jansz. genoemd en de uitbetaling van zijn tractement komt in de rekeningen van het G.K. geregeld voor van 1 Oct 1578 tot 31 Oct. 1580. (Hier eindigen de rekeningen). Daarna predt te Abbekerk.
1581. Cornelis van Braeckel, gekomen van Boskoop en in 1586 naar een andere plaats in de classis Leiden vertrokken. (Zooals kan worden opgemaakt uit Reitsma en van Veen II 413.) In 1591 of '92 naar Vreeswijk.

Langeraar. (1589)

- 1583? Alardus Knenck, Kneckinck. Beroepen van Nieuwveen en wellicht hier in 1583 predt geworden. Hij wordt 2 Juli 1586 hier met zekerheid vermeld en is vermoedelijk in 1588 overleden. 19 Sept. 1589 wordt van zijn weduwe gesproken. (Suppl. op van Alphen I Toelagen en bldz 187.)
1588. Henricus Reineri, of H. R. van Haerlem. (De laatste naam heeft Suppl. van Alphen 11.48.) Werd van Nieuwkoop beroepen, was hier reeds 29 Aug. 1588 en vertrok in 1593 of '94 naar Noorden.

1594. Martinus Droogenbroeck Jansz. Be-
roepen van Purmerland, vertr. naar Hilversum
en Laren 1596.
1599. **Cornelis Fransz.** Polletz? In 1599 en
1600 was hij predikant in de classis Woerden,
maar waar? Ik kan hem alleen hier een plaats
geven. Misschien is hij van Renkum gekomen;
hij ging dan van Ter Aar (Langeraar) naar
Ter Aa in 1600.
1600. Henricus **Mabilius**. Als kandt bevest. nà
15 Aug. 1600. Hij stond hier met zekerheid
28 Aug. 1601 en was hier nbg in 1608.

Leiderdorp. (1601)

1577. Reyer Jansz. (Zie op Hoogmade). Hij werd
betaald door de kerkmeesters van Leiderdorp,
Koudekerk en Hoogmade.
- 15907 Jan Jansz Bors. Indien hij dezelfde is als
Johs Johsz. v.Leyden, of wel: Jan Jansz,
dan kwam hij in 1580 te Reeuwijk. Vandaar
hier. De tijd van zijn overkomst is onzeker,
15887 15903 In 1594 en '95 was hij tevens
als ziekenbezoeker te Leiden werkzaam en
had in Leiderdorp zelf nog maar weinig te
doen. (De gemeente Leiderdorp schijnt lang
desolaat te zijn gebleven, na het beleg van
Leiden.) In 1619 ontzet om Rem. gevoelens;
hij was toen 72 of 73 jaar oud.
-

Leimuiden, (1578)

1578. Johannes Vossius, Alopeticus, --- **c i u s**. Beroepen van Wassenburg in Gulik; was luthersch predt. Zijn salaris werd uitbetaald van 1 Nov. 1578 tot 31 Maart 1579. Daarna predt te Veurne in Vlaanderen. Keert in 1583 naar Holland terug.
De beide volgende predtn worden niet bij Soermans en van Alphen vermeid:
1579. Petrus Hackius. Beroepen van Wachendonck te Leiden 1578 tot „paedagoog der schamele studenten”. Kwam daar 1 Juni 1578, maar vroeg reeds ‘t volgend jaar ontslag. Was hier predikant van 1 April 1579 tot 31 Aug. 1579 en vertrok toen naar Alphen. (Rekeningen van het Geestel. Kantoor.) (Zie ook: de Bie en Loosjes, III, 437-39; Ned. Archief v. Kerkg. VIII, 93.)
1579. Heynricus West- of Woesthoven, **W o e s t h o f**. Volgens de bestaande Rekeningen van het G.K. ontving hij zijn salaris van 14 Sept. 1579 af tot 31 Maart 1581. Hij kan hier dus nog langer zijn geweest.
In 1587 wordt hij vermeld te Etershem en Schardam, moest vandaar vertrekken in Juli 1588 en kwam toen te Noorden.
1589. Arnoldus Egidii, Aegidii; — Arend **C i i** is z. Onder den eersten naam vermeld 29 Aug. 1589, onder den tweeden 28 Aug. 1590.

Vermoedelijk heette hij Wij c k e n t o o r n en zal dan een zoon zijn van Gi llis te Koudekerk.

Nieuwkoop+ (1580)

1579. Claes **Symon'sz**, luth. predt, bedient voor 4 of 5 mnd de gemeenten Nieuwkoop en **Aarlanderveen**. (Zie op Woubrugge en Aarl'veen.)
1579. Matthys Rudse, luth. pred. Te voren predt te Hondscote in Vlaanderen, vlucht naar Holland en wordt hier in 1579 predikant. Op den 4 April 1580 beroepen te Woerden. (Zie N.N. Biog. Wdb II 1241.)
-

Nieuwveen, (1583)

1578. Lucas Hespé, **Hespijn**. Misschien was hij in 1574 predt te Schagen, maar hij kwam 1 Nov. 1578 te Nieuwveen. Hij was **onordentelijck** in de kercke **gecomen**". Hij vertrok volgens de rekening van Coolwijck (G.K.) 30 April 1579 naar Leiden (niet in Dec. 1579 aldaar beroepen.) (Zie de Bie en Loosjes III 775-78.)
1579. Alardus Knenck, Kneckinck. Hij trad hier in dienst 1 Mei 1579. De uitbetaling van zijn salaris komt in de rekeningen G.K. geregeld voor van 1 Mei 1579 tot 31 Oct. 1580; verdergaan dezerekeningen niet. Denkelijk is hij in 1583 naar Langeraar vertrokken. Zie aldaar.

Noorden. (1588)

1588. Henricus West- of Woesthovius. Zie op Leimuiden. Alhier vermoedelijk werkzaam tot 1593.
1593. Henricus Reineri, of H.R.van Haerlem. Zie op Langeraar. Hij legt zijn dienst alhier neer 9 Aug. 1611 met f 300 's jaars toelage.
1612. Nicolaes Oosterhaern. Student te Leiden 18 Oct. 1605 (17 jaar, theol.) Geëxam. om hier te dienen 19 April 1612.
-

Oude en Nieuwe Wetering.

Nieuwe gemeente van 1656.

Oudshoorn.

Nieuwe gemeente van 1661.

Rijnsaterwoude, (1573)

1573. Joost Snouckaert. Voormalig pastoor te Rijnsaterwoude, of in den omtrek. Ging met de reformatie mede en werd in 1573 hier predikant. In 1592 wordt hij genoemd een oud man, met veel kinderen bezwaard. Werd toen emeritus en tot schoolmeester te Kalslagen benoemd, waar hij af en toe een vermaning

deed. In 1594 wenschte men hem hier te R. tot predt te beroepen wat door de Staten van Holl. 3 Nov. 1594 werd goedgevonden. Hij stond hier tot zijn dood in 1620. Maar hoe oud werd hij dan wel? Hebben wij hier misschien met vader en gelijknamigen zoon te doen?

Woerden. (1579)

1564. Cornelis Wolfaertsz van de **Laer**. Was sedert 1562 vice-cureyt te W. en bediende sedert 1564 de sacramenten volgens de Augsb. Confessie. In 1566 uitgeweken naar Leiden. In 1572 luth. predt te Woerden. In 1576 te Bodegraven. Zie aldaar.
- 15703 Johannes Beatus, genaamd Saliger. Te voren predt te Rostock. Alhier **1570?** zeker in **1572/73**. Ontzet in Nov. 1579. Gebannen 14 April 1580 en naar Duitschland vertrokken. Zie N.N. Biog. Wdb. II 1256.
1577. Hendrik Vredelandt, Fredeland. Te voren predt of **diaconus** te Hamburg. In 1577 alhier beroepen en in Nov. 1579 met zijn ambtgenoot **S a l i g e r** ontzet wegens afkeuring der handelingen van de Staten v. Holland. Het land ontzegd 4 April 1580. Zie N.N. Biog. Wdb. IX, 1244.
1579. **Nicolaes** Simonsz. Zie op Woubrugge, Nieuwkoop en Aarl'veen. Was luth.-predt,

veranderde van overtuiging, werd 14 Juni 1580 door de Staten voor Geref. leeraar verklaard en overleed te W. in Oct. 1580.

1580. Matthijs Rudse. Beroepen van Nieuwkoop 4 April 1580. Afgezet 24 Febr. 1582 wegens gewetensbezwaren tegen de afzwering van Philips II moest hij binnen 14 dagen het land verlaten, waarop hij naar Duitschland vertrok. Zie N.N. Biog. Wdb II 1241.
1586. Seger Coninxbergen. Na de overgave der stad Antwerpen aan Parma, moest hij deze stad, waar hij luth. predt was, verlaten. Alhier beroepen einde 1585 of begin 1586. Gaat over tot de Geref. leer 1592 en wordt naar Bodegraven verplaatst. Zie aldaar.
1586. Johannes Ligarius. Misschien is hij reeds in 1567 alhier in dienst geweest; er bestaat verschil van opvatting of dat Woerden of Weerden in Anhalt is geweest. Hij werd toen al spoedig veldprediker van Willem 1. Kwam in 1586 alhier uit Oost Friesland, werd 2 Oct. 1591 door de overheid verdreven en vertrok naar Emden. Zie N.N. Biog. Wdb. VIII 1043.
1592. Hendrik Boxhorn, tevoren predt te Wermelskirchen, alhier tegen Kerstmis 1592. Zie N.N. Biog. Wdb II 236.

Woubrugge, oudtijds Heer Jacobswoude. (1576)

1576. Nicolaes Simonsz., Claes Symonsz. Voormalig pastoor alhier heeft als lutheraan

eenigen tijd op het Bisschopshof te Utrecht gevangen gezeten, doch na de Pacificatie van Gent ontslagen 1576 en door den heer van Warmond wederom in Jacobswoude aange-steld. In 1579 bediende hij gedurende vier of 5 mnd. de gemeenten van Nieuwkoop en Aarl'veen. Zie aldaar. Den 15 Nov. 1579 predikant te Woerden. Zie op Woerden.

1583. Michiel Andriesz., M. Az. Watsenius. Alhier in 1581 of '83 predt en ontslagen in 1584. Zie over dezen woelzieken predikant de uitvoerige mededeelingen van J. Sm i t, in Ned. Arch. voor Kerkgesch. jaargang 1931.
1584. Petrus Was. Kandidaat, intree gedaan 28 Juli 1584. Overleden in 1604.
(Zie over Woubrugge: O. C v. Hemessen, Jacobswoude en Woubrugge).

Zevenhoven. (1580)

1579. Simon Jansz. Stouthandel. Wellichthier pastoor geweest en overgegaan tot de hervorming. Hij was hier met zekerheid 19 April 1579, maar denkelijk veel eerder. De uitbetaling van zijn tractement komt in de rekening van Coolwijck voor van 19 April 1579 tot 19 Oct. 1580. Verder gaat deze rekening niet. Hij schijnt in 1588 te zijn overleden.

Zoeterwoude. (1588)

1587. Levinus Cabeliau, gekomen van Kudelstaart 1587, maar om onrechtzinnigheid ontzet 1588, wat op de Synode te Schiedam 30 Aug. 1588 werd goedgekeurd. (Zie N.N. B.W. 1 535).

 Zwammerdam, (1587)

1587. Cornelis Maertensz., Cornelius Martini, geb. 1559. Vermoedel. als kandt beroepen in 1587. Doet afstand van den dienst Juli 1619, als zijnde 60 jaar oud, met 32 dienstjaren en „lammelyck” geworden. Dit werd hem toegestaan en hij kreeg gedurende twee jaar een subsidie van f 250. Tot groote armoede vervallen, kreeg hij toen van de Staten een jaarl. subsidie van f 300 tot zijn dood. In 1640 verzochten de besturen der gemeente voor zijn armeweduwe (Maritgen Jansdr.) een toelage.

*
* *

Misschien zou men uit bovenstaande gegevens opmaken, dat vrijwel geheel noord-oostelijk Rijnland luthersch was. Ter toelichting diene dat in de jaren 1566, 1567 vele gemeenten luthersch heetten, alleen

omdat zij de „Augustana variata” van 1540 aannamen. ofschoon zij wezenlijk nationaal-gereformeerd waren. Zie o.a. Prof. Dr. L. Knappert: „Opkomst van het protestantisme in Leiden”, 246 vlg. en ook idem.: „Ontstaan van het protestantisme in Nederland”, 163, 395.

* * *

De meergenoemde supplementen op van Alphen (d.i. van Alphen, Nieuw Kerkel. Handb.) bestaan naar ik meen **alléén** uit de jaren 1889, 1890 en 1891. Zij bevatten de resolutiën der Staten van Holl. en W. Friesland en de notulen der Staten van Zeeland van 1573 (1586) tot 1700.

De Leidsche Monumenten.

Als derde vervolg ¹⁾ op de mededeelingen over de veranderingen in de „Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten voor Geschiedenis en Kunst”, voor de Provincie Zuid-Holland, voor zoo-veel het de gemeente Leiden betreft, zij het volgende over het verdere verloop opgemerkt.

St. Jacobsgracht No. 24. Het pand is gesloopt in 1933. De in den voorgevel aanwezigen gevelsteen (1656) is overgebracht naar de Lakenhal.

Breestraat No. 29. Aan dit huis kwam voor een gevelanker (XVII d), hetwelk bij het sloopen in 1933 is verdwenen. Het was geheel vergaan en kon **alzo** niet worden behouden.

St. Jacobsgracht No. 16. Deze aardige gevel uit 1669 is geheel vervallen. De eigenaar gebruikt het pand als pakhuis en is niet genegen iets te doen

1) Zie het artikel in het Jaarboekje 1929/1930 blz. 50, het eerste vervolg 1931/1932 blz. 160 en het tweede vervolg 1933/1934 blz. 99.

voor herstel en behoud. Hij heeft daarom vergunning tot het sloopen gevraagd en verkregen. Bij schrijven van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 30 April 1934 werd medegedeeld, dat hij geen aanleiding kon vinden om te pogen dit huis te behouden, eventueel te verbeteren.

Momenteel is nog niet tot het sloopen overgegaan.

Breestraat No. 177. Deze gevel was in 1907 reeds gewijzigd, voor wat de **onderpui** betreft. Deze leelijke **onderpui** is in 1934 door een architectonisch betere vervangen. Overigens bleef de oude gevel eveneens ongewijzigd.

Aalmarkt No. 24. Deze verknoeide oude gevel, die reeds eerder is vermeld, is voor den nieuwbouw van Vroom & Dreesman in 1934 gesloopt.

Langebrug No. 56. De R.K. Kerk van den H. Petrus (1836), een gebouw van geringe architectonische waarde, is in den zomer van 1933 in de vlammen opgegaan.

Korte Diefsteeg No. 6. Wegens bouwvalligheid, en waar de mogelijkheid tot behoud niet aanwezig bleek, is deze trapgevel gesloopt tot op de **zolderbalklaag**.

Donkersteeg No. 18. Dit pand staat tweemaal in de lijst vermeld, n.l. als een eenvoudige trapgevel uit den Renaissance-tijd van de tweede helft van

de 17e eeuw en als een eenvoudige gevel uit **den-zelfden** tijd in den trant van Pieter Post. Dit perceel zal dus oorspronkelijk uit twee perceelen hebben bestaan. In 1934 is het geheel verbouwd en is van de oorspronkelijke gevels niets meer behouden. Aangezien deze in den loop der tijden zeer verminkt waren, was daar ook geen aanleiding voor.

G. F. E. KIERS.

Het Groote- of St. Agnietenbegijnhof,

Het ontstaan van de begijnhoven hangt geheel samen met en valt dus ook in den tijd, waarin de mystieke richting in West-Europa opkwam. Deze strooming trachtte verbetering te brengen in de godsdienstige toestanden en uitte zich in het denkbeeld, dat het ideaal van den godsdienst slechts te bereiken was in het leiden van een afgezonderd leven. Aanvankelijk bestond deze levenshouding in het binnentreden in een klooster en dus in het omhelzen eener bepaalde orde en men noemde dit een **conversio**. Doch een **conversio** in anderen vorm, uitgedacht door de volksvroomheid van dien tijd, was het zich niet binden aan een kloosterorde, maar het leiden van een kloosterlijk leven te midden van de gewone maatschappelijke omgeving. Dit leven was een uiting van persoonlijke vroomheid, die meestal gepaard ging met het zich onderwerpen aan de leiding van een seculieren priester of van een kloosterling, die niet als kloosterling, maar als raadsman en biechtvader optrad. Hierbij moet ik opmerken, dat zulk een levensopvatting in de eerste

tijden, d.w.z. in de 12de eeuw, niet aanstonds aan den dag gelegd werd door een gemeenschap van personen van gelijke opvatting, maar aangetroffen werd bij afzonderlijke personen op zichzelf; later en langzamerhand heeft zich een gemeenschap als die van de begijnen gevormd.

Niet alleen vrouwen, doch ook mannen aanvaardden dezen levensregel, echter meer vrouwen dan mannen, daar de voorliefde tot godvruchtigheid en mysticisme meer bij het vrouwelijk geslacht aangetroffen wordt. Tot op het einde der 12de eeuw treft men in steden van het bisdom Luik groepen extatische vrouwen aan, die mulieres religiosae of eenvoudig vertaald: godsdienstige vrouwen genoemd worden. Uit de oudste begijnenoorkonden blijkt, dat deze mulieres religiosae de eerste begijnen zijn geweest en dat haar levenswijze de oorspronkelijke vorm der religio beghinarum is. Een bewijs hiervoor vindt men **eenerzijds** in het feit, dat de mulieres religiosae tijdens de laatste helft der 12de en in het begin der 13de eeuw den naam beginae dragen en een ander bewijs, dat in de oudste stukken, welke de Belgische begijnen betreffen, nooit beghinae, maar meestal „mulieres religiosae, of virgines continentes”, d.w.z. godsdienstige vrouwen of ingetogen maagden vermeld worden.

Niet de godsdienstzin alleen was oorzaak, dat de begijnen zich zoo sterk ontwikkelden. De maatschappelijke toestanden in deze dagen kenmerkten zich door werkeloosheid onder de wevers en door het enorme overwicht van het getal der vrouwen op dat der mannen, waardoor, zoowel mannen als vrou-

wen, door den nood gedwongen, naar alle kanten wegen zochten, om in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien. We zien er een parallel van onzen tijd, waarin het voor menigeen zoo moeilijk is een werkring te vinden. En, wat merkwaardig is, ook nu weer tracht men van het eenige begijnhof, dat nog in ons land bestaat, n.l. te Breda, een vereeniging van maatschappelijk hulpbetoon te maken, waardoor aan dit hof frisch leven ingeblazen zal worden. L'histoire se répète! Wat de vrouwen betreft in dezen begintijd van het mysticisme, zij konden gemakkelijk een plaats vinden in een van de vele kloosters, zooals ik reeds heb opgemerkt en indien dit strenge onzelfstandige leven haar niet welgevallig was, zoo vonden velen van haar een welkome uitweg in de genoemde *conversio* der mulieres religiosae, als zijnde het middel om vrij van kloosterlijke banden tot een leven van vroomheid en afzondering te komen, gepaard gaande met het uitoefenen van eenig handwerk, waardoor zij in staat waren op een gemakkelijke manier in hun levensonderhoud te voorzien. Ook waren deze personen niet gebonden aan een eeuwigheidsgelofte, waardoor terugkeer in de maatschappij en het sluiten van een huwelijk geoorloofd bleef. Stoffelijke voordeelen, zooals vrijdom van zekere belastingen, welke haar door de burgerlijke gemeente gegeven werden, droegen het hunne ertoe bij om, vooral in de 13de eeuw, deze mulieres religiosae in zeer grooten getale in vele steden aanwezig te doen zijn. Hier zien wij reeds de vrouw een arbeid in de maatschappij aan-

grijpen, doch met een zeer bijzondere bedoeling: van vroomheid. Eerst later leidde deze levensopvatting tot het stichten van bijzondere tehuizen, n.l. van begijnhoven. Men heeft de stichting dezer hoven wet de emancipatie der middeleeuwsche vrouw genoemd.

De toestand, zooals zij in de 12de eeuw was, n.l. de mulieres religiosae, verspreid tusschen de burgers, kon door de geestelijkheid niet goedgekeurd worden. Zij wenschten deze godsdienstige vrouwen te vereenigen in congregationes beghinarum discipinatarum of in geordende vereenigingen van begijnen.

Wat tot dusver beschreven is betreffende vrouwen kan ook in dezen tijd gezegd worden van mannen. Ook mannen zijn ertoe gekomen, zich te vereenigen in hoven; deze waren speciaal werkelooze wevers; zij werden boni viri, godsdienstige mannen, genoemd; later bogarden en begaarden. Het zal u niet verwonderen, dat zij groote concurrenten werden van de gilden, want zij konden onder meer gunstige omstandigheden werken dan deze : immers zij werden door de overheid beschermd en bevoordeeld. De gilden hebben dan ook niet opgehouden, bij de magistraat er op aan te dringen, deze voorrechten in te korten, wat hun ook geheel gelukt is; ja zelfs zijn zij erin geslaagd, beperkende bepalingen voor den arbeid dezer begaarden door de regeering te laten uitvaardigen. Een voorbeeld van het beschrevene wordt aangetroffen te Luik, waar een priester Lambertus de Sancti Christophoro, ook wel genoemd Lambertus Le Bègue, zich sterk voor deze mannen en vrouwen interesseerde. Hij wordt in vele geschriften

de stichter der begijnhoven genoemd en de naam begijnen afgeleid van Le Bègue. Lambertus Le Bègue nu stichtte te Luik een vrije vereeniging van mulieres religiosae en boni viri, bestaande uit wevers en bontwerkers. Zij vergaderden in het kerkje, waar Lambertus zijn ambt uitoefende. Aan hun hoofd stonden meesteressen en procuratores provisores of rectores. De leden waren gebonden aan het bidden van getijden, het bijwonen van bepaalde kerkelijke diensten en openbare zondenbelijdenis.

Gelijktijdig met of eenigen tijd later dan te Luik het geval was, ontstonden deze vereenigingen ook elders. De parochiekerk was de vergaderplaats der leden en zij waren rechtstreeks onderworpen aan den pastoor der parochie. De leden van enkele dier vereenigingen droegen een kenmerkende kleedij en genoten bijzondere vrijdommen.

Langzamerhand gingen de mulieres religiosae zich vestigen in bepaalde gedeelten van de stad en wel in de buurt van gasthuizen en hospitalen; zij genoten hierdoor onderstand van de bezoekers of bewoners dier inrichtingen en waren tevens in de gelegenheid werken van barmhartigheid uit te oefenen. Ook vond men deze nederzettingen in de nabijheid der parochiekerken of op plaatsen, welke gunstig gelegen waren voor het uitoefenen van haar bedrijf, de **laken**-nijverheid. Weer kwam men in de 13de eeuw een schrede nader tot het vereenigen dezer geloovige vrouwen, toen door vermogende beschermers hospitalen werden opgericht voor zieke en noodlijdende begijnen en het spreekt vanzelf, dat deze zich 200-

veel mogelijk in de omgeving dezer hospitalen gingen vestigen, welke men *infirmariae beghinarum* noemde, en in den grond niet anders zijn dan een soort godshuis. Deze *infirmariae* zijn de voorloopsters geweest van de begijnenparochies, wier bewoonsters *beghinae clausae* d.w.z. begijnen, wonend op een omsloten terrein, genoemd werden; het eigendom, door hen betrokken, noemde men *curtis beghinarum*, d.i. begijnhof. Ondanks hun eigen bidplaats bleven de begijnen toch onderhoorig aan de geestelijkheid der parochie en de pastoor der parochie behield tegenover haar dezelfde rechten als tegenover de begijnen, die geen *curtis* bewoonden. Door het feit, dat de begijnhoven maatschappelijke inrichtingen waren, waar zeer vele meisjes uit de lagere klassen een toevlucht vonden om te zorgen voor hun levensonderhoud, werd de toeloop naar de *curtes beghinarum* zoo groot, dat de gedachte ontstond aan het stichten van begijnenparochies. waardoor de groote menigte begijntjes meer bij elkaar kon worden gehouden en de kudde niet werd verstrooid door het heen en weer loopen naar verschillende parochiale kerken. De oprichting van deze parochies was grootendeels het werk der geestelijkheid. Zoodra grondgebied in het bezit der begijnen was, werd dit omringd door een gracht of muur en begonnen de onderhandelingen tot het zich afscheiden van de parochie. Het duurde in den regel verscheidene jaren, eer de ontwikkelingsgang, welke eindigde met de stichting van een begijnhof, geheel doorloopen was; om in het kort samen te vatten was het eerste stadium: het bestaan van

opzichzelf staande godsdienstige vrouwen; het tweede stadium ontstond, als deze mulieres religiosae in een bepaald gedeelte van de stad gingen wonen; het derde was aanwezig als deze vrouwen een afzonderlijke parochie vormden en het laatste stadium was gevestigd als zij in een bepaalde ordening gingen wonen op een afzonderlijk erf, begijnhof genoemd. Meermalen werd het einddoel eerst na heel veel geduld en moeite bereikt, want de begijntjes beschikten niet **altijd** over de middelen een eigen pastoor aan te stellen en tevens aan de parochiekerk een vergoeding uit te **keeren** wegens het gemis van zooveel leden der kerk. Daarna werd de begijnenparochie onder bescherming van den Paus gesteld en eveneens onder die der wereldlijke overheid. De nieuwe parochie nu vormde een „besloten hof”. Deze benaming steunt op het Hooglied, hoofdstuk IV, vers 12: Gij zijt een besloten hof, en op hoofdstuk V, vers 1: Ik ben gekomen in mijn hof, o zuster, mijne bruid. Deze hof wordt dan begijnhof genoemd, waar alle beghinae, die willen genieten van de privileges der begijnen, verplicht zijn zich te vestigen. Omstreeks het midden der 13de eeuw aanvaardden tevens de bewoonsters dezer hoven, zich tot nu toe noemende mulieres religiosae, den naam begijn, welke oorspronkelijk een minder waardeerende term was om deze vrome vrouwen aan te duiden en synoniem was met: kwezel. Vele meeningen omtrent dit zelfstandig naamwoord zijn gepubliceerd, veel strijd is er geweest over het ontstaan en over den naam der begijntjes. Enkele schrijvers noemen de H. Begga als

stichteress, die door vele begijnhoven als patrones is aangenomen, anderen Lambertus Le Bègue. Ook wordt de naam afgeleid van *beggen*, wat vurig iets verzoeken zou zijn : het Engelsche to beg; een andere afleiding is weer van het witte mutsje dat de begijntjes droegen, n.l. het Fransche *béguin*.

Naar mijn meening hebben de begijnhoven geen bepaalden stichter of stichteress, zij zijn ontstaan en hebben een ontwikkeling gehad naar de behoeften en omstandigheden der tijden. Dat vele geestelijken hierop invloed uitgeoefend hebben spreekt vanzelf.

België heeft vanaf het ontstaan der begijnhoven, dat wil zeggen vanaf het ontstaan in de eerste helft der 13e eeuw van de begijnenparochies, verreweg het grootste aantal begijnhoven gehad van heel Europa. Het standaardwerk over de Begijnen van Pastoor L. J. M. Philippen te Antwerpen maakt het mogelijk een statistiek samen te stellen van het aantal begijnhoven, hetwelk in verschillende landen van Europa tot in de 19e eeuw werd aangetroffen. Hierop moeten Engeland en Polen geplaatst worden met 1 begijnhof, Oostenrijk en Italië met 2 begijnhoven, Zwitserland met 3, Frankrijk met 34, Nederland met 35, Duitschland met 53, maar België met 66. Ook nu nog vindt men de begijnhoven over geheel het Belgenland verspreid, vele een kwijnend bestaan leidend, vele nog in vollen bloei en voorzien van krachtig leven.

Deze algemeene beschrijving brengt ons nu tot de behandeling der gegevens, welke betreffende Leiden konden verzameld worden.

Te Leiden zijn drie begijnhoven geweest, n.l. het Pieter Simons-, het Gerrit Lams- of sint Pancras-begijnhof en het St. Agnieten-begijnhof, ook wel genaamd het Groote of Faliède begijnhof.

Het Pieter Simonsbegijnhof heeft zijn naam te danken aan den stichter Pieter Simonsz. van den Oerde, die bij testament van 20 Juni 1389 zijn huis, gelegen naast 's-Gravensteen, aan het Catharina-gasthuis vermaakte, teneinde daarin een begijnhof te stichten. Het hof stond onder beheer van den cureit der Pieterskerk en de procuratores van het hof. De begijntjes van dit hof verzorgden zieken, bewaakten dooden en baden voor dezen op de graven en in huis. Reeds in 1400 moesten deze begijnen verhuizen en wel omdat het kerkhof van de St. Pieterskerk vergroot werd met den grond, waarop het Pieter Simonsbegijnhof stond. De vergunning van hertog Albrecht hiertoe werd verkregen, mits de begijnen daarvoor in de plaats van de regeerders der stad „Heren Jacobs erve van Reysoirden” tegen betaling van een bedrag, vastgesteld door de schepenen, zouden ontvangen. Het is niet precies te zeggen, waar de plaats geweest is van het erf van Heer Jacob van Rijsoirden. Ook deze woonstede was niet van blijvenden aard; een volgende verhuizing bracht hen naar de sint Jozefsteeg, achter de O.L. Vrouwenkerk aan de Haarlemmerstraat, waar later het Sionshofje gevestigd werd.

Het tweede, het Gerrit Lams of St. Pancras begijnhof, werd in 1386 gesticht door Katrijne Jacobsdochter,

die hiertoe een huis met inboedel, gelegen aan de Hooglandsche Kerksteeg, schonk. De stichting werd gesteld onder toezicht van den pastoor van St. Pancras en twee wereldlijke personen. In 1402 wordt gesproken van het begijnhof aan de Kerkgracht en is het dus overgebracht van de Kerksteeg naar de Hooglandsche Kerkgracht. In 1386 waren er 11 begijnen, welk getal groeide tot 45; zij moesten minstens 16 jaar oud zijn.

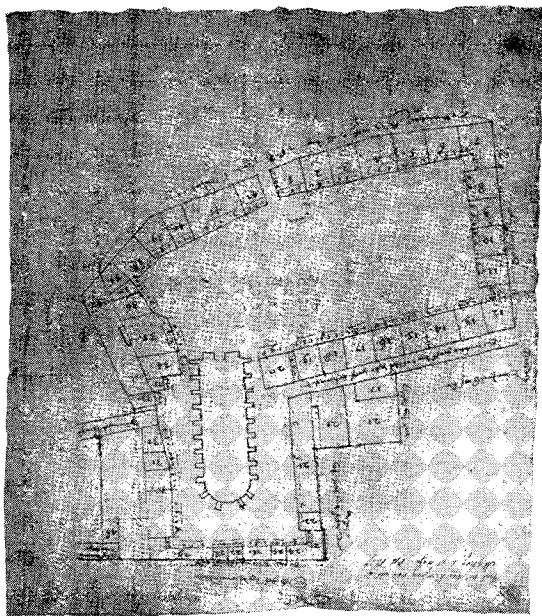
Het hof werd door het stadsbestuur beschermd; den 2en September 1467 werd besloten de gebouwen uit de algemeene kas te onderhouden. Na de hervorming kwamen de goederen aan de St. Pancraskerk; de huisjes werden in 1732 verkocht en stonden toen bekend als: „het Ruipenest”.

Het derde, het grootste en het oudste was het Sint Agnieten of Groote begijnhof, ook wel genoemd **Faliede Begijnhof**, naar de Falie of sluier, welke de bewoonsters droegen ; de heilige Agnes was de beschermheilige van het hof.

Dit begijnhof was gelegen in het bon Zevenhuizen. In het noorden werd het hof begrensd door het erf van den graaf, waarvan dadelijk meer; ten oosten door den tuin van den commandeur der Duitsche Orde, aan welke orde graaf Floris V het **patronaatsrecht** der Pieterskerk had geschonken. De woning van den Commandeur was een aanzienlijk gebouw, en deed als pastorie der Pieterskerk dienst. Een groot erf, met een muur omringd, strekte zich uit tot achter het begijnhof. Op de plaats van deze pastorie vinden we nu **Templum Salomonis**. Ten westen strekte het

hof zich uit langs het Rapenburg. Het bon Zevenhuizen was één der oudste deelen van de stad. De Archivaris van Leiden ondeckte in het stedelijk archief een merkwaardige rekening, welke een duidelijk licht werpt op de geschiedenis van dit stadsgedeelte. De rekening is samengesteld door Henrick van Brouhoven als ontvanger van de pachten van Rijsoorde, welke pachten rusten op verschillende huizen, gronden en erven te Leiden. Deze pachten waren verschuldigd aan Jonkheer Wolfaert Albout Adriaenszoon, Leenman der grafelijkheid van Holland. De rekening loopt over de jaren 1568, 1569 en 1570. Prof. Blok veronderstelt in zijn Geschiedenis eener Hollandsche Stad in de M.E., dat geheel oud-Leiden grafelijk bezit is geweest en zegt, dat aan de zuidzijde van de Vollersgracht of Langegracht, zich uitstrekkend naar de Pieterskerk, twee grafelijke hoeven met erven gelegen waren, grenzend aan het begijnhof. De eigenaar van genoemde pachten nu, is een leenman der grafelijkheid; allicht laat zich dit bezit aldus verklaren, dat deze leenman, zij het dan niet onmiddellijk, deze pachten uit handen van den graaf heeft ontvangen. De veronderstelling van Prof. Blok wordt door deze rekening, voor een gedeelte der stad als waarheid bevestigd. Het begijnhof is voor het erf, waarop haar kerk en alle huizen of „cameren” staan in 1568 36 s. en 6 pen. verschuldigd en voor het patershuis en erf, welke gelegen zijn aan het St. Pieterskerkhof en zich uitstrekken tot aan het Rapenburg, 30 st.

De geschiedenis vanaf het ontstaan der begijnen

PLATTEGROND VAN HET ST. AGNIETENBEGIJNHOF

Uit: Dr. W. Pleyte, Leiden voor 300 Jaren en Thans.

hier ter stede kunnen we niet construeeren. Het zal te Leiden gegaan zijn als elders: aanvankelijk vormden de begijnen nietaanstondsgeordendegemeenschappen, maar de vereeniging in een begijnhof en gebonden aan algemeene regels is pas later ontstaan. Er bestaan dus geen geschreven bronnen uit dien eersten tijd, toen de begijnen afzonderlijk, als op zichzelf staande personen optraden. De oudste bron, welke ik heb kunnen vinden, is van den 17den Juli 1293. Zij bewijst, dat het hof reeds vóór dezen datum bestond. Schout en schepenen stellen dan met de magistra of meesteres van de „Curie Begghinarum in Leiden” eenige bepalingen vast aangaande het eigendomsrecht der begijntjes op de door haar bewoonde huisjes van het hof. De voornaamste bepaling is wel, dat niemand van buiten het hof, dus geen begijntje zijnde, in het huis of in de bezittingen van de overledene in erfrecht mag opvolgen, De meesteres zal met de vroegste begijnen over het huis en de bezittingen na overlijden der eigenares beschikken. Het begijntje mag niet testeeren, noch beschikkingen maken als gift onder de levenden; alzoó kan zij haar huis noch legateeren, noch schenken. Wanneer een begijntje wegens klaarblijkelijke ongehoorzaamheid van het hof verwijderd wordt of uit vrijen wil vertrekt, zal zij geen rechten meer op haar huis mogen laten gelden, maar het valt terug aan het hof. Verder belooft de meesteres, dat zij geen begijntjes zal aannemen, tenzij van haar de belofte verkregen is, het hof volgens dit statuut te dienen.

Dit statuut is in den loop der tijden eenige malen

gewijzigd, wat uit de volgende geschiedenis van het hof zal blijken.

Het hof werd bestuurd door een magistra of meesteres, die om de twee jaar op 1 Augustus aftrad, op welken datum de rekening van het finantieel beheer werd gedaan ; in 1584 blijkt het hof bestuurd te worden door twee meesteressen en den pastoor. Wat den pastoor betreft, besliste bisschop David van Bourgondië in 1465, dat de tijdelijke confessor of pastoor der begijnen niet bevoegd zou zijn een ander tot plaatsvervanger aan te stellen. Eenige vroege maagden, die waarschijnlijk de oudste waren en gekozen werden door de gezamenlijke begijnen, traden tezamen met de meesteres op bij het nemen van belangrijke besluiten. Het hof stond onder bescherming en toezicht van schout, schepenen en raad der stad. Het bestuur loste alle onderlinge geschillen der begijntjes op, waaraan deze verplicht waren zich te onderwerpen, zonder hulp van buitenaf in te roepen. Wordt een begijntje door personen van buiten het hof in rechte aangesproken, dan trad het bestuur als bemiddelaar voor haar op en had zij zich aan de getroffen overeenkomst te houden. Vergreep zij zich aan de statuten of hield zij niet de door haar afgelegde geloften, dan stond zij gelijk aan een wereldlijk persoon, want in dat geval behoorde zij niet meer tot de gemeenschap der begijnen. In 1584 wordt aan de twee meesteressen door het Stedelijk Bestuur uitgebreide macht toegekend. Zij mogen dan alle goederen **regeeren** en administreeren, betaling doen van alle lasten, welke op het hof drukken, na ontvangen

ordonnantie van het Gerecht. Zij worden gemachtigd de arme begijntjes te onderhouden, de landen, behoorende aan het hof, in het openbaar te verhuren, ten overstaan van een regent, benoemd door de stedelijke overheid. Ter nadere verklaring dient te worden gezegd, dat in 1584 het hof niet meer een immuniteit was, als ik het zoo mag uitdrukken, maar ingevolge de reformatie, evenals alle kerkelijke goederen, gesaeculariseerd was; het werd toen toegewezen aan de stad, waardoor het optreden van een regent, aangesteld door het gerecht, noodzakelijk geworden was.

Om als begijntje aangenomen te worden moest men minstens 16 jaar oud zijn, van onbesproken levenswandel en gezond van lijf en leden. De pastoor had bij de aanneming het recht van credo en veto. Het te ontvangen begijntje moest 1 of $1\frac{1}{2}$ jaar op het hof vertoeft te hebben of anders uitgedrukt, gedurende dezen tijd novice geweest zijn, vóór zij hare geloften mocht afleggen. Zij was de magistra van het hof gehoorzaamheid en onderdanigheid verschuldigd en moest alle diensten verrichten, welke men haar oplegde, doch haar werd niet toegestaan naar functies op het hof te solliciteeren. De arme begijntjes werden door het hof onderhouden, ook wat haar kleding betrof; het eenige bezit, waartoe zij verplicht waren, was een bed met toebehooren. Zij vonden haar woonplaats in het zoogenaamde groote huis, waar meerdere begijntjes vertoeften, zonder ooit eenig recht hierop te verkrijgen.

Anders was het met de beter gesitueerden gesteld.

Deze kochten meestal een éénstedige of de helft van een tweestedige woning; een eenstedige woning bood plaats voor een begijntje, een tweestedige voor twee. Op het hof, dat ruim 40 huizen telde, waren slechts 2 of 3 meerstedige woningen. De bemiddelden bekostigden zelf hun kleeding en droegen jaarlijks f 8.— voor den kost bij. De bewoonsters hadden dus een gemeenschappelijke keuken.

20 October 1421 nemen schout, schepenen en raad van Leiden de begijntjes in stadshoede aan en verklaren haar vrij van schot en ongelden. Nauwkeurig worden de kleeding en levensregels voorgeschreven. Het voornaamste kleedingstuk, wanneer de begijntjes zich buiten het hof begaven, was de falie; dat was een mantel, afhangende tot op den grond en is later als rouwmantel in gebruik gekomen bij gewone burgeressen. Het hoofd was bedekt door een huif of kap, waarschijnlijk van wit katoen, zooals ze in België door de begijntjes gedragen wordt. De kleeren mochten geen knoopen hebben, alleen aan de mouwen; zij mochten niet genaaid zijn met zijde; en zijden of palmaten huiven dragen was verboden. Palmaat is een soort zijde. In dit verband werd verboden zijdewormen te houden, welke zijde of palmaat spinnen. Het haar moest zoo kort gedragen worden, dat men het niet kon vlechten. In den winter was alleen een pels van schapen- of konijnenvacht toegestaan. Ook het schoeisel was van den grootsten eenvoud. Plompe zwarte schoenen, met touw of riemen dichtgebonden en vooral niet gemaakt van „verkeerd

leer", dat is, wat wij tegenwoordig peau de suède noemen, of zeemleer.

Een muil met houten zool en bovenstuk mocht alleen binnenshuis gedragen worden. Op straat zal dit kleedingstuk voor het stille en bescheiden begijntje te veel gerucht gemaakt hebben.

Borduurwerk en andere fraaie handwerken maken was slechts toegestaan voor den dienst Gods en zeker niet voor „hovaerdien". Het gebruik van „oersbilsen" dit is een geurend kruid was verboden.

Blijkt uit de voorschriften betreffende de kleeding al, dat het begijntje in dit opzicht niet in het minst haar eigen smaak kon laten gelden, des te meer komt dit nog uit in de haar opgelegde levensregels. Elke aanraking met de wereld buiten het hof moest zooveel mogelijk vermeden worden. Zij mocht geen koopmanschap drijven, jaarmarkten bezoeken, of op de markt met koopwaar vertoeven; zooals ik in mijn inleiding al zeide, werd door het stadsbestuur zorgvuldig gewaakt tegen concurrentie van de begijnen met de gilden, vandaar de volgende bepaling, dat zij geen wollen lakenen mochten bereiden, noch draperieren zouden, dan voor eigen gebruik. Bedelen mocht niet plaats hebben.

Een poortzuster hield zorgvuldig aantekening van het komen en gaan der bewoonsters van het hof. Alleen het uitgaan om vleesch, visch, bier of brood te koopen, zonder toestemming, was geoorloofd. De meesteres had de beslissing over het al of niet uitgaan der zusters; de poort werd gesloten, als men „nachtflicht klept", ieder moest dan thuis zijn. Van

huis gaan om te gaan waken, bruiloft te vieren of een begrafenis bij te wonen werd niet toegestaan.

Natuurlijk was in de eerste plaats een bezoek van mannen op het hof zoo goed als uitgesloten, slechts een heel enkele maal en dan nog wel met nadrukkelijke toestemming der meesteres mocht iemand van het sterke geslacht bij een begijntje te gast komen. Een tikje meer vrijheid bestond er tegenover een wereldlijke vrouw; toch zag men ook haar liever gaan dan komen ; in ieder geval moest conversatie met haar zooveel mogelijk vermeden worden. Getrouwde vrouwen mochten in geen geval, gedurende het leven van haar echtgenoot, op het hof wonen en verloofden werden niet opgenomen. Gasten waren slechts met verlof toegestaan. Van vroolijk feestvieren was geen sprake; een huwelijk bewerken of een bruiloft vieren op het hof, waren de ergste dingen, welke de begijntjes wel konden bedrijven. Het voor elkaar borgspreken was verboden.

De hoogste levensvoorwaarde dezer vrome vrouwen was, zooals het in het statuut van 1421, gegeven door hertog Jan van Beyeren is omschreven, eerlijk, zedelijk, vreedzaam en geestelijk hun weg te gaan, zonder zich te mengen in wereldlijke zaken. Zoodra iemand twistziek optrad, werd zij van het hof verwijderd. Hier treedt weer het groote verschil tusschen non en beginn op den voorgrond. De eerste is levenslang gebonden, de tweede kan in de wereld terugtreden.

Het begijntje had zich in de eerste plaats bezig

te houden met het vervullen harer kerkelijke plichten, welke niet alleen uit het bezoeken der kerk op gewone tijden bestonden, maar ook in het verrichten van memoriediensten of jaargetijden voor de overledenen, die haar zulks bij testament of op andere wijze hadden opgedragen en waarvoor zij een vaste vergoeding ontving. Deze memoriediensten hadden voornamelijk plaats in hun eigen kerkje, dat temidden hunner woningen stond en omstreeks 1450 was gebouwd, want in dat jaar ontvingen zij 20 pond van de stad als tegemoetkoming in den bouw hunner kerk; de diensten hadden ook wel plaats in de Pieterskerk.

De tweede taak, welke haar ledigen **tijd** moest vullen was het opvoeden van meisjes boven de 12 jaar, voor wie sedert 1478 12 gulden per jaar werd betaald. Elk begijntje mocht slechts **één** meisje opvoeden. De opvoeding bestond in het **leeren** van goede manieren, het aankweken van godsvrucht, **leeren** handwerken, lezen en schrijven.

Verschillende bepalingen regelden het erfrecht der bezittingen. Het eerste stuk, dat wij hierover raadplegen is van 17 Juli 1293, wat reeds besproken is. In het kort samengevat ontzegt het aan de begijnen alle recht van testeeren of beschikkingen maken en bij overlijden vervalt haar huis geheel aan het hof.

Een nieuwe regeling werd gemaakt in 1348 door schout, gemeene schepenen en raad; nu echter wat voordeeliger voor de eigenares. Het bij overlijden open gevallen deel van het groote huis, dat voornamelijk door minvermogende begijntjes bewoond

werd, viel terug aan „den gemeenen gezelschappe”, zooals het genoemd werd, d.w.z. het hof. De begijntjes, die een huisje bezaten, konden dit aan een eerlijke jonkvrouw of weduwe verkoopen, indien de gezamenlijke jonkvrouwen deze dame waardig keurden haar medebewoonster te worden.

Toen hertog Jan van Beyeren Leiden in 1421 in handen kreeg, nadat hij Jacoba op den Burcht belegerd had, nam hij de begijnen in zijn hoede aan en gaf haar een statuut. Hij bepaalde daarin o.a., dat de testamenten van de begijnen, en wel die, waarin zij roerende goederen aan de kerk, het hof of de jonkvrouwen legateeren, bondig zullen zijn.

Op den 16den April 1478 komt, behalve andere bepalingen, het eigendomsrecht weer ter sprake. Het begijntje, dat het hof verlaat, wordt toegestaan alles mede te nemen, uitgezonderd haar beste falie, haar beste bovenste kleet en haar beste kaproen of kap. De personen, die in het groote huis sterven, zullen alle roerende goederen aan het hof nalaten, $\frac{2}{3}$ ten behoeve van het hof en $\frac{1}{3}$ voor de kerk. Renten en onroerende goederen, welke het begijntje buiten het hof bezit, zullen vererven op haar erfgenamen. Intusschen schijnt het na 1478 en voor 1539 veranderd te zijn, want 19 December 1539 aanvaardden 2 begijntjes bij hun intrede de bepaling, dat, wanneer zij van het hof verwijderd worden of sterven de h e 1 ft van haar huis en erf, dat zij op het hof bewonen, aan het hof vervalt en de h e 1 ft aan hun erfgenamen. Een ordonnantie van 6 Oct. 1583 releveert de gebruiken, welke, zooals men het daarin uitdrukt „van

outs geweest ende gebruyct (zijn) op 't Falyde begijnhof". Deze ordonnantie maakt onderscheid in het erfrecht van één en meerstedige huisjes. Het éénstedige vererft geheel op het hof, het twee- of meerstedige slechts voor de helft. Verkoopt een begijntje de helft van een tweestedig huis, dan vervalt na het overlijden van beide bewoonsters het huis geheel aan het hof; verlaat het begijntje het hof, dan verbeurt zij haar rechten als ware zij gestorven. Zij testeerde in bijzijn van de regeersters of bewaarsters van het hof voor een notaris en den confessor, later ook wel alleen voor een notaris.

In boven besproken ordonnanties wordt steeds melding gemaakt van verwijdering van het hof. Welke misdrijven moest het begijntje wel begaan om deze schande te moeten ondervinden. Het besluit tot verwijdering werd genomen door de meesteres, **tesamen** met de vroede maagden. Aan het begijntje werd de samenleving op het hof ontzegd, wanneer zij zich vergreep aan de statuten; diensten, welke haar opgedragen waren, weigerde te verrichten; ongehoorzaam was aan het bestuur; tot een andere geloofsovertuiging overging, al was het dan ook om haar leven te verbeteren en hoe streng dat geloof ook mocht zijn; ook wanneer zij een zware ziekte kreeg, als „lazarije endeverwoetschip"(d.i. pestziekte en krankzinnigheid) binnen vijf jaar na haar intrede in het hof, en wanneer zij zich in rechten, hetzij wereldlijk of geestelijk verweerde. Terugkeer op het hof na de bedreven zonden was ten eeuwigen dage uitgesloten.

Zoo waren de toestanden op het begijnhof in den

bloeitijd, maar met het doordringen der reformato-
rische beginselen was ook het bestaan der begijn-
hoven voor goed aangetast. De beeldenstorm ver-
woestte talrijke hoven en verdreef de begijntjes.
In Frankrijk verdwenen de begijnhoven geheel, in
Duitschland werden zij een prooi der ontaarding,
terwijl zij in België in stand bleven en na herstel
van de geleden rampen zelfs aanmerkelijk in bloei
toenamen, Maar in Nederland, zooals ik reeds op-
merkte, bewerkte de hervorming hun ondergang;
slechts te Amsterdam en Breda bleven zij gehand-
haafd, doch in de meeste steden ondergingen zij het
lot der kloosters en werden stadseigendom, wat ook
te Leiden het geval was. Wat deze ommekeer voor
het Agnietenbegijnhof beteekende, vinden wij uitge-
drukt in eenige besluiten van schout, burgemeesters
en gerecht. Den 6en October 1583 werd, behalve
aangaande het recht van eigendom, een besluit ge-
nomen betreffende de kerk; deze zou op kosten der
universiteit met pannen gedekt worden, omdat zij
het gebruik van deze kerk had verkregen. Sinds 1577
was de hoogeschool in de begijnenkerk gevestigd;
in 1581 vond de verhuizing plaats naar het klooster
der Witte nonnen, de tegenwoordige hoogeschool,
maar de anatomische lessen en het anatomisch kabinet
bleven in de kerk gevestigd.

Een besluit van den 25en Februari 1586 was het
resultaat van een rapport, uitgebracht door den stads-
secretaris Jan van Hout, na overleg met de stads-
advocaten. Hierin vinden we, dat de begijntjes, die
nog op het hof wonen, levenslang in haar huisje

mogen blijven; de woningen der overleden begijntjes zullen door de gecommiteerden der stad voor de stadsgetimmerten, na ontvangen bewijs der burge-meesters, worden verhuurd. En opdat de stad een schooneren aanblik zal verkrijgen en de huizen beter mogen worden verhuurd, zullen vensters en deuren worden gemaakt aan de straatzijde in de huizen, welke gelegen zijn aan de Kloksteeg, het Rapenburg of Steenschuur, en onbetwist eigendom der stad geworden zijn. Den 29en December 1586 wordt nadrukkelijk bepaald, dat het begijnhof bestemd wordt ten dienste van de Universiteit en uitsluitend aangewezen als woonplaats voor lidmaten der hoogeschool, die door het Gerecht vergunning verkregen een huis op het hof te **koopen**. Personen, die buiten de Universiteit stonden en ook geen begijntje waren, moesten het hof verlaten, zoodra hun huur geeindigd was. Eigenaardig is, dat het stadsbestuur geheel op het standpunt van het oude begijnhof bleef staan, wat de eigendom der huizen betreft. Een voorbeeld hiervan moge ik vermelden. In 1587 werd een huis op het hof aan **prof. Heurnius** hoogleeraar in de geneeskunde, en zijn vrouw verkocht „tot beider leven”. Het huis zou vrij weer aan het hof, hier dus aan de stad, terugkomen, indien Heurnius kwam te overlijden of bij zijn vertrek; ook, indien zijn vrouw hem mocht overleven, na haar dood, vertrek **of** tweede huwelijk.

Het bestuur van het hof berust nu bij regenten, aangesteld door de burgerlijke overheid. Het **dage-**lijksch bestuur echter was den 5en Juli 1854 in

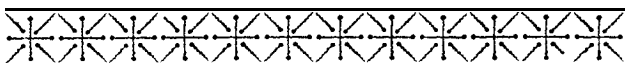
handen gelegd van twee begijnen, n.l. Petronella van Oostrum en Fijtgen Cornelis Jansz. van Schengen. Zij waren gemachtigd tot de administratie der goederen, het onderhouden der arme begijntjes en het verdeelen der inkomsteu van het hof, welke niet noodig waren voor de begijntjes, onder de stadsarmen volgens aanwijzing van het Gerecht.

Zoo sleepte het vervallen hof zijn bestaan voort tot na den dood van het laatste begijntje. Den 20en Aug. 1761 werd door de Grootte Vroedschap besloten 24 huizen van het hof te verkoopen op voorwaarde, dat de koopers geen nering zouden uitoefenen, waardoor lichtelijk brand zou kunnen ontstaan, wat groot gevaar zou opleveren voor 's Lands Bibliotheek, welke in de kerk bewaard werd; ook het verrichten van luidruchtige ambachten werd verboden, omdat in de kerk nog enkele colleges gegeven werden. Het huis van den portier werd niet in veiling gebracht; hij bleef in functie en volgens besluit van burgemeesters en regeerders van den 22en Mei 1670 moest hij de poort, des winters avonds om 10 uur des 's zomers om 11 uur, sluiten. De portier had nog steeds te letten op het uitgaan der bewoners na sluiting der poort. Den 31en October 1761 zijn 22 huizen verkocht.

De kerk is in den loop der jaren voor verschillende doeleinden gebruikt geweest. Van 1577 tot 1581 was zij hoogeschool; na de verhuizing der Universiteit bleven de anatomische lessen hier gevestigd, terwijl een anatomisch kabinet en vele ethnographische voorwerpen ook een plaatsje vonden. De Waalsche gemeente hield hare godsdienstoefeningen van 1581

tot 1582 in de begijnenkerk. Den 1en Maart 1591 werd zij als bibliotheek aangewezen; de bibliotheek der Universiteit is vanaf dat jaar tot 1820 toe in de onveranderde kerk aanwezig geweest. Het voorste gedeelte gelijkvloers deed dienst als schermschool en voor het geven van lessen in wiskunde. In 1644 verkreeg de Engelsche kerk vergunning haar godsdienstoefeningen in een gedeelte van dit gebouw te houden, van welke vergunning zij tot 1807 gebruik heeft gemaakt.

ANNIE VERSPRILLE

Een grafsteen van den **Jare** 1496.

Bij het verrichten van graafwerk in het perceel Hoogstraat, hoek Ouden Rijn, waar het **kleeding-**magazijn : „De Faam” zal worden gevestigd, is een grafsteen te voorschijn gekomen, waarop in gotisch schrift gebeiteld staat:

„Hier leyt begraven Fye, meester Phillips Bartholomeesz. medicus dochter **ende** starf int **jaer** ons Heren MCCCCXCVI op sint Laurijs avont; bidt voir die ziel”.

Het is mogelijk iets naders te vernemen aangaande mr. Phillips Bartholomeeszoon. Het Leidsche **Poor-**terboek vermeldt, dat „**Phillips** Bertelmeesz.” als poorter ontvangen is den **21sten** Februari 1452. In hetzelfde jaar komt „**Phillips** Bartholomeesz.” voor als bezitter van een **vicarie** in Sint **Pancras-** of Hooglandsche kerk. Als zoodanig wordt hij ook genoemd in 1469 en wel met toevoeging van dezen titel: in medicinis doctor.

Deze nadere aanwijzing is belangrijk, want hieruit blijkt, dat hij dokter was in de medicijnen. Nogmaals

Ich leg begreuen die amechen
Wylke Katholiken indien
dachten enghen mit rechte
nemen in een recht en hiet leuen
eniet byde den die zui

wordt „meester Phillips Bartholomeesz.” vermeld in 1493 als mede-executeur-testamentair van Marie Claes Hugenz. dochter, echtgenoot van Dammaes Symonsz.

In aanmerking nemende, dat de Leidsche bronnen uit de genoemde periode zeer schaarsch zijn, is het nog als buitengewoon te achten, hetgeen uit eeuwenoude schrifturen opgediept kon worden. Eenigszins is ons de persoon van Phillips Bartholomeesz. bekend geworden. Toch zou het een grootere voldoening geweest zijn meer van dezen doctor in de medicijnen te hebben kunnen opsporen.

Van zijn dochter Fye is niet anders bekend dan hetgeen haar grafsteen vermeldt; het is niet veel meer dan haar sterfdatum: „sint Laurijs avont,” dat is de 9de Augustus, 1496.

De vraag ligt voor de hand: hoe is deze grafsteen te dezer plaatse te verklaren? is hier een begraafplaats geweest?

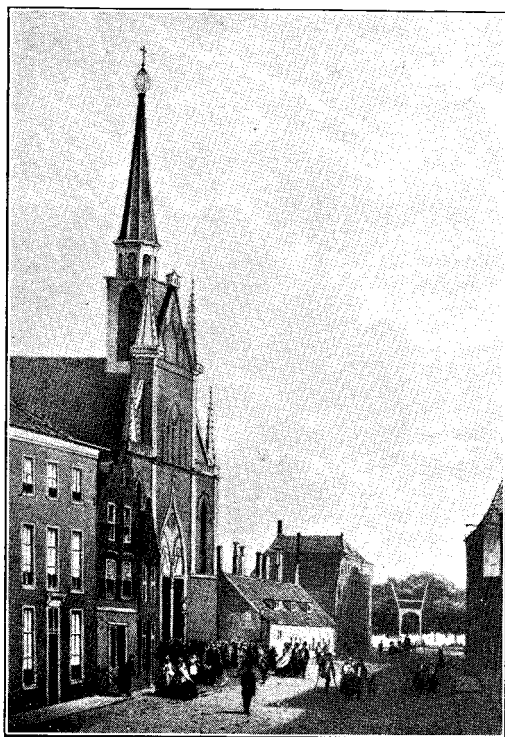
Inderdaad is dit het geval. Hier stond eenmaal een kapel, welke aan den Burggraaf toebehoorde. Het bovengenoemde perceel was een deel van het oude terrein van den Burcht. Deze particuliere kapel met het erf gaf burggraaf Dirk, Heer van Wassenaer, den 13den Juli 1376 ten gebruike van de vischverkoopers van Leiden. De begrenzing van dit erf, waarop de kapel stond, wordt door van Mieris aldus omschreven: aan de oostzijde begrensd door het gebied van den Burggraaf; aan de zuidzijde door den Rijn, n.l. den Nieuwen Rijn; „op die Zootwestzijde die stede van Leyden” n.l. de Vischbrug en de Hoogstraat „ende

aen die noirtwestzide die ghemienne brugghe” n.l. de sint Jansbrug.

Al spoedig bleek, dat het bezoek aan deze kapel, gelegen op grond van den Burggraaf, door de vischverkoopers, die onder de parochie van sint Pieter woonden, nadeel opleverde aan den pastoor van de Sint Pieterskerk, waarom het in 1383 verboden werd en een nieuwe kapel werd opgericht, aan den anderen kant van den Rijn, tusschen de Vischmarkt en de Maarsmansteeg, hebbende de Kapelsteeg ten zuidwesten. Deze Vischkapel is in Juni 1567 afgebroken.

De kapel op des Burggraven grond bleef na 1383 bestaan en blijkens den grafsteen werd zij nog in 1496 als begraafplaats gebruikt.

J. W. VERBURGT.

R.K. KERK VAN O.L. VROUWE HEMELVAART
aan de Haarlemmerstraat

De Mon Père Kerk te Leiden.

Al is de Mon Père-kerk of kerk van Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart eene vrucht van de missie der Fransche ongeschoeide Carmelieten en alzoo een planting uit den vreemde, toch is haar stichter geen vreemdeling voor Leiden, doch zelfs uit haar midden voortgekomen.

Aanstonds noem ik zijn naam: Abraham Bertius, in onze stad geboren den 15den Maart 1610, zoon van Petrus Bertius en van Maritgen Cuchlinus. Zijn vader was een bekende persoonlijkheid, niet alleen als rector der Latijnsche school en daarna, sedert 1606, als regent van het Staten-College, waar studenten in de theologie hun huisvesting en opleiding verkregen, van welk internaat hij sedert 1593 het onderregentschap had waargenomen, maar vooral heeft hij zich leeren kennen als een strijdlustig Arminiaan, in welke levensperiode hij, behalve genoemd regentschap, ook het ambt van buitengewoon hoogleeraar in de zedekunde bekleedde, totdat hij in 1614 tot gewoon hoogleeraar werd benoemd. Door de Dordtsche synode als hoogleeraar afgezet,

richtte hij zijn blik naar Parijs, waar hij zich vestigde en door den Franschen koning Lodewijk XIII als koninklijk aardrijkskundige werd aangesteld. In den jare 1620 ging hij tot de Roomsch-Katholieke Kerk over, één jaar later door zijn vrouw en kinderen hierin gevolgd, die uit Leiden naar Parijs overgekomen waren.

Zijn zoon Abraham nam in 1627 het ordekleed der ongeschoeide Carmelieten aan onder den klooster-naam van Petrus a Matre Dei. Maar hij zou niet steeds in Frankrijk blijven, want het was zijn wensch eens te mogen arbeiden in Holland, zijn vaderland, tot uitbreiding van den Roomsch-Katholieken godsdienst. Daartoe werd de stoot gegeven door zijn broeder, Joannes Bertius, die den 18den Juli 1632 zijn plechtige gelofte had afgelegd bij zijn opname in dezelfde orde als Abraham, onder den naam van Pater Caesar de Bonaventura. Joannes schreef aan zijn broer, dat er een arbeidsveld te bewerken was, geheel naar zijn wensch.

Dit arbeidsveld was gelegen te Leiden. De Franschen en Walen aldaar waren van biechtvaders en predikers van hunne natie verstoken. De bediening onder hen werd door den Apostolischen Vicaris de la Torre, Aartsbisschop van Ephese, aan Petrus a Matre Dei opgedragen, welke deze gaarne aanvaardde. Den lastbrief hiertoe ontving hij te Nancy, toen hij daar tijdens de vasten preekte. Zoo werd hij de eerste pastoor in de statie der Fransche Carmelieten te Leiden en wel in den jare 1654, terwijl zijn broeder Caesar de Bonaventure de eerste was,

die een dergelijke **statie** te 's-Gravenhage sedert 1649 bediende.

Abraham Bertius overleed den 4den October 1683 in den ouderdom van 74 jaar. Hij schreef vele werken, waarvan de voornaamste zijn een geschiedenis van de missie der **ongeschoeide Carmelieten** in Holland, verschenen in 1658 in het Latijn, en het leven van vele Carmelieten, uitgegeven in 1670, in het Fransch. Van den Reverendus Petrus a **Matre Dei** of Abraham Bertius hangt in de pastorie aan de Oude Vest een portret in olieverf; de pastoor is gezeten in een leuningstoel, gekleed in albe — lang, wit priestergewaad — met zwarte stoel, op het hoofd een zwart mutsje en een rozenkrans in de hand.

Op hem volgde in 1683 Firminus de Sancta Maria, die den 19den December 1687 overleed en wiens portret in **olieverf**, met vele andere, aanwezig is in de groote zaal van de **pastorie**. Blijkens het **doopboek** doopte deze pastoor in zijn korten tijd van bediening 326 kinderen.

Reeds den 18den Februari 1688 werd de ledige plaats vervuld door Angelus Darnault ab omnibus **Sanctis** geheeten. Hij overleed den eersten November 1726, na een ziekte van veertien dagen; ook zijn beeltenis in olieverf is in genoemde pastorie, wier zaal den naam van portretgalerij verdient.

De eerwaarde Père Paulus Simon Desmartins — zijn kloosternaam was Paulus Simon a Sancto Josepho —, missionaris in den Haag, werd nu geroepen om op te volgen, maar de Leidsche

magistraat gaf hiertoe pas toestemming met Pasohen van den jare 1727. Drie en dertig jaren heeft hij den herdersstaf gevoerd over de statie der Franschen en Walen en overleed in 1760. Ook zijn geschilderde afbeelding prijkt in de portretgalerij.

Van 1760 af tot 1763 is de plaats niet door een vasten pastoor bezet geweest, in welk jaar Thomas Houbé benoemd werd. Deze Thomas, genaamd a Sancto Angelo, werd verplaatst naar Amsterdam; zijn herinnering wordt bewaard door twee portretten: een miniatuur, geschilderd door Cornet, en een silhouet.

Zijn plaats werd in 1784 ingenomen door Hubert Marie Claude Nicou. Deze heeft zijn bediening niet tot zijn dood kunnen uitoefenen, maar moest in 1808 zijn emiritaat nemen. Den 10den Augustus 1818 is hij overleden, in den ouderdom van ruim 75 jaar; een paneel met zijn geschilderd portret voegt zijn herinnering bij die zijner voorgangers. Hij was de laatste der Fransche Carmelieten.

De tot dusverre genoemde pastoors waren steeds afkomstig uit het klooster der ongeschoeide Carmelieten, dat gevestigd was in de rue de Vaugirard te Parijs. Tijdens de Fransche revolutie werd ook dit klooster verwoest en zulks had ten gevolge, dat de overkomst dezer Fransche Orde-geestelijken moest eindigen. De kerk Mon Père werd nu door andere Roomsche priesters bediend.

Tot op deze dag heeft de naam „Mon-Père-kerk” stand gehou'den; hij is voortgekomen uit het gebruik der Fransche orde-priesters, die zich lieten

toespreken als: Mon Père, al spraken zij zelf ook Hollandsch. Aan de statie der Franschen en Walen in de periode der ongeschoeide Carmelieten herinnert ook de naam: Le Soleil d'Or, de Vergulde Zon, voor de Roomsch-Katholieke Fransche kerk, welke thans kerk van Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart heet.

Zoo is dan duidelijk geworden, waarom de Carmeliet Hubert Maria Glaudius Nicou in 1808 opgevolgd werd door een Benedictijn, pastoor Carolus Bertinus de Ram. Gedurende 24 jaren is deze Pastoor der Roomsch-Katholieke Fransche kerk in de bediening geweest en den eersten Juni 1832 ontslapen, in den ouderdom van 69 jaar en 3 maan'den. Behalve een portret in olieverf wordt van dezen priester een miniatuur door Verhagen en een steendruk in de pastorie bewaard.

De eerste seculiere priester was Arnoldus Te Mey, geboren te Delft den 28sten April 1798. Hij begon zijn pastoralen arbeid in de Parochie van Maria Hemelvaart in 1832 en overleed te Leiden den 30sten Juli 1863. Hij is afgebeeld in olieverf, gezeten in een rooden leuningstoel aan tafel; als achtergrond dient de voorgevel van de kerk, welke tijdens zijn bediening in den jare 1838 is gebouwd ter plaatse van het vorige bedehuis en den 19den November 1839 is ingewijd.

Met Monseigneur Joannes Bots wordt de naam van een deken genoemd, nog voortlevend in de dankbare herinnering van het tegenwoordig geslacht. Hij, in 1848 tot priester gewijd, sedert 1855 pastoor te Vlissingen, begon in 1863 zijn dienstwerk

in de parochie van Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart en werd in 1889 benoemd tot deken van het 'deca-naat Leiden. Hij ontving de onderscheiding van geheim kamerheer des Pausen. Hij heeft veel verdienste o.m. wegens zijn buitengewone zorgen, be-steed aan de jongensschool aan de Pelikaanstraat, toen Bakkersteeg, en als stichter der Heilige Fami-lie-Congregatiën. Den 22sten April 1898 vierde hij onder groote belangstelling zijn gouden Priester-jubileum, bij welke gelegenheid hij tot Ridder van de Oranje-Nassau-orde werd benoemd.

Vele bewijzen van belangstelling mocht hij onder-vinden. Zijne oud-kapelaans met de geestelijken zijner familie boden den jubilaris zijn portret aan, geschilderd door den jongen kunstenaar Theo Mol-kenboer. De Deken-Pastoor had toen den leeftijd van 73 jaren bereikt. Bovendien hangt in de zaal der pastorie aan de Oude Vest zijn conterfeitsel in crayon, vervaardigd door pastoor Dirksen, zijn oud-kapelaan. Deken J. Bots overleed in 1901 en werd opgevolgd door den bekenden Deken Petrus Laurentius Dessens.

Bij diens Gouden Priesterfeest, gevierd den 15den Augustus 1924, bood de Geestelijkheid van het Decanaat Leiden aan Deken P. L. Dessens zijn por-tret aan in olieverf, geschilderd door J. Jos. van Grieken; de Deken is gekleed in kanunnikenge-waad. Hij overleed den 30sten November 1929 en zijn waardige persoonlijkheid leeft bij Katholiek Leiden voort in dankbare waardeering.

Ook de tegenwoordige pastoor, Antonius Hen-

ricus Maria Josephus Homulle bekleedt het ambt van Deken. Geboren den 14den Maart 1879 te Amsterdam, ontving hij 16 Augustus 1903 de priesterwijding en na van 1903 tot 1905 in de parochie van Limmen gearbeid te hebben als kapelaan, werd hij benoemd tot leeraar aan het Seminarie Hageveld te Voorhout, welk ambt in 1923 verwisseld werd met dat van pastoor te Velsen-Noord, vroeger Wijkeroog geheeten. Den 7den December 1929 werd hij benoemd tot Deken van Leiden en tot Pastoor van de Parochie van Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart en den 22sten December volgde de installatie door den Zeer Eerwaarden heer Joannes Cornelius Florentius Jansen, Deken van Zoeterwoude.

Op gevaar af mij aan de beschuldiging van dorheid bloot te stellen, noopte toch de wensch, volledig te willen zijn, om de reeks der priesters in haar geheel te geven. Ook de schilderij-verzameling in de pastorie behoeft nog eenige aanvulling.

Vermeld moeten worden een stal van Bethlehem, geschilderd door J. de Wit en een landschap door den Rotterdammer Abraham van Rand, geboren in 1603, beide in olieverf. In de zaal is nog alleszins bezienswaardig een interieur van de kerk, gevormd door inlegwerk van verschillende houtsoorten en glazen van paarlemoer, vervaardigd door den Leidenaar C. J. Speet. Merkwaardig is ten slotte een paneel met de beeltenis van Vincentius Stalpart of Vincentius a Sancto Ludovico, op den leeftijd van 54 jaren, in Carmelieten-gewaad. Deze Eerwaarde Pater was als zendeling werkzaam te Leiden, kort

voordat Abraham Bertius aldaar zijn arbeid begon.

Reeds heeft het portret van Pastoor Arnoldus Te Mey ons de kerk laten zien, gebouwd in zijn tijd, in gothischen stijl, naar het plan van den Leïdschen architect Th. Molkenboer, die ook de bouwmeester was in 1835 van de kerk van Onze Lieve Vrouwe Onbevleete Ontvangenis en in 1836 van de kerk van den H. Petrus. De Mon Père-kerk werd vergroot tijdens Deken J. Bots.

Het interieur vereischt eene nadere beschrijving. Het hoofdaltaar wordt geflankeerd door kleine altaren waarvan het eene gewijd is aan Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart en het andere met de beeltenis van den H. Joseph prijkt. De gebeeldhouwde preekstoel, uit het begin der negentiende eeuw, met een sierlijke trap en kap, is het kunstwerk van den beeldhouwer Veneman van 's-Hertogenbosch, die ook de maker is van het meesterlijk orgelfront. Eveneens is uit genoemde stad het schoon klinkend orgel afkomstig, gemaakt door Vollebregt. De kostbare communiebank herinnert aan het gouden Priester-jubileum van Deken Joannes Bots, hem aangeboden door zijne parochianen. Zij is een werk uit de ateliers van de heeren Snickers en Margry te Rotterdam en bestaat uit verschillende soorten van het fijnste marmer, terwijl het ajour gedeelte met koperwerk is versierd.

Wat de kerkelijke paramenten betreft, moet gewezen worden op een kostbaar rood driestel (kazuifel met twee dalmatieken), koorkap en velum,

uit de ateliers van Leo Peters te Venlo, een geschenk der parochianen bij het gouden Priesterfeest van Deken Dessens en evenzoo op een zwart driestel met koorkap, uit dezelfde ateliers, een geschenk aangeboden aan Deken Homulle.

Ook is bezienswaardig een capsula in sarcophaagvorm, van palissanderhout, beslagen met nieuw zilver, ter plaatsing van de kelk met Ons Heer op Witten 'Donderdag en Goeden Vrijdag, een geschenk van een der parochianen. Het is werk uit de ateliers van Brom, evenals de doopschaal.

Van 'de drie (kelken is de belangrijkste de verguld zilveren, met drijfwerk op den voet. Hij is een „geschenk der drie kinderen van wijle Mr. Jacob Versyden van Varick heer van Zyll aan de kerk der Fransohe Paeters Carmeliten op de Haerlemmerstraet binnen Leyden anno 1761", zooals de inscriptie zegt.

De kunstig bewerkte Smyrna looper, welke dient voor het priesterkoor, is een geschenk der eerwaarde zusters der meisjesschool in de Bakkersteeg, nu Pelikaanstraat, waarmede zij Deken J. Bots vereerden bij zijn gouden Priester-Jubileum. Het prachtig geborduurd tapijt, dat bij hooge kerkelijke feesten voor het altaar prijkt, is bewerkt door eenige dames onder leiding van Mevrouw Adriana Johanna Wijsman-Hoogenstraaten.

Het zal niet lang meer duren of de Mon Père-kerk wordt verlaten en de godsdienstoefeningen en plech-

tigheden zullen worden voortgezet in de schoone kerk aan den Heerensingel.

J. W. VERBURGT.

Geschreven in April 1934.

Zondag 8 Juli 1934, des avonds om 7 uur is de laatste godsdienstoefening in deze kerk gehouden, waarna zij gesloten is. De parochianen behooren nu bij de Parochiekerk van O. L. Vrouwe Hemelvaart en St. Joseph, aan den Heerensingel.

Ethnographische Verzamelingen.

Het overbrengen van de Ethnographische verzamelingen naar het vroegere academisch ziekenhuis, waar de herbouwing tot museum langzamerhand hare voltooiing nadert, houdt de consequentie in, dat Leiden nog slechts korten tijd in het bezit zal zijn van een zijner mooiste bezienswaardigheden, die hoewel verborgen achter de façade van het gebouw Rapenburg 67, elk jaar talrijke bezoekers heeft getrokken. Vooral in de lente genoten niet alleen honderden Leidenaars van het schoone schouwspel der door bloemenpracht en ontluikend leven omgeven boeddha-groep, doch talrijk waren de niet-Leidenaars uit binnen- en buitenland, die onder de bekoring zijn geweest van de in den in lentepracht gehulden tuin mijmerende boeddha's. In het jaar 1883 werd het museum de gelukkige bezitter van deze representanten van boeddhistische kunst. De beelden behooren tot het groote pantheon van het noordelijk boeddhisme, het Maháyána, waarvan de zuiver Chineesche vorm in de 6e eeuw na Chr. Japan bereikte, dat er eigen vorm aan gaf door tal van vertakkingen der aan China ontleende

secten. Waarschijnlijk zijn de beelden naar Europa verhuisd, den stroom van Japansche kunstvoorwerpen volgende, die als gevolg van de aandacht door den kunstkenner Edmond de Goncourt op de kunst van Japan gevestigd, zich in 'de richting van Europa bewoog omstreeks het jaar 1880. Twee van de vijf beelden, Dainichi-nyorai (rechts) en Amida-butsu (links) zijn dhyani-boeddha's, oorspronkelijk behoord hebbende tot een groep van vijf, waarvan er een te vinden is in den tuin van Artis te Amsterdam.

Dainichi-nyorai is te herkennen aan zijne handhouding, die de hoogste wijsheid aangeeft en zijn kroon, waarin de 5 dhyani-boeddha's zijn afgebeeld.

Amida-butsu is afgebeeld in de houding van meditatie met in elkaar gevouwen handen. De beelden werden vervaardigd te Osaka in het jaar 1716. De middelste groep van drie werd gegoten in 1638 in de provincie Ise. Zij stellen den geneesheer boeddha Yakuski-nyorai, bovengenoemde Dainichi-nyorai en waarschijnlijk Shaka (Gautama Boeddha) voor.

Op welke wijze de groep in haar nieuwe omgeving zal worden opgesteld is niet bekend, doch de won'dervolle combinatie van deze schepping van Oostersche kunstenaars en de stille beslotenheid van den tuin der patricische woning aan het Rapenburg, zooals die door een Japanner, professor Shinkichi Hara, werd tot stand gebracht, zal helaas voor goed verloren zijn en haar weerga nimmer meer kunnen vin'den.

Lijst van werken, betrekking hebbende op Leiden en Omgeving, verschenen in 1934, ten Gemeente-Archieve aanwezig. Jaarverslagen, catalogi, dag- en weekbladen, periodieken, programma's en **cou-**rantenartikelen zijn niet opgenomen.

Hoe men in Leiden een stadhuis ging bouwen; **mee-**ningen van H. P. Bremmer, Mr. W. Feltkamp, Jan Jans, arch. B.N.A., Dr. Henri Polak, Cornelis Veth en vele anderen.

Catalogus van de Bibliotheca Academiae Lugduno Batavae, deel XXII, inventaris van de **handschri-**ften, 2e Afd., 1e helft.

K e r k w i j k (C. P. v a n); Antoine Paul **Nicolas** Franchimont, 1844—1919 (Proefschrift).

V e t h (Cornelis) ; Een onzalig besluit, bijdrage tot de wordingsgeschiedenis van het Nieuwe Leidsche Stadhuis.

F e l t k a m p, (Mr. W.), **J a n s** (Jan), Architect B.N.A., **V e t h** (Cornelis), e.a.; Het Leidsche Stadhuis. Amsterdam, 1933.

Herdenkingsalbum der N.V. Gebrs. van Hoeken's Houthandel, Leiden, uitgegeven ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan 1834 — 24 Augustus — 1934.

S u r i n g a r (W. J. P.); Het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis te Leiden 1583-1933. Overdr. uit de Vrouw en haar Huis (1934).

B e e t s (Dr. H.); Het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis aan de Hooglandsche Kerkgracht te Leiden. In: Buiten van 30 Dec. 1933.

Groen (G. W.); Ons Eeuwfeest, 1834-1934.

A n d r e a e (Mr. S. J. F o c k e m a); Een Holland-sche Grondheerlijkheid (Valkenburg). Overdr. uit het Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, deel XIII, afl. 4 (1934).

A n d r e a e (Mr. S. J. F o c k e m a); Het Hoogheemraadschap van Rijnland, zijn recht en zijn bestuur van den vroegsten tijd tot 1857. Leiden, 1934.

D r i e s s e n (Ir. G. L.) ; Openbare werken der stad Leiden gedurende het tijdvak 1700-1809.

R u y s (Dr. H. J. A.) ; Bibliotheek van Nederland-sche en andere pamfletten, verzameling van de Bibliotheek van Joannes Thysius te Leiden. 4e Deel. 1934.

Heering (G. J.) en Sirks (G. J.); Het Seminarium der Remonstranten Driehonderd Jaar. 1634-1934.

P o l l (S. J. v. d.) ; Het Archief van Curatoren der Leidsche Universiteit, Ze ged. (1815-1877). 's-Gravenhage, 1934.

G r o e n (G. W.); Ons Eeuwfeest. Gedenkschrift uitgegeven bij het 100-jarig bestaan der Maatschappij voor Toonkunst te Leiden, 1834-1934. Leiden, 1934.

L a m (Dr. H. J.) ; Over indeeling, Verwandschaft en verspreiding der planten. Rede, uitgesproken bij het aanvaarden van het ambt van buitengewoon hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden op Vrijdag 10 Nov. 1933. 's-Gravenhage, 1933.

D a v i d (Dr. M.) ; Vorm en wezen van de huwelijksluiting naar de oud-Oostersche rechtsopvatting. Openbare les, gehouden bij 'den aanvang van zijn lessen als privaat-docent in de oostersche rechts-geschiedenis en de Grieksch-Egyptische papyrologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden op Woensdag 31 Januari 1934. Leiden, 1934.

T j a l s m a (Dr. P. D.); Afscheidspreek, uitgesproken op Zondag 11 Febr. 1934. Leiden, z.j. (1934).

Brink (Dr. J. N. Bakhuizen van den); Incarnatie en verlossing bij Irenaeus. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleeraar in de faculteit van Godgeleerdheid aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 1 Juni 1934. 's-Gravenhage, 1934.

- L a n g e (J. d e); De afscheiding te Leiden. Rotterdam, z.j. (1934).
- L a n g e (J. d e); Lijst van de bestaande kerkformatiën, die bekend staan als „Gereformeerd” in de Gemeente Leiden. Leiden, 1934.
- K r a m e r s (H. A.); Natuurkunde en natuurkundigen. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden op Vrijdag 28 Sept. 1934. 1934.
- G o d d i j n (Dr. W. A.); De wegen der pharmacognosie. Rede, uitgesproken bij het aanvaarden van het ambt van buitengewoon hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden op Vrijdag 9 Nov. 1934. 1934.
- K l o e k e (Dr. G. G.); Deftige en gemeenzame taal. Redevoering bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden op Vrijdag 8 Juni 1934. 1934.
- W i e d e r (F. C.); C. Peltenburg Pzn. Overdruk van het Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 2e serie, deel LI, 1934, Afl. 5,
- K l a a u w (C. J. v a n d e r); Uitwendige doelmatigheid en einddoel bij Kant en in de moderne biologie. Rede, uitgesproken naar aanleiding van het aanvaarden van het ambt van buitengewoon hoogleeraar in de Algemene Zoölogie aan de Rijks-Universiteit te Leiden op Vrijdag 16 Nov. 1934. 1934.

K l a a u w (Prof. Dr. C. J. v a n d e r); Der Heutige Zustand der Anatomischen Kabinette **früherer** Jahrhunderte in Leiden. Overdruk van „Janus”, vol. XXXVIII. 1934.

K l a a u w (Dr. C. J. v a n d e r); Oude Microtomen in het Nederlan'dsch Historisch Natuurwetenschappelijk Museum te Leiden. Overdruk van het Nederl. Tijdschrift voor **Geneeskunde**, jaarg. 78, no. 40, Zaterdag 6 Oct. 1934.

L i g n a c (Dr. G. O. E.) ; Bijzondere en algemeene ziektekunde. Rede, uitgesproken den **12den October** 1934 bij de aanvaarding van het **hoogleeraars**-ambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden, 1934.

B a r g e (Prof. Dr. J. A. J.); De oudste inventaris 'der oudste **Academische Anatomie** in Nederland. 1934.

B a r g e (Prof. Dr. J. A. J.); Het geneeskundig onderwijs aan de Leidsche Universiteit in de **18de** eeuw. 1934.

J e s s e (H. J.); In **memoriam** het Leidsche Stadhuis.

A r k e l (A. E. van); Nieuwere **inzichten** in de Scheikunde. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het **hoogleeraarsambt** aan **de Rijks-Uni**-versiteit te Leiden op Vrijdag 26 Oct. 1934.

INHOUD

	Blz.
Een woord vooraf	V
Vereeniging „Oud Leiden”, verslag over het jaar 1934.	VII
Statuten, bestuur en ledenlijst	IX
Korte Kroniek van Leiden en Rijnland. . .	XIX

IN MEMORIAM :

Mr. A. J. Blok door Prof. Mr. A. S. de Blécourt	XXXIV
Mej. M.C. de Bruyn door Mej. C. S. M. Kuenen	XLI
C. J. Eggink door Ds. M. J. Punselie . . .	XLIV
Zuster J. Th. van der Hoeven door Mej. Dr. C. Hovens Gréve.	XLVII
Deken J. C. F. Jansen door Pro.: J. H. Niebel	L
Prof. Dr. Johan Hendrik Kern door Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck	LII
C. Peltenburg Pzn. door J. B. J. Kerling . ,	LV
J. Romanesko door Ir, G. L. Driessen . . ,	LVII
Prof. Dr. W. de Sitter door Dr. C. H. Hins	LXI
Mr. H. A. Sypkens door Mr. P. A. Pynacker Hord'jk	LXVI
Dr. D. Timmermans door Ds. A. J. Ruys. .	LXIX
C. W. C. T. Visser door W. M. C. Regt . .	LXX
Dr. Th. M. Weebers door Dr. W. Weebers	LXXIV

	Blz.
Groot-Haesebroek door Jhr. Mr. W. A. Beelaerts van Blokland	1-21
De toren van de Abdijkerk te Rijnsburg door H. J. Jesse	22-25
Aanteekeningen bij het artikel van den heer H. J. Jesse over den toren van de Abdijkerk te Rijnsburg door Mej. M. Hüffer	26— 29
Naschrift November 1934 door H. J. Jesse	30-35
Aanteekeningen bij het naschrift van den heer H. J. Jesse van December 1934 door Mej. Maria Hüffer	36-37
De Reformatie in de Rijnstreek door W. M. C. Regt	38- 58
De Leidsche Monumenten door G. F. E. Kiers	59-61
Het Groote- of St. Agnietenbegijnhof door Annie Versprille	62— 85
Een grafsteen van den Jare 1496 door Dr. Mr. J. W. Verburgt	86-88
De Mon Père Kerk te Leiden door Dr. Mr. J. W. Verburgt	89 -- 98
Ethnographische verzamelingen door C. C. Krieger	99-100
Lijst van werken, betrekking hebbende op Leiden en Omgeving (1934)	101-105

